

2025

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba ÖDEV

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YÛNUS EMRE DÎVÂNÎ'NDA OLAY YAPISI METAFORLARI
(ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR METAFORU
ÜZERİNE BİR İNCELEME)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba ÖDEV

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Ankara, 2025

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YÛNUS EMRE DÎVÂNÎ'NDA OLAY YAPISI
METAFORLARI
(ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR METAFORU
ÜZERİNE BİR İNCELEME)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuğba ÖDEV

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Dr. Öğr. Üyesi Ceren SELVİ

Ankara, 2025

ONAY SAYFASI

Tuğba ÖDEV tarafından hazırlanan “Yûnus Emre Dîvânı’nda Olay Yapısı Metaforları (Zorluklar Hareketin Engelleridir Metaforu Üzerine Bir İnceleme)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Dili Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kabul / Red	Kurumu	İmza
Dr. Öğr. Üyesi Ceren SELVİ	Kabul	AYBÜ, İTBF	
Doç. Dr. Hülya GÖKÇE	Kabul	AYBÜ, İTBF	
Prof. Dr. Nihal ÇALIŞKAN	Kabul	Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi	

Tez Savunma Tarihi: 27.05.2025

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ..... Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Muhammet Enes KALA
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü V.

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (27.05.2025)

İmza
Tuğba ÖDEV

Anadolu'ya...

TEŞEKKÜR

Ankara’da, 2022 yılında kendim için bir adım atıp sonunun nereye gideceğini bilmediğim ama çok merak ettiğim bir yola çıktım. Ekranı kırık bir bilgisayar ve kırmızı bir bavulla kilometrelerce yol gittim geldim. Yûnus Emre’nin yolculuğunu merak edip peşinden gidebildiğim için çok mutluyum. Elbette bu yolda emek veren herkes gibi ortaya çıkan ürünün faydalı olmasını çok isterim. Ama ondan önce, Yûnus’un aziz ruhuna zarar vermemiş olmayı isterim. Dağlara, taşlara ve seherdeki kuşlara teşekkür ederim.

“Önce yoldaş, sonra yol.” sözünün ne anlama geldiğini daha iyi anlıyorum artık. Bana yoldaş olan hocalarım, arkadaşlarım ve kıymetli ailemin desteğiyle her şey daha kolay oldu. Öncelikle, yolun başından bu yana desteğini ve sevgisini hep hissettiğim Doç. Dr. Burcu ÖZTÜRK hocama çok teşekkür ederim. O olmasaydı bunların hiçbirine cesaret edemezdim. Onun vesilesiyle tanıştığım ve beni metaforla tanıştıran, bana bu konuyu tavsiye eden Prof. Dr. Nihal ÇALIŞKAN hocama, bilgileri ve tecrübeleriyle akademik hayatımın şekillenmesine önemli katkıları olan Prof. Dr. Salim PİLAV, Doç. Dr. Hülya GÖKÇE ve Dr. Öğr. Üyesi Gülşah KADEM hocalarıma teşekkür ederim.

Teşekkürlerin en büyüğünü kıymetli danışmanım, Dr. Öğr. Üyesi Ceren SELVİ hocama etmem gerek. Yanında çıraklık yapabildiğim için çok mutluyum. Yalnızca çok iyi bir danışman olmakla kalmayıp aynı zamanda bu işi sevmem, öğrenmem için her şeyi yaptı. Herkesin birbirine çelme takmaya çalıştığı yerde, bana destek olarak hem işimi hem hayatımı sevdirdi. Tüm sorularımı ve sorunlarımı çözebilmek için samimiyetle yanımdaydı. Bu süreç bu kadar kolay geçtiyse ve bu yolda kaybolmadıysam onun desteğiyledir. Cuma toplantılarımızı çok özleyeceğim. İyi ki yollarımız kesişti!

Canım çocukluk arkadaşım Duygu YILMAZ iyi ki var! Kimi zaman yükümü alan kimi zaman engelleri aşmama yardım eden kimi zaman da sadece sabırla dinleyen canım arkadaşlarım Kübra ŞENGÖZ, Büşra TEMUR, Aybüke SAKALLIOĞLU, Elifnur ÖZTÜRK, İlknur KURUHALİL ve Elif ÖZDİL iyi ki varsınız! Kaynaklara ulaşabilmem için içtenlikle yardım eden sevgili Elif Dilara YILDIRIM ve Elif Kübra BIÇAKÇI iyi ki yollarımız kesişti! Son düzlükte bana tez yoldaşlığı yapan canım Aslıhan DOĞDU, birlikte başardık!

Kıymetli annem Hülya ÖDEV, babam Mustafa ÖDEV ve kardeşim Enes ÖDEV; iyi ki varsınız! Bana bu yolu açtığınız için, beni her düştüğümde kaldırdığınız, yükümü hafiflettiğiniz ve beni hep sevdiğiniz için çok teşekkür ederim.

Bu tez, *Türk Dil Kurumu Bursu* desteğiyle hazırlanmıştır. TDK’ye desteği için teşekkür ederim.

ÖZET

Yûnus Emre Dîvânı'nda Olay Yapısı Metaforları (ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR Metaforu Üzerine Bir İnceleme)

Edebiyat, dil bilimi, felsefe, psikoloji, sinema gibi pek çok alanla ilişkili bir kavram metafor, tarih içerisinde değişik şekillerde yorumlanmış ve ele alınmıştır. Esas itibarıyla felsefede ortaya çıksa da George Lakoff ve Mark Johnson'ın geliştirdiği Kavramsal Metafor Teorisi (KMT) ile 1980 yılından bu yana bilişsel bir yaklaşımla ele alınmaktadır. KMT, metaforun insan bilişinin asli unsurlarından biri olduğunu savunur ve öncelikle günlük konuşmalarda ortaya çıktığı görüşüne dayanır. Bununla birlikte edebî eserlerin bu bağlamda incelenmesiyle yazarların anlamsal ve kavramsal dünyalarına dair fikir sahibi olunabilecektir. Bu anlayışla Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış Yûnus Emre Dîvânı KMT içerisinde gelişim gösteren olay yapısı metaforlarının bir alt görünümü olan ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR bakımından incelenmiştir.

Çalışmanın *Kavramsal Çerçeve*'sinde; bilişsel dil bilimi, metafor, KMT, olay yapısı metaforları ve Yûnus Emre ile eserleri ele alınmıştır.

Bulgular bölümünde, Dîvân'da ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforuna dair dilsel kanıtlar sunan beyitlere yer verilmiştir. Bu beyitlerdeki zorluk türleri (tıkanıklıklar, arazi özellikleri, yükler, karşı kuvvetler ve enerji kaynağının eksikliği) tespit edilmiştir.

Tartışma bölümünde, metaforu destekleyici kanıtlar sunan beyitler KMT açısından değerlendirilmiştir. Yûnus Emre'nin zorlukları kavramsallaştırırken somut engeller açısından ele alışı yorumlanmıştır.

Sonuç ve Öneriler'de, Dîvân'ın olay yapısı metaforları açısından tutarlı veriler sunabileceğine varılmış ve teorinin geçerliliği ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: Metafor, kavramsal metafor, olay yapısı metaforları, Yûnus Emre, Dîvân

ABSTRACT

Event Structure Metaphors in the Divan of Yûnus Emre: A Study on the Metaphor DIFFICULTIES ARE IMPEDIMENTS TO MOTION

Metaphor, a concept related to various fields such as literature, linguistics, philosophy, psychology, and cinema, has been interpreted and addressed in different ways throughout history. Although it originally emerged within the domain of philosophy, it has been approached from a cognitive perspective since 1980 through the development of Conceptual Metaphor Theory (CMT) by George Lakoff and Mark Johnson. CMT posits that metaphor is a fundamental component of human cognition and argues that it primarily arises in everyday language. Nonetheless, examining literary works within this framework may provide valuable insights into the semantic and conceptual worlds of their authors. Adopting this perspective, the present study investigates the Divan of Yûnus Emre—written in Old Anatolian Turkish—in terms of the metaphor DIFFICULTIES ARE IMPEDIMENTS TO MOTION, which represents a subdomain of event structure metaphors developed within CMT.

The *Conceptual Framework* section of the study discusses cognitive linguistics, metaphor, CMT, event structure metaphors, and Yûnus Emre along with his works.

In the *Findings* section, couplets from the Divan that provide linguistic evidence for the metaphor DIFFICULTIES ARE IMPEDIMENTS TO MOTION are presented. The types of difficulties conceptualized in these couplets—including blockages, terrain features, burdens, opposing forces, and lack of energy sources—are identified and analyzed.

In the *Discussion* section, the couplets providing supporting evidence for the metaphor have been evaluated from the perspective of CMT. Yûnus Emre's approach to conceptualizing difficulties in terms of concrete obstacles has been interpreted accordingly.

In the *Conclusion and Suggestions*, it is argued that the Divan offers consistent data for the study of event structure metaphors, thereby affirming the applicability and validity of the theory.

Keywords: Metaphor, conceptual metaphor, event structure metaphors, Yûnus Emre, Divan

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	i
BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ	1
1. ALAN YAZINI.....	4
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	10
2.1. Bilişsel Dil Bilimi.....	10
2.2. Bilişsel Anlam Bilimi	15
2.3. Metafor	21
2.3.1. Bir Kavram Olarak Metafor	21
2.3.2. Söz Sanatları ve Kavramsal Metafor.....	35
2.3.3. Metaforun Tarihsel Süreci	38
2.4. Kavramsal Metafor Teorisi.....	42
2.4.1. Kavramsal Sistemimiz ve Metaforun Temeli	44
2.4.2. Edebî-Şiirsel Dil ve Metafor	46
2.4.3. Kaynak Alan ve Hedef Alan.....	48
2.4.4. Kavramsal Metafor ve Metaforik Dilsel İfade	53
2.4.5. Metafor Türleri	54
2.5. Olay Yapısı Metaforları	63
2.5.1. Mekân Olay-Yapısı Metaforları	68
2.5.2. Nesne Olay Yapısı Metaforları	86
2.6. Yûnus Emre.....	89
2.6.1. Yûnus Emre'nin Dili ve Şiiri	93
2.6.2. Eserleri	96
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	98

4. BULGULAR	99
5. TARTIşMA	160
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	166
7. KAYNAKLAR	173
8. EKLER	179

KISALTMALAR DİZİNİ

KMT	: Kavramsal Metafor Teorisi
TDK-TS	: Türk Dil Kurumu-Türkçe Sözlük
TT	: Türkiye Türkçesi

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Kavramsal alanlar	52
Şekil 2. Metafor türleri.....	54
Şekil 3. Mekân olay yapısı metaforlarının eşlemeleri.....	69
Şekil 4. DURUMLAR MEKÂNLARDIR metaforu.....	71
Şekil 5. DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforu.....	74
Şekil 6. NEDENLER KUVVETLERDİR ve NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR metaforları	76
Şekil 7. Tıkanıklık engelinin tıkanıklık/engel imaj şeması.....	81
Şekil 8. Arazi özellikleri engelinin yol imaj şeması.....	82
Şekil 9. Yükler engelinin engel imaj şeması	83
Şekil 10. Karşı kuvvetler engelinin ön-arka imaj şeması.....	84
Şekil 11. Nesne olay yapısı metaforlarının eşlemeleri	87
Şekil 12. ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforunun diğer beyitlere oranı	160
Şekil 13. Zorluk türlerinin dağılımı	161
Şekil 14. Tıkanıklıklar.....	167
Şekil 15. Enerji kaynağının eksikliği	168
Şekil 16. Yükler	169
Şekil 17. Arazi özellikleri.....	170
Şekil 18. Karşı kuvvetler.....	171

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo 1. Metafor ve söz sanatları.....	23
Tablo 2. Söz sanatları.....	35
Tablo 3. Söz sanatları ve metaforun karşılaştırmalı incelemesi.....	36
Tablo 4. Klasik yaklaşım ve KMT açısından metafor	44
Tablo 5. Yönelim metaforları	56
Tablo 6. Ontolojik metaforlar	58
Tablo 7. Metaforların kavramsal yapısı - TEORİLER BİNALARDIR örneği	60
Tablo 8. Metaforların kavramsal yapısı - TARTIŞMA SAVAŞTIR örneği	61
Tablo 9. Metaforların kavramsal yapısı - AŞK YOLCULUKTUR örneği	62
Tablo 10. NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR metaforunun mantığı.....	76

GİRİŞ

Dil, yalnızca bir iletişim aracı olmakla kalmayıp aynı zamanda insanların zihinsel yapılarını da yansıtan bir unsurdur. Son yıllarda, bilişsel dil bilimi alanında dilin bu yönüne odaklanan çalışmalar hız kazanmıştır. Bunların sonucu olarak sunulan çeşitli teorilerden biri de *Kavramsal Metafor Teorisi (Conceptual Metaphor Theory) (KMT)*¹'dir. 1980 yılından bu yana, George Lakoff ve Mark Johnson'ın öncü çalışmalarıyla gelişen bu teori; dili, düşüncüyü yansıtan bir unsur olarak ele alıp insan zihninin dünyayla kurduğu bedensel bağı da işin içine katarak temellenmiştir. Edebiyatımızda geleneksel yönüyle öne çıkan metafora bu açıdan yaklaşılmada fayda vardır. Çünkü metaforun kavramsal yönü üzerine gidilip "kavramsal metafor" biçimindeki kullanımı yaygınlaştığında dil verilerine yaklaşım da farklı bir boyuta taşınacaktır. Teorinin edebî eserlere uygulanmasıyla yazarların düşünme ve kavramsallaştırma biçimleri, yaşadıkları toplumla olan ilişkileri gibi konular hakkında daha geniş bilgiye ulaşılmasının yolu açılacaktır. Tabii ki edebî eserlerin incelenmesinin bir teori kapsamında yapılmasıyla aşırı ve öznel yorumlardan uzaklaşılarak daha nesnel ve tutarlı bir zeminde olacağı düşünülmür. Öte yandan, metaforu edebî metinlerle sınırlı bir olgu olarak değerlendirmek yanıltıcıdır. Günlük dil, metaforik bir yapıya sahiptir.

KMT'nin XIII. yüzyıl Türkçesinin özelliklerini taşıyan *Yûnus Emre'nin Dîvân*'ı gibi metinlere uygulanması ve tutarlı veriler elde edilmesi; bu teorinin sadece çağdaş dil kullanımıyla sınırlı olmadığını, tarihsel metinlerde de işleyişini sürdürdüğünü gösterecektir.

Soyut kavramların (nedenler, eylemler, durumlar) somut kavramlar aracılığıyla anlaşılmasına dayanan olay yapısı metaforları, dünyaya dair genel bilgimizi şekillendiren kavramlarımızın merkezinde yer alır. Bu metafor türü, uzaydaki deneyimlerimizden hareketle olayların çeşitli yönlerinin kavramsallaştırılmasına dayanır.

ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR, olay yapısı metafor sistemindeki alt metaforlardan biridir. *Dîvân*'daki şiirler, bu metafor çerçevesinde ele alındığında Yûnus'un yolculuğuna dair ipuçları takip edilerek kavramsal dünyası ortaya konabilecektir.

---

¹ Çalışmanın devamında, Kavramsal Metafor Teorisi için KMT kısaltması kullanılacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın esas amacı, KMT çerçevesindeki çağdaş metafor çalışmalarına katkıda bulunmaktır. Bunu yaparken de olay yapısı metafor türü içerisindeki ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforunun *Dîvân*'daki durumunu soruşturmak amaçlanmıştır. Çalışmanın, teorinin berraklaşması yolunda bir adım olacağı düşünülerek ana amaç odağında, şu sorulara cevap aranacaktır:

- KMT'nin iddia ettiği üzere dilsel ifadelerden yola çıkılarak yazarın düşünsel arka planı hakkında akıl yürütülebilir mi?
- Çağdaş bir bilişsel dil bilimi teorisi olan KMT, Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış bir esere uygulandığında nasıl sonuçlara ulaşılacaktır?
- Elde edilen bulgular, iddia edildiği gibi, olay yapısı metaforlarının evrensellik düzeyini destekleyici kanıtlar sunar mı?

Bu çalışma, metaforun yüzeysel bir unsur olmanın ötesinde bilişsel ve kavramsal yönünün altını çizme sorumluluğuyla yapılmıştır. Bunu yaparken de şiir dilinin, dilin tüm imkânlarında yararlandığı göz önünde tutulmuştur. Bu anlayışla, çalışmanın amaçlarından biri de Yûnus Emre'nin şiirleri yorumlanırken farklı açılardan bakılmasının gerekliliğini vurgulamaktır. Yûnus yürür. Hem maddi anlamda hem de Allah'a manevi olarak yürür. Hem şairdir hem mutasavvıf. Öyleyse şiirleri bunu gözeterek okunmalıdır.

Araştırmanın Alan Yazınına Katkısı

Metafor, Türkçe alan yazınında özellikle edebî metinlere uygulanarak çalışılmış bir konudur. Fakat bunların çoğu, metaforu bir söz sanatı olarak ele aldığı için söz konusu metinler, daha çok geleneksel yöntemlerle incelenip değerlendirilmiştir. Oysaki metafor, bilişsel dil bilimsel bir yaklaşımla edebî eserlere uyguladığında metnin anlam dünyasına dair derinlemesine çıkarımlar yapmayı mümkün kılar. Böylelikle yazarın kavramsal dünyası, olayları ele alırken zihninde kurduğu düşünsel evren, olayları kavramsallaştırma biçimleri gibi konular hakkında fikir sahibi olunabilecektir. Bunlardan hareketle de sanatçının yaşadığı dönem ve topluma dair genel bir anlayış geliştirilebilecektir. Çalışmanın Türkçe alan yazınına bu anlayışla yapılan araştırmalar noktasında katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Evrensellik düzeyi en yüksek metaforlar (Lakoff, 1993; Lakoff, 1999) olduğu iddia edilen olay yapısı metaforlarına dair alan yazınındaki örnekler sınırlıdır. Özellikle Türkçede bu metafor türü üzerindeki çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Öte yandan Yûnus Emre'nin

şiiirlerine ilişkin anlam bilimsel çalışmaları sınırlıdır. Bu doğrultuda, bu çalışmanın hem olay yapısı metaforlarına dair birikime hem de Yûnus Emre şiiirlerinin çözümlenmesi ve yorumlanması noktasındaki çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analiziyle yürütölen çalışmada, “kavramsal metafor” ve “metaforik dilsel ifade” için belirli kullanımlar tercih edilmiştir. Kavramsal metaforların kullanımında, ilgili alan yazınındaki geleneğe uyularak BÜYÜK HARFLİ (HAYAT BİR YOLCULUKTUR)² bir kullanım benimsenmiştir. Metaforik dilsel ifadeler için yine gelenek takip edilerek *italik yazı (Bir yol ayrımındayız.)* kullanılmıştır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma, *Yûnus Emre Dîvân*’ındaki olay yapısı metaforları çerçevesinde yürütölmüştür. İncelemede, olay yapısı metaforlarının özel bir görünümü olan ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforu merkeze alınmıştır. *Dîvân*’daki beyitler, bu metafordaki zorluk türleri açısından incelenmiştir. Bu sınırlılık, çalışmanın derinlikli bir analiz sunabilmesi bakımından belirleyici olmuştur.

Araştırmanın Yapısı

Çalışmanın genel çerçevesi hakkında bilgilerin sunulduğu GİRİŞ bölümünün ardından İLGİLİ ALAN YAZINI’nda KMT’ye dair yapılan çalışmalardan bir seçki sunulmuştur. KAVRAMSAL ÇERÇEVE bölümünde bulgular için bir temel oluşturacak şekilde; bilişsel dil bilimi, KMT (özelde olay yapısı metaforları) ve Yûnus Emre’ye dair açıklamalarda bulunulmuştur. BULGULAR bölümünde *Dîvân*’ın incelenmesi sonucunda ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforundaki zorluk türlerini içeren beyitlere ilişkin veriler yorumlanarak sunulmuştur. TARTIŞMA’da, söz konusu beyitlerden elde edilen bulgular, KMT ve ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforları açısından değerlendirilerek bunların alan yazınındaki konumları tartışılmıştır. SONUÇ VE ÖNERİLER’de çalışmanın başında amaçlanan konular, elde edilen bulgularla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Çalışma boyunca kullanılan basılı ve dijital kaynakların tümüne KAYNAKLAR’da yer verilmiştir. Kullanılan görseller, EKLER’de kaynak gösterilerek sunulmuştur.

---

² KMT çalışmalarında bu kullanım sürdürölse de *Philosophy in the Flesh*’te özel bir gösterim benimsenmemiştir.

1. ALAN YAZINI

“Metafor” ve “Kavramsal Metafor” üzerine, ulusal ve uluslararası alan yazınına bakıldığında oldukça hacimli bir doküman birikimi olduğu görülür. Türkçe alan yazınının çoğunlukla “metafor” kavramına odaklandığı dikkati çekerken “kavramsal metafor” üzerine yapılan çalışmaların da son yıllarda artış gösterdiği ve çeşitlendiği söylenebilir. Uluslararası alan yazınında özellikle İngilizcede “conceptual metaphor” özelindeki çalışmaların niteliksel üstünlüğü dikkati çeker. Aşağıda, tematik bir yaklaşım benimsenerek KMT’ye ilişkin çalışmalar aktarılmıştır. Bu çalışmalar seçilirken teorinin kuramsal temellerinin atıldığı ve geliştirildiği ana kaynaklara öncelik verilmiştir. Daha sonra, olay yapısı metaforlarına yoğunlaşan metinlere ulaşılmıştır. Türkçe alan yazınındaki çalışmaların güncelliğine dikkat edilmiştir. Söz konusu metinler bu anlayışla, 6 grup altında kronolojik olarak listelenmiştir:

- KMT’nin Doğuşu ve Teorik Çerçevesine İlişkin Kurucu ve Kuramsal Metinler
- KMT’nin Derinleştirilmesine Yönelik Genişletilmiş Çalışmalar
- Olay Yapısı Metaforları
- Şiir, Edebiyat ve Estetik Metinlere KMT Uygulamaları
- Türkçede Metaforun Adlandırılmasına İlişkin Tartışmalar
- KMT Temelli Yöntem Geliştirme Çalışmaları

1. KMT’nin Doğuşu ve Teorik Çerçevesine İlişkin Kurucu ve Kuramsal Metinler

Kavramsal Metafor Teorisi (KMT)’ne ilişkin çalışmalar ilk olarak Batılı yazarlarca yapılmıştır. KMT, esasen bir dil bilimci olan *George Lakoff* ve felsefeci olan *Mark Johnson*’ın çalışmalarından ortaya çıkmış ve büyük oranda şekillenmiştir.

Teori, Lakoff ve Johnson tarafından bilim dünyasına sunulan *Metaphors We Live By* (1980) isimli çalışmayla duyurulmuştur. Kitap Türkçeye, Gökhan Yavuz Demir tarafından *Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil*³ adıyla çevrilmiştir. Lakoff ve Johnson’ın bu çalışması, KMT’nin ne olduğunu tanıtır. Kendisinden sonra yapılan çalışmalar için ana kaynak olmuştur.

Metaphors We Live By ile başlayan süreç (teori), aşağıda sıralanan eserlerle gelişmiştir:

---

³ Çalışmada, çeviri kitap esas alınmıştır.

Lakoff, *Woman, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind* (1987)'da, zihnin dünyayı kavramsallaştırma ve kategorilere ayırmasının nasıl gerçekleştiğini anlatır.

Johnson tarafından yazılan *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason* (1987), KMT'nin gelişmesindeki temel çalışmalardan biridir. Kavramsal sistemimizin temelini bedensel deneyime dayalı olduğunu kanıtlamaya çalışan bu kitap, *Metaphors We Live By*'in teorik çerçevesinin genişletilmesini sağlamıştır.

Lakoff ve Johnson (1980), *Conceptual Metaphor in Everyday Language*'da KMT'nin kuramsal temellerini atmıştır. Teorinin ilk sistemli sunumu, bu makaleyle yapılmıştır. *Metaphors We Live By*, bu makalenin genişletilmesiyle oluşmuştur.

Lakoff (1986), *A Figure of Thought* ile metaforun sadece bir söz sanatı değil, temel bir düşünme biçimi olduğunu savunur ve özellikle geleneksel retorikte “figüratif” kabul edilen pek çok yapının aslında zihinsel kategorileştirme ve kavramsal yapılandırma süreçleriyle derinden ilişkili olduğunu gösterir.

Lakoff'un (1993), *Metaphor and Thought* derlemesinde yayımlanan *The Contemporary Theory of Metaphor* başlıklı çalışması, KMT'nin sistemli ve kapsamlı bir sunumudur. Bu yazıda, Lakoff ve Johnson'ın başlattığı kuramsal çerçeve daha ayrıntılı ve olgunlaşmış biçimde ortaya konmuştur.

KMT, üzerinde çalışmalar yürüten ve teorinin derinlik kazanmasını sağlayan bir diğer isim, dil bilimci Zoltán Kövecses'tir. Kövecses, *Metaphor: A Practical Introduction* (2002) ile KMT'yi kapsamlı bir şekilde açıklamıştır. Teori üzerinde yazdığı giriş niteliğindeki bu kitapta, Lakoff ve Johnson'ın temel iddialarını örneklendirip açıklar.

Küçük (2016), *Çağdaş Metafor Teorisi: George Lakoff ve Mark Johnson* (Yüksek Lisans Tezi)'da, doğrudan KMT'yi konu edinmiştir. KMT'nin geleneksel felsefeye getirilen eleştirilerin üzerinde yükselmesinden yola çıkarak metaforun insan düşüncesinin temel unsurlarından biri olma iddiasını sorgulamıştır.

2. KMT'nin Derinleştirilmesine Yönelik Genişletilmiş Çalışmalar

Kövecses (2005), *Metaphor in Culture*'da, metaforu kültürel farklılık ve benzerlikler çerçevesinde ele alırken *Where Metaphors Come From: Reconsidering Context in Metaphor* (2015)'da KMT'yi bağlamla ilişkilendirerek değerlendirmiştir. *Extended Conceptual Metaphor Theory* (2020) adlı çalışmasıyla KMT'yi genişletecek yaklaşımlar getirmiştir.

Kövecses (2003), *Language, Figurative Thought, and Cross-Cultural Comparison* başlıklı makalesinde; figüratif düşüncenin evrensel kavramsal temellere dayandığını ancak dilsel dışavurumunun kültürel bağlama göre değişiklik gösterebileceğini savunur.

3. Olay Yapısı Metaforları

Olay yapısı metaforlarına odaklanan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bunlardan *Ning Yu* (1998) tarafından hazırlanan *The Contemporary Theory of Metaphor: A Perspective From Chinese* isimli çalışmanın esas amacı, KMT'ye Çince açısından bakarak teoriyi daha geniş bir kültürler arası bağlama oturtmaktır. Çalışma, öfke ve mutluluğu Çincedeki duygu metaforları açısından ele alırken ZAMAN MEKÂNDIR metaforunun ve olay yapısı metaforlarının Çincedeki durumunu sorgulaması yönüyle dikkate değerdir.

Lakoff ve Johnson (1999)'ın ortak çalışması olan *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, felsefeye karşı bir meydan okumada bulunarak zihnin ve felsefenin bedenleşmiş olduğunu savunur⁴. Bilişsel bilimin verileriyle desteklenen bu çalışmada, olay yapısı metaforlarına dair de kapsamlı bilgiler sunulmuştur.

Event Structure Metaphors through the Body, *Daniel R. Roush* (2018) tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışma, olay yapısı metaforlarının Amerikan işaret dili sistemindeki varlığını incelemeye odaklanması bakımından dikkat çekicidir.

Peña Cervel (2004), *The Image-Schematic Basis of Event Structure Metaphor*'da, olay yapısı metaforların evrensel olarak her kültürde ortak oluşunu tartışmıştır. Yazarın amacı, olay yapısı metaforlarının mekân ve nesne kolunun imaj-şematik temelini ortaya koymaktır.

Gen (2015), *Özbekçede Metaforlar* (Doktora Tezi)'da Özbek Türkçesiyle yazılmış edebî metinlerindeki metaforlar, KMT açısından incelenmiştir.⁵

Gen Kaya (2022), olay yapısı metaforlarının bir görünümü olan ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR kavramsal metaforunun Türkçedeki yansımalarını seçtiği yedi romandan elde ettiği dilsel ifadeler üzerinden irdelemiştir. Gen Kaya (2022)'nın çalışması, Türkçede olay yapısı metaforları özelinde yapılan müstakil bir araştırma olması yönüyle dikkate değerdir.

⁴ Bedenleşmiş zihin (embodied of the mind); insan zihninin beden, duyular ve çevreyle sürekli etkileşim içinde çalışan bir sistem olmasına dayanır. Buna göre insan zihni yalnızca soyut ve bağımsız bir düşünme mekanizması değildir.

⁵ Çalışmada olay yapısı metaforlarına özel bir bölüm ayrıldığı için bu gruba dahil edilmiştir.

4. Şiir, Edebiyat ve Estetik Metinlere KMT Uygulamaları

More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor, Lakoff ve Mark Turner (1989) tarafından şiir dilindeki metaforları incelemek amacıyla yazılmıştır. Metaforun günlük düşüncenin yanında şiirsel hayal gücünde de bulunduğu ve bunların aynı bilişsel sistem tarafından yönetildiği tezini savunan çalışmada, şiir incelemeleri yapılarak şiir dilinde kullanılan metaforların bilişsel temellerine odaklanılır.

Çalışkan (2009), *Cemil Meriç'in Bu Ülke* adlı eserinde yazarın kitabı nasıl kavramsallaştırdığını KMT çerçevesinde ele almıştır.

Tunç (2014), “Günlük dilde kullanılan metaforlar, şiirsel dilde yer alır mı, alırsa nasıl yer alır?” sorusunu sorarak Ahmet Haşim’in “Merdiven” adlı şiirini KMT odağında incelemiştir⁶.

Dinçer (2015), HAYAT YOLCULUKTUR metaforunun Türkiye Türkçesindeki dilsel görünümlerini ele almıştır.

Uçan Eke (2017) tarafından kaleme alınan, *Klâsik Türk Edebiyatında Metaforik Üslûp* başlıklı çalışmada, klâsik Türk edebiyatındaki şiirler KMT odağında incelenmiştir. Çalışma, geleneksel edebî ürünlerin çağdaş bir teori aracılığıyla yorumlanması bakımından dikkate değerdir.

Cebeci (2019), *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri* isimli çalışmasında; metaforu genel hatlarıyla ele almıştır. Kavramın tarihsel yolculuğuna dair de detaylı açıklamaların yapıldığı kitapta, KMT’ye dair genel değerlendirmelerde bulunulmuş ve şiir incelemeleri yapılmıştır.

Şiirde Derin Yapı Metafor: Modern Türk Şiiri Üzerine Bir İnceleme, Şahan (2020) tarafından yazılmıştır. Şahan bu çalışmasında, modern Türk şiiri örneklerini (1923-1960 dönemi örneklem olarak seçilmiştir.) KMT açısından inceleyerek Türk şiirinin kavramsal arka planı çizmeye çalışmıştır. Şahan’ın çalışması, şiir tarihimize yenilikçi bir bakış açısı kazandırması yönüyle oldukça önemlidir.

Yunusoğlu (2020), *Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar*’da, Budist Türk çevresine ait eserlerdeki Budist metaforların tespitini ve metafor olaylarını konu edinmiştir. Eski Türk

---

⁶ Bu yazı daha sonra genişletilerek “Kavramsal Metafor ve Ahmet Haşim’in “Merdiven” Adlı Şiiri” başlığıyla “Tunç, G. (2022). *Kavramlar ve kuramlarla modern Türk şiiri okumaları*. Ötüken Neşriyat.” künyeli çalışmada yer alarak yayımlanmıştır.

diline ait söz konusu eserlerin KMT açısından incelenmesi, bu alanda yapılan çalışmalardan ayrılan yönüdür. Kitabın amacı, bilişsel anlam bilimi açısından Budizm’le ilgili Türkçe eserlerdeki metafor olaylarını ele alan çalışmalara kaynaklık etmektir.

Gemici (2021), *Garib-Nâme’de Aşk Metaforu* (Yüksek Lisans Tezi)’nda, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi’ne ait bir mesnevi olan Garib-nâme’nin birinci cildindeki aşka metaforları, KMT açısından incelenerek en çok kullanılan metaforların AŞK CANLI BİR ORGANİZMADIR, AŞK BİR NESNEDİR, AŞK KAPTIR, AŞK ATEŞTİR, AŞK YOLDUR ve AŞK FİZİKSEL BİR GÜÇTÜR olduğu tespit edilmiştir.

Üşümüş (2022) *Garib-nâme’nin İkinci Cildinde Aşk Metaforu* (Yüksek Lisans Tezi)’nda, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden biri olan Garib-nâme’nin ikinci cildi KMT çerçevesinde aşk metaforları açısından incelenmiştir.

Yılmaz (2022), *Mahtumkulu Eserlerinde Metafor* (Doktora Tezi)’da, Mahtumkulu’nun eserlerindeki metaforlar, Gerald Zaltman ve ekibinin metafor çıkarım tekniğiyle birlikte KMT kapsamında değerlendirilmiştir.

Gemici ve Çiçekler (2023)’in Garib-nâme’de aşk metaforlarını KMT çerçevesinde ve Pragglejaz Group’un geliştirdiği The Metaphor Identification Procedure (MIP) kullanarak çalıştıkları yazılarında, KMT’nin Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde uygulanabilirliğini göstermişlerdir.

Gürcan (2023), *Yûnus Emre’nin Risâletü’n-Nushiyye Adlı Eserinde Kavramsal Metaforların Kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi)’nda, Yûnus Emre’nin Risâletü’n-Nushiyye adlı eserindeki kavramsal metaforları konu edinmiştir.

Karacan (2024), *Metafor Nedir? Ne Değildir? (Tarihî Türk Dili ve Türkiye Türkçesinden Örneklerle)* isimli çalışmada, metaforun ne olduğunu ortaya koymayı amaçlamıştır. Bunu yaparken de öncelikle ne olmadığından yola çıkmıştır. Türkçenin tarihî dönemlerindeki ve Yeni Türkiye Türkçesindeki örnekler tercih etmesi çalışmanın öne çıkan yönüdür.

Sağ Yener (2024), *Evliya Çelebi’nin Seyahatname’ Sinde Kavramsal Metaforlar* (Doktora Tezi)’da, Evliya Çelebi’nin Seyahatname adlı eserinin ilk dört cildinde duygu metaforları, KMT çerçevesinde ele alınmıştır.

Barikan Topçu (2024), Fuzulî’nin Leylâ ile Mecnûn mesnevisinde DUYGU MEKÂNDIR metaforunu merkeze koyarak MEKÂN kavramının Türkçenin metaforik duygu dilindeki yerini soruşturmuştur.

5. Türkçede Metaforun Adlandırılmasına İlişkin Tartışmalar

Benzer (2009), dil bilimi kaynaklarında edebî sanatların kullanımını ele alarak metaforun adlandırılmasında ortaya çıkan farklılıkları tartışmıştır.

Duman (2019), *Retorikten Belâgate Mecâzdan Metafora*'da retorik ve belagatin farkından yola çıkarak metaforla denk kabul edilen söz sanatlarını açıklamış, çalışmasında Doğu ve Batı karşılaştırması yaparak yer verdiği söz sanatlarının ve bu kavramların özelliklerini tarihsel bir bakış açısıyla ortaya koymuştur.

6. KMT Temelli Yöntem Geliştirme Çalışması

Çalışkan (2009) *Kavramsal Anahtar Modeliyle İki Dilli Çocuklara Metafor ve Deyim Öğretimi* (Doktora Tezi)'nde, metafor ve deyimlerin öğretilmesi için KMT'ye dayalı Kavramsal Anahtar Modeli geliştirerek bunun çocukların figüratif dil becerilerinin gelişimine etkisi araştırmıştır. Bu model, Belçika'daki 10-12 yaş arası iki dilli Türk çocuklarına uygulanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilirken tümevarımsal ve bütüncül bir bakış açısıyla hareket edilmiştir. Bu anlayışla öncelikle konunun en alt basamağı fakat odak noktası olan “Olay yapısı metaforları nedir?” sorusundan yola çıkılmıştır. Olay yapısı metaforları, Kavramsal Metafor Teorisi (KMT) içerisinde anıldığından bu teori hakkında etraflıca bilgi vermek gerekli görülmüştür. Bu teorinin ele alınabilmesi için metafor kavramına odaklanılmasına ihtiyaç duyulmuştur. “Metafor bir kavram olarak nedir?” sorusuna yanıt aranırken de bu kavramın Türkçe alan yazınında farklı terimlerle karşılandığı fark edilmiştir. Bundan dolayı da öncelikle metaforun bu kavramlarla ilişkisi belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Bu ilişki belirginleştirilirken de metaforun geçirdiği tarihsel süreç soruşturulmuştur. Son olarak KMT’nin teorik alt yapısından ve teori içerisindeki çeşitli kavramlardan söz edebilmek için bilişsel dil bilimine dair açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmanın odak noktalarından biri olay yapısı metaforlarıyken diğeri *Yûnus Emre* ve *Dîvân*’ıdır. Metafora dair kavramsal çerçeve çizildikten sonra; *Yûnus Emre*’nin hayatı, yaşadığı dönem ve sosyal çevre, şiir anlayışıyla *Dîvân*’ı hakkında olay yapısı metaforlarını da besleyeceği düşünülen bilgiler aktarılmıştır.

Kavramsal çerçevenin planı şu şekilde çizilmiştir:

- Bilişsel Dil Bilimi
- Bilişsel Anlam Bilimi
- Bir Kavram Olarak Metafor
- Metafor ve Söz Sanatları
- Metaforun Tarihsel Gelişimi
- Olay Yapısı Metaforları
- Yûnus Emre

2.1. Bilişsel Dil Bilimi

Bilişsel dil bilimi (cognitive linguistics), dilin insan zihniyle olan ilişkilerine odaklanır. Bununla birlikte bireylerin çevreleriyle kurduğu etkileşimlerin bilişsel yapıların oluşumuna ve işleyişine etkisini de göz önünde bulundurur. Dil, zihin ve beden arasındaki bağlardan yola

çıkarak dilin bilişsel yetilerimizle doğrudan bağlantılı olduğu üzerine çalışmaların yürütüldüğü bu alana ilişkin şunlar söylenebilir:

Çağdaş bir dil bilimsel düşünce ekolü olan bilişsel dil bilimi, disiplinler arası çalışma alanında ortaya çıkan bilişsel bilimin dil ve düşünce çalışmalarına dair yenilikçi yaklaşımlarından biridir. Bunun yanında, dilin insan zihni hakkında bilinenlerle uyumlu olacak şekilde incelendiği ve zihni yansıtan bir şey olarak ele alındığı bir dil bilimi alanıdır. Bu alanda yapılan çalışmalarla insan zihninin gizli yönlerine odaklanılarak insanın ne olduğuna dair yeni bakış açıları ortaya konmaya çalışılır (Evans ve Green, 2006: 5-6, 50). Bu alan; tek bir yol haritası ya da inceleme yöntemine sahip olmamakla birlikte, temel ilkeler çerçevesinde oluşturulan esnek inceleme yapılarına bir çatı oluşturur (Altıntop Taş, 2022: 9). Bilişsel dil bilimi; teorik bir çerçeve oluşturmaktan çok, dil ve zihinle ilgili çalışmalara yönelik bir yaklaşım ve girişimdir. **Anlam, kavramsal süreçler ve bedenleşmiş deneyim** ile bunların kesişme biçimine önem veren bu yaklaşımın öncüleri; *Gilles Fauconnier, Charles Fillmore, George Lakoff, Ronald Langacker, Leonard Talmy*'dir (Evans, 2007: 22; Evans ve diğer., 2007: 3-4, 2007; Evans ve Green, 2006: 28; Lakoff, 1990: 40).

Bilişsel dil bilimi alanında sıkça başvurulan *Vyvyan Evans, Melanie Green, William Croft, D. Alan Cruse, Leonard Talmy, Ronald Langacker, George Lakoff* gibi isimler, bu disiplinin oluşumuna ve gelişimine katkıda bulunan kurucu figürlerdir. Bu isimlerin her biri, alanın temel konularına kendi kuramsal bakış açılarıyla yaklaşarak farklı odak noktaları geliştirmişlerdir. Örneğin Talmy, kavramsal yapıların biçimlenişi ve uzamsal ilişkinin dile yansıtılma biçimlerine odaklanırken; Lakoff bedenleşmiş biliş ve kavramsal metaforun düşünme sistemlerimizdeki rolüne yoğunlaşır. Langacker, kavramsal gramer yaklaşımıyla dilsel yapıları zihinsel temsiller üzerinden açıklamayı hedeflerken; Croft ve Cruse kullanım temelli bir yaklaşım benimseyerek dilin değişkenliğini ve bağlam içindeki kullanımını ön plana çıkarır. Evans ve Green ise alanın temel kavramlarını sistemli bir şekilde sunan didaktik çalışmalarıyla bilişsel dil biliminin öğretimi ve kuramsal düzenlenişi bakımından önemli bir boşluğu doldurur.

1970'li yılların başında ortaya çıkan bilişsel dil bilimi, 1980'lerde az sayıda bilim insanının hâkim olduğu bir alan olarak bilim dünyasında temellenmeye başlamıştır. 1990'larla birlikte hız kazanan bu alanda çalışan dil bilimcilerin dili incelemelerinin ardındaki en önemli gerekçe, dilin düşünceyi yansıttığı fikridir. Dil biliminin yeni bir alanı sayılabilecek bu yaklaşıma göre dil, düşüncelerin doğası ve organizasyonuna ilişkin fikirler sunarak bilişsel

işlevlere dair çıkarımlar yapma imkânı tanır. Bilişsel dil bilimi çalışmalarının diğer dil çalışmalarından farklı olan tarafı, insan zihninin belirli temel özelliklerini ve zihnin kavramsallaştırma biçimini yansıttığı varsayımıdır (Croft ve Cruse, 2004: 1; Evans ve Green, 2006:3-6; Evans ve diğer., 2007: 2; Evans, 2007: 22). Dolayısıyla dile çok yönlü, bütüncül ve disiplinler arası bir yönelimle yaklaşılmaya başlanmıştır. Bu durum, araştırmacılara esnek çalışma yolları sunmanın yanında sınırları belirgin olmayan bir alan oluşturmuştur. O hâlde, c gereken soru şudur: Bu alanda çalışan araştırmacılar, dili hangi yollarla ve nasıl ele alırlar? Bu soruya bilişsel dil bilimi açısından şu cevap verilebilir:

Bilişsel dil bilimciler dili, zihindeki kavramsal organizasyonu yansıtan bir sistem olarak görürler. İnsanların düşüncelerini yansıttığı için bu alandaki dil incelemeleri, zihindeki kavramsallaştırma kalıplarını incelemeye dayanır. Bilişsel dil bilimciler, dilin ardındaki sistemleri ortaya koyarak dile ilişkin teorilerden oluşan modeller geliştirmeye çalışırlar. Araştırmacıların odak noktası, dilin sistematikliğinin zihnin şekillenme ve yapılanma biçimiyle özellikle de kavramsal yapı ve organizasyonla ilişkilendirmek üzerinedir. Sıradan insanların kullandıkları günlük dili malzeme seçerek dili tanımlar ve dilin zihinde nasıl temsil edildiğine dair hipotezler geliştirirler. Herhangi bir dili ana dili olarak konuşanlar, dillerinde hangi ses ve kombinasyonların olası olduğunu ve bu kombinasyonların nasıl yorumlanacağını bilirler. Dolayısıyla dile dair sezgiler, zihinde bulunan bir sistemin varlığını işaret etmektedir. (Evans ve Green, 2006: 16-20).

Lakoff; 1990 yılında yayımladığı makalesinde bilişsel dil bilimine dair, *Genelleştirme Bağlılığı (Generalization Commitment)* ve *Bilişsel Bağlılık (Cognitive Commitment)* adını verdiği iki temel bağlılık tanımlar (Lakoff, 1990: 40). Bu iki temel bağlılık, bilişsel dil biliminin kuramsal çerçevesini belirleyici özelliğe sahiptir.

Genelleştirme Bağlılığı, insan dilinin tüm yönlerini belirleyerek genel ilkeleri karakterize eder; dilin tüm düzeylerine ve işlevlerine dair açıklayıcı ve kapsamlı ilkeler geliştirmeyi hedefler. Bu doğrultuda; bilişsel dil bilimi, sözdizimi, anlambilim, edimbilim gibi alt alanlar arasında ortak ilkeler belirleyerek dilin farklı yönleri arasında bağlantılar kurmaya çalışır. Bilişsel dil bilimi çalışmaları, Genelleştirme Bağlılığı'nı kullanarak dilin çeşitleri yönlerindeki ortak noktalara odaklanır. Bu yönler arasında, başarılı sonuç vermiş yöntem ve açıklamalar yeniden uygulanmaya çalışılır (Evans ve diğer., 2007: 3-4; Evans ve Green, 2006: 28; Lakoff, 1990: 40). Bilişsel dil bilimciler, dilin farklı yönlerini kapsayan ortak ilkelerin

bulunduğunu ve dil biliminin önemli bir işlevinin bu ortak ilkeleri belirlemek olduğunu varsayar (Evans ve Green, 2006: 28).

Bilişsel Bağlılık; felsefe, psikoloji, yapay zekâ, sinir bilimi gibi çeşitli disiplinlerle uyumlu olarak dilin genel ilkelerini ortaya koymayı taahhüt eder. Bu ilkeye göre dil olgusunu anlamak, yalnızca dilsel veriye içsel düzeyde yaklaşmakla sınırlı değildir; aksine zihinsel süreçlerle dilsel yapı ve işlevler arasındaki ilişkileri de dikkate almak gerekir. Bilişsel dil bilimini disiplinler arası hâle getiren de bu yaklaşımdır (Evans ve diğer., 2007: 4; Evans ve Green, 2006: 40-41). Bu iki bağlılık, bilişsel dil biliminin araştırma nesnesini ve yöntemsel yönelimini belirler. Bunun yanında, bütüncül ve zihin temelli bir dil incelemesini mümkün kılar.

Dil ile ilgili konuşma, işitme, okuma, yazma ve dil bilgisi unsurlarının tümü; bilişsel süreçler sonucunda ortaya çıkar. Biliş, bilgiyi zihinde kavramsallaştırarak depoladığı için dilsel bilimiz zihnimizde bu yolla saklanır. Morfolojik, söz dizimsel ve ses bilimsel alanlara dair ilke ve çıkarımlar, dilin kullanım boyutundan yola çıkılarak yapılır. Croft ve Cruse (2004: 1-6), bilişsel dil bilimine rehberlik eden 3 ana hipotezi şöyle sıralar:

1. Dil, bağımsız bir bilişsel yeti değildir:

Bilişsel dil bilimcilere göre; dil bilgisinin yanında söz dizimsel, morfolojik ve ses bilimsel temsil de temelde kavramsaldır. Seslerin ve sözlerin üretilmesi bilişseldir ve dil kullanımını, dil bilimsel bilginin düzenlenmesini yöneten bilişsel süreçler; diğer bilişsel yeteneklerden farklı değildir.

2. Dil bilgisi, kavramsallaştırmaya dayanır:

İnsanın bilişsel yeteneğinin önemli bir yönü, iletilecek deneyimin ve sahip olduğumuz dilsel bilginin kavramsallaştırılmasıdır.

3. Dil bilgisi, dilin kullanımından ortaya çıkar.

Anlam bilimi, söz dizimi, morfoloji ve ses biliminde bulunan kategori ve yapılar; belirli kullanım durumlarındaki belirli ifadelerle ilgili bilgilerimiz aracılığıyla yapılandırılır (Talmy, 2000: 1-2).

Bilişsel dil bilimciler dilin, zihnimizdeki kavram sisteminin yapısını yansıttığını ifade ederek “Kavramsal sistemimizin yapısı belirli dilsel ifadelerle yansıtılır.” hipotezini araştırmaya devam ederler. Zihnin yapılanma şekli, dünyanın yapılanma şeklinin bir yansıması olarak görülür (Evans ve Green, 2007: 14). Kavramsallaştırma süreci, şu şekilde açıklanabilir:

İnsanlar öncelikle dış dünyayı deneyimlerler. Dış dünyaya dair deneyimler, zihinlerimizde kavramsal olarak karşılık bulur. Bu süreçte, kavramlar arasında çeşitli bağlar kurulur ve bizler bu kavramsal yapıları dilsel olarak ifade ederiz. Dilsel unsurların incelenmesiyle de kavramsal sistemimiz ortaya konmaya çalışılır. O hâlde, kavramsal sistem ve dilsel veriler arasındaki bağ nasıl kurulur? Kavramların bu noktada, işlevi nedir? Bu sorular, aşağıda cevaplanmaya çalışılmıştır:

Dilin doğrudan dünyayı değil insanların dünyaya dair yorumlarını yansıttığını söyleyen dil bilimciler, bilişsel dil biliminin anlamın rolünü vurgulaması üzerinde dururlar. Onlara göre anlam ve dil bilgisi, bir madalyonun iki yüzü gibidir. Dil bilgisine bilişsel açıdan bakmak, dil birimlerini/dil sistemini incelemek demektir. Anlam bilimine bilişsel açıdan bakmak; dilsel sistemin kavramsal sistemle, kavramsal sistemin de somutlaşmış deneyimle nasıl bir ilişkisi olduğunu anlamaya çalışmaktır. Bu yaklaşımlar, bundan dolayı tamamlayıcı yaklaşımlar olarak değerlendirilir (Evans ve Green, 2006: 48). Anlam bilimsel pek çok araştırmaya yön veren bir varsayıma göre sözcükler; kavramları, anlam birimlerini ifade eder. Kavramlar, zihinde rastgele dolaşmazlar. Sözcükler ve onlara karşılık gelen kavramlar arasında ilişkiler vardır. Bunun yanında, kavramların başka bir şekilde organize edildiği de düşünülür. Bazı kavramlar, deneyimle ilişkilendirildiği için birbirine aittir ve kavramların dünya hakkındaki genel bilgilerimizle ilişkisi vardır (Croft ve Cruse, 2004: 7,17).

Dış dünyadaki fiziksel nesnelerin anlamları, dilsel sembollerle ilişkilendirilir. Örneğin, iki kulaklı, kuyruğu ve tüyleri olan, miyavlayan hayvan türü “kedi” olarak dilsel bir sembolle ifade edilir. Algılardan kaynaklanan anlam, zihinsel bir temsile bağlıdır. Sözcüksel (lexical) ögeler diyebileceğimiz sözcükler, kavramsal kategorilerdir ve sözcüksel biçimlerin temel işlevini, kavramsal kategoriler sağlamaktır (Talmy, 2000: 24; Evans ve Green, 2007: 7; Evans ve diğer., 2007: 15). Dilsel bir sembolle ilişkilendirilen anlam, zihinsel bir temsille ilgilidir. Bu temsil, kavram olarak adlandırılır. Dilsel sembollerle kodlanan anlamlar, yansıtılan gerçekliklerdir. Dilsel yapı, düşüncenin sistematik yapısıyla ilgilidir. Dile yansıyan kavramsal alanlar, çeşitli fikir ve deneyimleri içerir (Evans ve Green, 2007: 21).

Evans ve diğer. (2007): 30), bilişsel dil bilimi çalışmaları neticesinde elde edilen başarıları şöyle sıralar:

- Dil ve düşünceye bütüncül olarak bakılması sağlanmıştır. Bunda, Genelleştirme Bağlılığı ve Bilişsel Bağlılık’ın etkisi vardır.

- İlgiler; deneysel çalışmalara çekilmiş, dil ve zihin konusunda yeni çalışma alanları açılmıştır.
- Kavramsal olgulara odaklanılarak bunların kapsamı genişletilmiştir.

2.2. Bilişsel Anlam Bilimi

Anlaman taşıyıcıları olarak tanımlanabilecek sözcükler esasen, kavramların dilsel olarak ifade edilmiş biçimleridir. Dolayısıyla her sözcük, kendinden çok daha fazlasını ifade eder. Bilişsel dil biliminin müstakil bir alanı olan bilişsel anlam bilimi (cognitive semantics); aşağıda açıklanacağı üzere temelde anlam, kavram ve bu ikisinin arasındaki ilişkiyi aydınlatmak üzerine çalışır.

Bilişsel dil bilimi uygulamaları; bilişsel anlam bilimi ve bilişsel dil bilgisi olmak üzere temelde iki ana kola ayrılır. Bilişsel anlam bilimi; deneyim, kavramsal sistem ve dil tarafından kodlanan anlamsal yapı arasındaki ilişkiye dair çalışmalara yönelir. Bilişsel anlam bilimciler, bu üçlüyü araştırmak için odak noktası olarak dili kullanmışlardır. Dolayısıyla bilişsel anlam bilimi araştırmaları, dilsel araştırmalara dayandığı gibi insan zihnine yönelik araştırmaları da kapsar (Evans ve diğer., 2007). Bu alanda çalışan araştırmacılar, bilgi temsili (kavramsal yapı) ve anlam oluşumunu (kavramsallaştırma) araştırırlar (Evans ve diğer., 2007; Evans ve Green, 2006: 170). Bilişsel anlam bilimciler, dil bilimsel anlamı insanın kavram sisteminin doğasını aydınlatmak üzere incelerler. Dil üzerindeki çalışmaları, dilin kavram sisteminin doğasını ve organizasyonunu yansıtacağı varsayımlarına dayanır. Dolayısıyla bilişsel dil bilimciler için dil, kavramsal organizasyonu araştırmak için bir araçtır (Evans ve Green, 2006). O hâlde cevaplanması gereken soru şudur: Anlam, kavram ve dil arasındaki üçlü ilişki nasıl kurulur ve nasıl işler? Bu sorunun cevabı aşağıda kısaca verilmiştir:

Anlam bilimi, dilde düzenlenen kavramsal içerikle ilgilenir. “Anlamsal” sözcüğü daha genel bir kavram olan “kavramsal” sözcüğünün spesifik biçimidir. Genel kavram (düşünce), dilsel anlamı geniş kapsamda içerir. Dilsel anlam da genel kavramın bir parçasıdır. Dolayısıyla bilişsel anlam bilimi araştırmaları, kavramsal içerik ve onun organizasyonu üzerinde araştırma yapmaya dayanır. Bununla birlikte kavramsal içerik yalnızca düşünsel içeriği değil duygulanım ve algıyı da içerisine alan deneysel içeriği de kapsar (Talmy, 2000: 4). Anlam inşası, kavramsallaştırmadır. Sözcükler de anlamların yapılandırılmasına dair işaretlerdir. Bundan hareketle, anlaman kavramsal düzeyde inşa edildiği söylenebilir. Anlaman inşası, dilsel

birimlerin bir dizi kavramsal işlemde geçmesi ve arka plan bilgisine sahip olması sonucunda gerçekleşir. Öte yandan anlam, dil tarafından paketlenen bir şeyden ziyade bir süreçtir (Evans ve diğer., 2007: 9).

Bilişsel anlam biliminin dört temel ilkesi vardır:

1. Kavramsal yapı, bedenleştirmedir (Bedenleşmiş Biliş Tezi).
2. Anlamsal yapı, kavramsal yapıdır.
3. Anlam temsili, ansiklopediktir.
4. Anlam inşası, kavramsallaştırma (Evans ve Green, 2006: 157; Evans ve diğer., 2007: 6).

Kavramsal Yapı, Bedenleştirmedir

Bilişsel dil biliminin merkezî sorunlarından biri; fiziksel bedenimizin, kategorileştirmeyi ve kavramsallaştırmamızı nasıl şekillendirdiğidir. Bedenleştirme (embodiment) terimi, ortaya çıktığı andan itibaren dilin hem deneysel hem de bedensel temelleri üzerinde yapılan araştırmaları kapsamayı amaçlamıştır (Rohrer, 2007: 26, 33).

Bilişsel anlam bilimcilere göre kavramsal yapı ile duyuşsal deneyimin dış dünyası arasında bir ilişki vardır. Başka bir deyişle bilişsel anlam bilimciler, insanın dış dünyayla etkileşimini keşfetmeye ve dünyayı deneyimleme yollarını ortaya koymaya çalışan bir kavramsal yapı teorisi oluşturmaya çalışmışlardır. Bu kavramsal yapı, ilişkili olduğu bedensel deneyim aracılığıyla anlamlı hâle gelir. (Evans ve Green, 2006: 157). Kavramsal yapının bir bedenleştirme (somutlaştırma) olduğunu ifade eden Evans ve diğer. (2007: 7), gerçeklik hakkındaki yorumumuzu bedenlerimiz aracılığıyla yaptığımızı söyler. Dilimiz bize, bedenlerimiz olmadan anlamının zor olacağı **yukarı/aşağı, ön/arka, sağ/sol** gibi yönlendirici-sınıflandırıcı dilsel çerçeveler sunar (Fillmore, 1975: 123). Kavramlar hakkındaki düşünme ve konuşma biçimlerimiz, bedenleştirmemize (embodiment) dayanır. İnsan kavramlarının doğası yani kavramsal yapımız, bedenimizin doğasının ve somutlaşmasının bir sonucudur (Evans ve diğer., 2007:7).

İnsanların dünya hakkında bilgi edinme ve kavramlar oluşturma süreçleri, bedensel deneyimlerine dayanır. Bu deneyimlerden ortaya çıkan zihinsel temsiller, sosyal faaliyetlerimizde gömülü hâldedir. Bu temsiller sayesinde dünyayı bazı yönleriyle başkalarıyla paylaşmak mümkün olur (Kövecses, 2015: ix-x). Zihin bedenleşmiştir. Öyle ki kavramsal

sistemlerimiz büyük oranda bedenlerimizin ve yaşadığımız çevrelerin ortaklıklarına dayalıdır. Kavramsal sistemlerimiz, bedenlerimizden çıkar ve anlam, bedenlerimizle temellenir (Lakoff ve Johnson, 1999: 6).⁷

Johnson (1987)'ın geliştirdiği *imaj şemaları teorisi (image schema theory)*⁸, bedenleştirme ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla öncelikle imaj şemalarından söz etmek gerekir. İmaj şemaları, soyut kavramların insan zihnindeki kavramsallaştırılma biçimleriyle doğrudan ilgilidir. Bu ilgi, kavramsal metaforların anlaşılması üzerinde de etkilidir. Johnson (1987), imaj şemasını açıklarken şu temel örneği kullanır:

Bedenimiz, içine belirli şeyler (yiyecek, su, hava) koyduğumuz ve diğer şeylerin dışarı çıktığı (yiyecek ve su atıkları, hava, kan) üç boyutlu konteynerlerdir. Çevremizde bizi saran pek çok fiziksel sınırlılık deneyimleriz. Odalar, kıyafetler ve araçlar gibi pek çok sınırlı alana girip çıkarız. Nesneleri kaplara (bardaklar, kutular, çantalar) koyarız. Bunlar gibi fiziksel sınırlılık durumları için tipik şemalar vardır. KONTEYNER şeması da bunlardan biridir (Johnson, 1987: 21).

İmaj şemaları; zengin, somut görüntüler veya zihinsel resimler değildir. Onlar, zihinsel temsillerimizi düzenleyen yapılardır. Algılarımıza ve kavramlarımıza bir düzen ve bağlantı sağlamak için belirli deneyimleri yapılandırma yoludur (Johnson, 1987: 72). *The Body in the Mind* adlı kitabında imaj şemasını detaylı açıklayan Johnson; bedensel deneyimin, kavramsal sistem içerisindeki imaj şemalarının ortaya çıkmasını sağladığını söyler. İmaj şemaları, etkileşim içinde olduğumuz dünyadaki algısal ve duyuşsal deneyimlerimizden türetilir. Örneğin, insanların başın üstte ayakların altta olduğu dik bir konumda yürüdükleri göz önüne alındığında insan bedeninin dikey ekseninin işlevi asimetric kabul edilir. Bilişsel anlam bilimciler, bu eksenin çevremizle etkileşimde bulunmamız açısından anlamlı olduğunu ifade ederler. Düşen nesneleri almak için aşağıya eğilir ve yukarı çıkan nesnelere ulaşmak için yukarı yöne bakarız. Fizyolojimiz, yer çekimi ile etkileşim içinde olan dikey etkileşimden kaynaklanan anlamı ortaya çıkarır (Evans ve diğer., 2007: 178; Johnson, 1987). Vücudumuza bağlı olarak geliştirilen bu aşağı-yukarı yönelimli anlamlandırma biçiminden hareketle soyut olayları anlamlandırırız. Günlük hayatta sık kullandığımız şemalar, **İÇERME** (KONTEYNER, İÇ-DIŞ, YÜZEY, DOLU-BOŞ, İÇERİK), **DENGE** (EKSEN DENGESİ, TERAZİ DENGESİ, PUAN

⁷ Bedenleştirme, “Yönelimsel Metaforlar” başlığıyla bağlantılı olarak okunduğunda daha anlamlı hale gelecektir.

⁸ “Image schema” terimi Türkçe alan yazınında taranan çeşitli çalışmalarda (Çalışkan, 2009; Gen, 2015; Yunusoğlu, 2020) “imaj şeması” olarak çevrilmiştir. İmge şeması ve görüntü şeması olarak da Türkçeye aktarılabilecek bu terim için söz konusu çalışmalar takip edilerek “imaj şeması” kullanımı benimsenmiştir.

DENGESİ, DENKLİK), **GÜÇ** (ZORLAMA, TIKANIKLIK, KARŞI KUVVET, SAPMA, UZAKLAŞMA, KISITLAMA, ETKİNLEŞTİRME, ÇEKİCİLİK, DİRENÇ), **UZAY** (YUKARI-AŞAĞI, ÖN-ARKA, SOL-SAĞ, UZAK-YAKIN, MERKEZ-ÇEVRE, TEMAS, DÜZ, DİKEY) olarak örneklendirilebilir (Evans, 2007: 108; Johnson, 1987: 126).

Soyut bir yapıya sahip olarak algıladığımız bir şeyde söz konusu yapı, imaj şemalarıyla anlaşılır. Bu durumlar şöyle sıralanabilir:

- Kategoriler, genellikle KAPSAYICI şemalar açısından anlaşılır.
- Hiyerarşik yapı, PARÇA-BÜTÜN ve YUKARI-AŞAĞI şemaları açısından anlaşılır.
- İlişkisel yapı, BAĞ şemaları açısından anlaşılır.
- Kategorilerin radyal yapısı, MERKEZ-ÇEVRE şemaları açısından anlaşılır.
- Ön ve arka yapı, ÖN-ARKA şemaları açısından anlaşılır.
- Doğrusal miktar ölçekleri, YUKARI-AŞAĞI ve DOĞRUSAL SIRALAMA şemaları açısından anlaşılır (Lakoff, 1987: 283).

Bir imaj şeması; algılama, imaj oluşturma ve kavramsallaştırma faaliyetleri için düzenleyici, tekrar eden ve dinamik bir örüntüdür. Bu da yaşadığımız ortak dünyayı paylaşmamıza imkân sağlar. Dolayısıyla bir imaj şeması aynı anda görsel, kinestetik, işitsel ve dokunsaldır (Johnson, 1993: 416). Günlük yaşamda kullandığımız imaj şemalarından biri de KAYNAK-YOL-HEDEF şemasıdır. Şema; herhangi bir yere hareket ettiğimizde bir başlangıç noktası, varılan bir yer, başlangıç ve bitiş noktalarını bağlayan bir dizi bitişik konum ve yönden ibaret olan bedensel deneyime dayanır.⁹ Bir KAYNAK, bir VARİŞ NOKTASI, bir YOL ve bir YÖN; şemanın yapısal unsurlarıdır. Bir kaynaktan varış noktasına doğru bir yol boyunca ilerliyorsanız o yoldaki her noktadan geçmelisiniz. Yolda ne kadar ilerlerseniz başlangıçtan itibaren o kadar zaman geçmiş olur. Günlük yaşamdaki bu deneyim, bir amaca giden yol ve bu yolda yaşananları anlatmak için kullanılır. Amaçlar, varış noktaları olarak kavramsallaştırılır. Bir amacı gerçekleştirmek, başlangıç noktasından bitiş noktasında bir yol boyunca ilerlemek olarak kavranır. Kişi; amaçlarını gerçekleştirmek için uzun bir yol alabilir, yoldan sapabilir veya yolda engellerle karşılaşabilir (Lakoff, 1987: 275)¹⁰. Bedensel deneyim, imaj şemaları ve dil verileri arasında kurulan bu ilişki; günlük yaşam pratiğimize nasıl yansır? Aşağıda, bu sorunun cevabı aranacaktır.

⁹ Mekânsal bir bitiş kastedildiği için “hedef” yerine “varış noktası” terimini kullanmayı tercih etmiştir.

¹⁰ Bu aynı zamanda, AMAÇLAR VARİŞ NOKTALARIDIR metaforunun temellendiği şemadır.

Akıl yürütme, bedensel yapıdan bağımsız bir biçimde soyut olarak ele alınamaz. Çünkü insan dış dünyadan bağımsız, soyut bir varlık olmadığı gibi olayları anlamlandırmak ve kavramları anlamak için somutlaştırmadan yararlanır. Dış dünyayla bağlantılarımızı bedenlerimiz aracılığıyla kurarız. Yukarı-aşağı yönelimi bir bedene sahibiz. Örneğin dik duran insanla ilgili sağlıklı, uyanık, hayatta olması gibi olumlu fikirlere sahipken yatay konumdaki bir insanla ilgili ölüm, hastalık, uyku gibi nispeten olumsuz fikirlerimiz vardır. Bedenimizle kurduğumuz bu ilişki, soyut olayları ve durumları anlamlandırmamıza da yansır. Bir arkadaşımızın çok mutlu olduğunu anlatırken “*Mutluluktan havalara uçtu.*” cümlesini kurabilecekken çok mutsuz olduğunu “*Morali yerlerde.*” diyerek dile getirebiliriz. Bu bedensel deneyimlerimizin temelinde de başka bir unsur bulunur. İmaj şeması denilen bu yapılar, dış dünyaya yönelik algımızın zihinsel temsilleridir. Yukarıdaki örnekte vücudumuzun yönelimini ifade ederken kullanılan YUKARI-AŞAĞI yönelimi, bir imaj şemasıdır. Tüm bu sistem tersine düşünüldüğünde şu sonuca varılacaktır: Dünyadaki soyut şeyler, somut gerçeklikle anlaşılır. Somutlaşmayı oluşturmaya yarayan bir bedensel sisteme sahibiz. Bu bedensel sistemin temelinde de imaj şemaları olarak adlandırılan zihinsel yapılar bulunur. “*Mutluluktan havalara uçtu.*” gibi günlük hayatta kullanılan bir cümleyse zihinde işleyen bu sistemin dilsel yansımasıdır.

Anlamsal Yapı, Kavramsal Yapıdır

Dil, semboller kullanarak düşüncelerimizi kodlar ve doğrudan dış dünyada nesnel olarak var olan varlıklara değil konuşmacının zihnindeki kavramlara atıfta bulunur. Başka bir ifadeyle anlamsal yapı, (sözcüklerle ve diğer dilsel birimlerle ilişkilendirilen anlamlar) kavramsal yapıyla (kavramlarla) eşitlenebilir. Öte yandan, dilde kodlayabileceğimizden daha fazla düşünce, fikir ve duyguya sahibizdir (Evans ve Green, 2006: 14; Evans ve diğer., 2007: 7-8).

Anlam Temsili Ansiklopediktir

Sözcükler, düzgün paketlenmiş anlam demetlerini temsil etmez; belirli bir kavram veya kavramsal alanla ilgili geniş bilgilere “erişim noktaları” olarak işlev görürler. Onların erişim noktaları olması geleneksel anlamlarının reddedilmesi demek değildir. Örneğin “*John güvende.*” ve “*John mutlu.*” cümlelerinin farklı şeyler ifade etmesi, *güvenli* ve *mutlu* sözcükleriyle ilişkilendirilen geleneksel anlamdan kaynaklanır (Evans ve Green, 2006: 160-161). Sözcükler; sözlüklerde bazı anlamlarla karşılaşırsalar da dilsel olarak ifade edilirken bu anlamlar, bağlama uygun bir şekilde seçilerek kullanılır (Evans ve diğer., 2007: 8).

Anlamın ansiklopedik bir doğada olduğu tezinin iki temel bileşeni bulunur. Bunlardan ilki, anlamsal yapıların büyük ölçüde kavramsal sistemlere erişim sağladığıdır. Bu görüş, bir sözcüğün anlamının bağlı olduğu ansiklopedik bilgi havuzundan bağımsız olarak anlaşılamayacağına dayanır. İkinci bileşen, söz konusu ansiklopedik bilginin sosyal ve fiziksel deneyimlerle ilişkilendirilmesine dayanır. Dolayısıyla ansiklopedik bilginin insanların birbirileri ve çevreleriyle etkileşimlerine dayandığı söylenebilir (Evans ve Green, 2006: 206)

Anlamın ansiklopedik olduğu görüşü (Meaning representation is encyclopaedic), temelde şu tartışmaya dayanır: Sözcüklerin anlamları sözlüksel midir, ansiklopedik midir? Dolayısıyla anlamın ansiklopedik oluşundan söz etmeden önce sözlük ve ansiklopedi ayrımını vurgulamak gerekir. Ansiklopedik bilgi dinamik, canlı ve gelişme gösteren bir yapıya sahipken sözlük bilgisi donuk yapıdadır. Evans ve Green (2006), sözlük bilgisinin sözcüğün temel anlamı, ansiklopedik bilginin dilsel olmayan bilgi olduğunu ifade ederken sözlük görüşünün sözcük anlamını deneyimlerimiz ve dünyayla etkileşimimizden kaynaklanan deneyimden ayrı bir biçimde ele aldığını ifade eder. Ansiklopedik modele göre dil birimleri, ansiklopedik bilgiye erişim noktalarıdır. Bu görüş, sözcüklerin düzenli ve önceden paketlenmiş bilgiler sunan kalıplar değil geniş bir ansiklopedik bilgi ağına erişim sağlayan unsurlar olduğunu söyler. Sözcükle ilişkilendirilen merkezî anlam sabit olsa da sözcüğün erişim sağladığı bilgi ağı dinamik yapıdadır. KEDİ kavramı ele alındığında, kedilerle sürekli etkileşimde olunması, kedilerle ilgili yeni bilgiler edinilmesi sonucunda kediler hakkında sahip olunan bilginin sürekli değiştiği görülecektir (Evans ve Green, 2006).

Anlam İnşası, Kavramsallaştırmadır

Sözcükler, anlamın yapılandırılmasına dair işaretlerdir. Buna göre anlam, kavramsal düzeyde inşa edilir. Anlam inşası, dilsel birimlerin bir dizi kavramsal işlem ve arka plan bilgisinin toplanması için yönlendirici olarak hizmet ettiği bir süreç olarak kavramsallaştırma ile eşittir. Anlam, dil tarafından “paketlenebilecek” ayrı bir “şey”den ziyade bir süreçtir (Evans ve diğer., 2007: 9; Evans ve Green, 2006: 162).

2.3. Metafor

2.3.1. Bir Kavram Olarak Metafor

Farklı disiplinlerden birçok araştırmacı tarafından çalışılan bir konu olan metafor, etimolojik olarak incelendiğinde sözlükler, dil bilimi kaynakları ve edebiyat kitaplarında farklı tanımlarla karşılanmıştır. Peki, metafor nedir? Söz konusu çalışmalarda nasıl tanımlanmıştır? Tanımlanırken nasıl bir yol izlenmiştir? Bu soruları cevaplandırmak adına üç aşamalı bir yol izlenecektir. İlk aşamada, metaforun çeşitli kaynaklardan tespit edilen tanımları sıralanacaktır. İkinci aşamada, metafor tanımlanırken kullanılan söz sanatlarının özellikleri açıklanacaktır. Bunu yapmaktaki amaç, sonraki bölümlerde açıklanacak olan metafor ve kavramsal metafor için bir alt yapı oluşturmaktır. Üçüncü ve son aşamadaysa söz sanatlarının belirgin özelliklerinin olduğu bir tablo sunulacaktır. Bu plan takip edilerek sırasıyla sözlüklerde, dil bilimi kitapları ve tez çalışmalarından “metafor” tanımları sıralanacaktır.

Yunanca *meta* (üzerine) ile *pherein* (taşımak) sözcüklerinin birleşiminden oluşan ve bir şeyin bir şeyin üzerine taşınması anlamına gelen metafor sözcüğüne ilişkin TDK-TS (2011:1665)’de yapılan taramada, metafor maddesinde “mecaz” maddesine yönlendirme olduğu görülür. Mecaz sözcüğü, “Bir sözcüğü veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma; metafor” (2011: 1641) anlamına karşılık gelir. *Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü*’nde Fransızca *métaphore* açıklaması yapılarak mecaz sözcüğüne yönlendirilen metaforun dilimize Fransızcadan geçtiği anlaşılmaktadır.¹¹ Sözcüğün dil bilimi sözlüklerindeki görünüşleri şu şekildedir:

Cambridge Dil Bilimi Sözlüğü (The Cambridge Dictionary of Linguistics) (2013: 284-285), metafor (metaphor) maddesi için şu tanımları yapar: “Metafor, karşılaştırması açıkça belirtilmeyen iki sözcüğün kıyaslanmasıdır. Benzetme; altın kadar iyi, bir kilise faresi kadar fakir, zevkler saçılan gelincikler gibidir, örneklerinde olduğu gibi karşılaştırmanın işaret edildiği bir metafordur. Metaforlar, kaynak alan ile hedef alanı eşleştirir. Örneğin, hedef olarak başarısız bir firma alınsın. Bu firma, kaynak alan olarak okyanusta yolculuk yapan bir gemiyle eşleşir ve firma rotasından çıkarak kayalara çarpan bir gemiye benzetilir.”

Vardar’ın *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*’nde (2002: 89) metafor için ayrı bir tanım yapılmayarak eğretilmeye karşılık olarak gösterilmiştir: “**eğretileme** (Alm. *Metapher*, Fr. *metaphore*, İng. *metaphor*)” şeklinde yer alır ve eğretileme için şu tanım kullanılır: “Düz

¹¹ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 04.06.2025)

değişmeceye karşıt olarak, dizisel bağlantılar düzleminde, ortak anlambirimcikler kapsadıklarından aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı ögelerden birini öbürü yerine ve karşılaştırma yapılmasını sağlayan sözcükleri (örn. *gibi*) kaldırarak kullanma sonucu oluşan değişmece. Örneğin *yaşamın ilkbaharı* sözünde, “gençlik” çağını belirten *ilkbahar* eğretileme ürünüdür.”

İmer ve diğerlerinin *Dilbilim Sözlüğü*’nde (2011: 85, 112) metafor için ayrı bir tanım yapılmayarak şu açıklamalara yer verilmiştir: “**deyim aktarması** (metaphor) anlambilim bkz. **eğretileme**” ve eğretileme maddesinin açıklaması olarak şu şekilde yer alır: “**eğretileme** (metaphor) *anlambilim* Aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı ögelerden birini, öteki yerine kullanma sonucu oluşan değişmece türü. Eğretileme hem günlük dilde hem de edebiyat dilinde kullanılır; örn. *haydut akşam, bakire zambak* dizimlerinde kapalı eğretileme, *O bir melektir! Ne şeytandır o!* dizimlerinde açık eğretileme söz konusudur. **Deyim aktarması** da (eskiden *istiare*) denir.”

Karaağaç’ın *Açıklamalı Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*’nde (2013: 585) metafor maddesi, **metafor** (metaphor): bk. **iğretileme** şeklinde yer alırken iğretileme maddesine bakıldığında, “**iğretileme** (metaphore): Bir varlığın bir başka varlığın göstereni olması durumudur. Gösteren olmak, kendisi dışında bir başka varlığa işaret etmektir. Gösteren ile gösterilen ilişkisi, anlamlı göstergeleri oluşturur.” (Karaağaç, 2013: 456).

Aksan (2021a: 79) metafora, *Deyim Aktarması* başlığı altında yer vererek deyim aktarmalarının, aktarmaların her dilde en yaygın kullanılan türünün *deyim aktarması* ya da *iğretileme* (Yun. *metaphora*) olduğunu söyler.

Çalışkan (2009a: 21), metafor için “A’nın B aracılığıyla ifade edildiği söz figürü, *istiare*, *eğretileme*.” tanımını önermiştir. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere Çalışkan; metaforu, *istiare* ve *eğretilmeyi* de içine alan ve onlardan daha kapsamlı bir işlevi olan bir söz figürü olarak değerlendirmiştir.

Metaforun tanımı açısından incelenen yukarıdaki kaynaklarda metafor için şu karşılıkların verildiği görülmüştür:

Tablo 1. Metafor ve söz sanatları

Kaynak	Metaforu Açıklamakta Kullanılan Söz Sanatı
TDK-TS	Mecaz
Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü	Mecaz
Cambridge Dil Bilimi Sözlüğü (The Cambridge Dictionary of Linguistics)	Benzetme
Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü	Eğretileme (Düz değişmeceyle karşıtlık)
Dilbilim Sözlüğü	Deyim aktarması=istiare/eğretileme
Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü	İğretileme
Anlambilim	Deyim aktarması
Kavramsal Anahtar Modeliyle İki Dilli Çocuklara Metafor ve Deyim Öğretimi	İstiare, eğretileme

Yukarıda (Tablo 1) görüleceği üzere incelenen 8 çalışmada; mecaz, benzetme, deyim aktarması, istiare, eğretileme/iğretileme söz sanatları metaforu tanımlamak için kullanılmıştır. Bunlardan istiare yerine eğretilemenin tercih edilmesinin sebebi olarak Türkçe sözcük kullanma hassasiyeti gösterilebilir. Eğretileme yerine iğretileme yazımı ise dönemin yazım geleneğinden kaynaklanan bir farklılık olarak değerlendirilebilir.

Cambridge Dil Bilimi Sözlüğü’nde metaforun “kaynak ve hedef alan eşlemesine dayandığı”nın ifade edilmesi ve Çalışkan (2009)’ın çalışmasında, “A’nın B aracılığıyla ifade edilmesi” açıklamaları, diğer tanımlardan farklılaşan noktalaradır.

Metafor, yukarıda görüldüğü üzere bazı ortak noktaların olduğu çeşitli tanımlara sahiptir. Peki, bu kavram neden böylesine farklı tanımlara sahiptir? Ulusal ve uluslararası alan yazınında metafora dair vurgulanan özelliklerin farklılaşması neden kaynaklanır? Aşağıda, bu soruların cevaplarına ulaşmak adına, bu konu üzerine eğilen araştırmacıların tespitlerine yer verilecektir.

Edebî sanatlar için kullanılan farklı adlandırmaları ele aldığı çalışmasında Benzer (2009: 727), adlandırmalardan kaynaklanan çeşitlilikten dolayı ortak bir dil ve anlayış oluşamayacağına dikkati çeker. Dil bilimi kitaplarından hareketle metafor için şu adlandırmaların kullanıldığı söylenebilir: metaphor; eğretileme ve istiare, eğretileme; deyim aktarması, okşama/okşayış, değişmece. Bunun yanında, metafor için farklı adlandırmalar

kullanılmıştır: metaphor: metaphor, metaphor, metophore, metafora (Benzer, 2009: 735, 741). O halde farklı adlandırmalar yalnızca Türkçe literatürde yoktur. Metafor, farklı biçimlere bürünerek “metapher, metaphor, metophore, metafora” şekillerinde söylenmiştir. Tabii buradaki adlandırma durumu, Türkçedeki tanımlama problemi de göz önüne alındığında yalnızca fonetik bir farklılık olarak değerlendirilebilir.

Metafor sözcüğü sözlüklerde, benzetmeye dayanan istiare/eğretileme, alegori, mecaz, temsil, teşbih gibi söz sanatlarıyla eş tutulmuştur; bundan dolayı da yapılan çalışmalarda biri diğerinin karşılığı olarak kullanılmış ve bu sözcüklerin birbirinin yerine kullanılabileceği algısı oluşmuştur. Birbiriyle eş anlamlı olarak değerlendirilen bu sözcüklerin her birinin kavramsal çerçevesi çizilerek ayırt edici tanımlamalar yapılmalıdır. Öte yandan dîvân şerhlerinin yapılmasına aracılık eden bu terimler, Osmanlı belagat anlayışını yansıtır. Dîvân şerhleri bu söz sanatları aracılığıyla yapıldığı için çok defa birbirlerinin yerine kullanılmışlardır (Harmancı, 2012: 21,23; Uçan Eke, 2017: 29, 31).

Zihinsel işleyiş sisteminin yapı taşı olan kavramlar, sözcüklerle somut bir şekle bürünerek dilde değer bulur. Aynı kavram üzerinde farklı sözcüklerle yapılacak tartışmaların kavram karmaşasından dolayı anlaşmazlıkla sonuçlanabileceği gibi kullanılan dil ve terminoloji açısından en açık, tartışmasız olması beklenen bilim dilinde gerek farklı araştırmacıların tercihleri gerekse yerli ve yabancı alan yazınındaki uyumsuzlıklardan dolayı kavram karmaşaları oluşabilmektedir. Böyle bir durumda, yeni bir dil ve terimler sistemi oluşturmak makul gibi görünmekle birlikte bu tercih de başka bir karmaşaya yol açabilir. Bu durumda yapılabilecek en iyi şey, neden a teriminin değil de b'nin seçildiğini tutarlılıkla ortaya koyabilmektir (Çalışkan, 2009a: 1-2). Öte yandan, aynı kavram için farklı adlandırmaların bilinmesinin zararsız olduğunu hatta faydalı kabul edilebileceğini vurgulayan Coşkun (2014: 32), edebî sanatlar için kullanılan farklı adlandırmalardan dolayı her terimi ayrı bir sanat olarak değerlendirmenin bütüncül bir bakış açısının eksikliğinden kaynaklandığını ifade eder ve Çalışkan (2009) ile paralel denebilecek bir çözüm sunar: Tartışmalı sanatlar konusunda şu yapılmalıdır: Bir sanat için verilen tüm bilgi ve örnekler bir araya getirilmeli. Bu sanat, mantık zemininde çözüme ulaştırılmalıdır (Coşkun, 2014: 34).

Metaforun kullanıldığı edebî gelenek ve anlayışlar göz önüne alındığında, adlandırmalardaki çeşitliliğin, bir geleneğin devam ettirmek ya da yeni bir kavram kazandırmak gibi iyi niyetli faaliyetlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Farklı adlandırmaların bilinçli şekilde bir jargon olarak kullanıldığını gözlemleyen Benzer (2009), dilimizde edebî sanatların adlandırılmasında öncelikle yabancı dildeki kullanımların tercih edildiğini ifade eder. Araştırmacıların bu adlandırmaların Türkçelerini teklif etmeleriyle uyum/kabul süreci başlamış ve bu süreçte hem Türkçe hem de yabancı adlandırmalar kullanılmaya başlanmıştır. Yabancı adlandırmaların yanına Türkçelerinin de eklenmesiyle bir edebî sanat için hem Türkçe hem de yabancı diledikilerden oluşan dördü/beşli adlandırmalar ortaya çıkmıştır. Bu durum, iyi niyetli bir girişim olarak başlasa da farklı isimler kullanılarak aynı edebî sanatın adlandırılması ve Türkçe adlandırmaların yazımında farklılıkların olması sorunu ortaya çıkmıştır (Benzer, 2009: 743).

Metafora Türkçe karşılık bulma ve dilimizde belli bir yere koyma çabalarının sonuçları olarak ortaya bir kavram karmaşası çıkmıştır. Oysaki metafor, yalnızca kendisi için ele alınarak müstakil bir tanıma ihtiyaç duyar. Yabancı dilden dilimize geçmiş bir sözcüğe Türkçe karşılık önerildiğinde o sözcüğün anlam dünyasını karşılayabilme noktasına özen gösterilmelidir. Bu konuya dikkati çeken Demir (2022: 16)’e göre bir sözcüğe Türkçe karşılık bulma arayışının yetersizdir. Çünkü sözcüğe bulunan karşılık onunla akraba olan diğer sözcüklerin de karşılık bulmasını sağlamalıdır. Örneğin, metafor için “eğretileme” tanımı önerilirken sözcüğün İngilizcedeki şekilleri olan “metaphorical” ve “metaphorically” gibi sözcükler için de öneriler sunulmalıdır (Demir, 2022: 16).

Çalışmanın bu aşamasında, Batı edebiyatından dilimize geçen bu kavrama karşılık yukarıda sıralanan söz sanatlarının altında yatan neden ortaya konmaya çalışılacaktır. Böylelikle metaforun edebiyatımızda ve düşünce dünyamızda nasıl bir yere konumlandırıldığı görülebilecektir. Söz sanatlarına değinmeden önce, dilimizdeki belagat anlayışından söz edilmelidir:

Belagat, “yerinde söylenmiş doğru ve güzel söz”ü konu ve amaç edinen bir ilimdir. (Bilgegil, 1980: 19-22; Coşkun, 2014: 13; Saraç, 2014: 17, 18; Külekçi, 2016: 11). Bu ilim, Eski Yunan’a dayanan hitabet temelli bir terim olan “retorik” ile karşılanmıştır. Doğu belagati ve Batı retoriki arasında, konu bakımından benzerlikler olsa da yapıları itibarıyla başka olan bu iki kavram, tasnif ve ayrıntıda da farklılık gösterir. Retorik ve belagatin doğuşu, amacı ve gelişimi farklıdır (Bilgegil, 1980: 19-22; Coşkun, 2014: 13; Saraç, 2014: 17, 18).

Bir ilim dalı olan belagatin doğuşunda, temelinde ve gelişimindeki belirleyici unsur; yazılı bir metin olan Kur’an-ı Kerim’in dilinin çözümlenmesidir. Belagatin günümüz insanının zihninde, eskiyi ve eski dili çağrıştırmasının aksine konusu önemini korumaktadır. Çünkü onun

konusu; dil, şiir, düz yazı, sözün doğru ve güzel kullanımıdır. Söz ve anlam ilişkisini ele alan belagatin inceleme alanları; metnin anlam üretme yönleri, sözün sanat gücü, süsleme türleridir. Dolayısıyla söz sanatları ile sınırlı değildir. Belagat, dilin karmaşık yapısının çözümüne ilişkin imkânlar sunar. Edebî ürünlerin anlaşılmasına katkı sağlamasının yanında, bu ürünlerin değerlendirilmesine ve eleştirisine de olanak tanır. Sözün nasıl söylendiğiyle yani dilin öznel kullanımıyla ilgilenir (Saraç, 2014: 30-38).

Retorik; kişinin hitabet, ikna ve ifade gücünü geliştirmeye yönelik bir ilimdir. Bu ilim, Batı’da Aristo’dan itibaren bu bakış açısıyla ele alınmıştır (Coşkun, 2014: 35). Aristo’nun Retorik isimli eseriyle sistemleşen ve dikkat çekici hâle gelen retorik, konuşmanın benzetme ve mecazlarla da desteklenmesiyle ustaca yapılmasıdır. Retorik Eski Yunan’da, halk önünde, mahkemede konuşma yapacak hatiplerin eğitimi için ortaya çıkmış ve ikna etmeyi amaç edinmiştir. Hitabet sanatının temel kurallarını konu edinerek toplumsal statüyü korumak, hakkını savunmak ve rakipleri yenmek gibi amaçlara hizmet eden ilkeler bütünüdür (Saraç, 2014: 28, 29).

Metaforu retorığın, mecazı belagatin bir uzantısı olarak gören Duman (2019), bu kavramlardan birini Doğulu (mecaz) olarak nitelerken diğerinin Batılı (metafor) olduğunu söyler. Belagat; neyin, nerede, nasıl ve ne ölçüde söyleneceğine dair bir ilimken retorik söz söyleme sanatıdır. Belagat daha teorik bir derinliğe sahipken retorik, pratikte gelişim göstermiştir. Belagat çok sınırlı bir alanda işleve sahipken retorik özellikle politik alanda varlığını sürdürür (Duman, 2019: 266).

Coşkun (2014: 32), belagat, retorik ve dil biliminin edebî sanatlar konusunda bütüncül olarak ele alınması gerektiğini vurgular. Modern dil bilimi ve belagat çalışmaları arasındaki bağ zayıf olduğundan Batı retorikinden Türkçeye kazandırılmak istenen bir kavramın klasik belagat terminolojisinde var olduğu gözden kaçırılır. Bu sorun, edebî sanatların isimleriyle değil içerik ve mantıklarıyla ön plana çıkarılmasıyla çözülecektir. Modern edebiyat araştırmacısı, dil bilimci ve belagatçi; dilin doğru ve güzel kullanımına dair farklı bakış açılarına sahiptir. Bu noktada, bu üç bakış bir araya getirilmelidir (Coşkun, 2014: 34).

Coşkun (2014), Batı retorikindeki kimi sanatlardan yola çıkarak Türk belagat terimlerine baktığı ve Türk belagat terminolojisinin kapsam ve işlevini genişletmeye çalıştığı çalışmasının Ön Söz’ünde, edebî sanatların varlıklarını dile, gelişimlerini şair ve ediplere, isimlerini belagatçilere borçlu olduğunu ifade eder. Edebî sanatlar; edebiyat araştırmalarında, özellikle metin tahlillerinde önemli bir yere sahiptir. Dili hünerli bir şekilde kullanmak, evrensel

bir tavır olduğu için Türk belagat çalışmaları, Batı retoriğinden ayrı tutularak ele alınamaz. Dünyadaki tüm sanatlar, insanları ortak bir paydada birleştirir. Belagat ve dil biliminin arasındaki ilişki oldukça kuvvetlidir. Belagatte ne kadar dilin kurallarına ters düşölse de onun oturduğu yer, dil zeminidir (Coşkun, 2014: 10, 11). Herhangi bir edebî sanatın bulunmadığı bir eseri ortaya koymanın mümkün olmadığını ifade eden Kocakaplan (2017: 7), Türkçenin mecazlarla örölü olduğunu ve bu özelliğinin, halkın gönlünden çıkan atasözöl, deyim, bilmece gibi çok da sanatlı sayılamayacak ürönlere sindiğini belirtir.

Yukarıdaki çalışmalardan hareketle şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Dilimize çeviri çalışmalarıyla giren metafor, birtakım benzerliklerden dolayı çeşitli edebî sanatlarla karşılanmaya çalışılmıştır.

2. Batı'da, hitabet merkezli bir güzel söz söyleme aracı olan retorik, Doğu'da yazılı metinler üzerinden gelişim göstererek sözün güzel söylenmesine dayanan belagat ve dile bilimsel bir açıdan yaklaşılarak onu kendi için ve kendi malzemeleriyle inceleyen dil biliminin bakış açıları bütöncöl bir şekilde kullanılmalıdır.

3. Metaforun dilimizdeki ve edebiyatımızdaki yerini belirleyebilmek, ona karşılık olarak gösterilen edebî sanatların ayrı ayrı tanımlarının yapılmasıyla mümkün olacaktır.

Bu bakış açısıyla çalışmanın bundan sonraki aşamasında; öncelikle mecazdan yola çıkılarak benzetme (teşbih), istiare (eğretileme, ödünçleme), mecazımürsel (ad aktarması) ve deyim aktarmasının çeşitli çalışmalardaki tanımları ortaya konacaktır.

Mecaz

Bir kavramın kendisiyle herhangi bir bakımdan ilişkili olduğu başka bir kavramın adıyla ifade edilmesine mecaz veya aktarma adı verilir. Mecaz için aktarma kavramı uygundur. Çünkü bir kavramın adı ve özelliği, başka bir kavrama aktarılır veya geçici olarak başka bir kavram için kullanılır (Bilgegil, 1980: 130; Coşkun, 2014: 42). Mecaz, bir sözcüğün gerçek (temel) anlamının dışında, başka bir anlam için kullanılması yoluyla yapılır (Saraç, 2014: 109; Kocakaplan, 2017: 100). Sözcüğün, bir başka sözcüğün anlamını geçici olarak üstlenmesiyle kazandığı anlamlara değişmece (mecaz) anlam denir (Uğur, 2007: 21). Mecazlar, sözcüklerin ilk anlamlarına, dilin gelişim sürecinde çeşitli ilişki ve benzerlikler kurularak değişik anlamlar yüklenmesine dayanır. Sözcüğün gerçek anlamının dışındaki bu ifadeler, mecazları oluşturur. Mecazlar, alışılmışın dışında ve sanatlı bir biçimde kullanılırsa mecazımürsel sanatı meydana gelir (Köllekçi, 2016: 22). Mecazlarla zenginlik kazanan dil, ortaya konulan eserlerde kullanılan

edebî sanatlar sayesinde ifade genişliği, etkililik, güzellik, orijinallik gibi özelliklere sahip olur (Kocakaplan, 2017: 7).

Bu tanım ve açıklamalara bağlı olarak “mecaz” tanımlanabilir: Dilin doğal gelişimi içerisinde sözcüklerin çeşitli değişimler geçirmesiyle oluşan mecaz; sözcüğün kendi anlamının, çeşitli amaçlara hizmet etmek için başka bir anlamda geçici olarak kullanılmasıdır.

Benzetme, istiare ve mecazımürsele edebî sanatlar içerisinde “Mecazlar” grubunda yer verilmiştir (Bilgegil, 1980: 130-133; Dilçin, 2009: 405-415; Külekçi, 2016: 19; Kocakaplan, 2017: 14). Uğur (2007: 143-117), bu sanatları “Değişmece Anlamlar” başlığı altında incelemiştir. Saraç (2014: 97-133), “Anlamanın İfade Yolları” olarak ele almıştır. Coşkun ise (2014: 39-84), “Anlamla İlgili Sanatlar” grubuna dahil etmiştir. Bu sanatlar temelde, anlamsal bir değişime dayanmalarından ötürü çalışmalarda çeşitli isimlerle yer almıştır. Aşağıda sırasıyla benzetme, istiare, mecazımürsel ve deyim aktarması ele alınacaktır.

Benzetme (Teşbih)

Aralarında benzerlik ilgisi bulunan iki şeyden herhangi bir özellik bakımından kuvvetli olanın zayıf olana benzetilmesi olarak tanımlanan benzetme (teşbih), söz sanatları içerisinde mecazlarla ilişkilendirilmiştir (Bilgegil, 1980: 135; Dilçin, 2009: 405; Coşkun, 2014: 41; Saraç, 2014: 129; Külekçi, 2016: 32; Kocakaplan, 2017: 162). Bununla birlikte kimi araştırmacılar mecazlar içinde değerlendirilmesine karşın benzetmenin bir mecaz olmadığını vurgulamışlardır (Dilçin, 2009: 405; Kocakaplan, 2017: 162).

Anlama ilişkin sanatlar arasında sayılan teşbihte, sözcük gerçek (temel) anlamında kullanılır. Teşbihin dikkat çekici yönü, bu sanatta sözcükler gerçek anlamlarıyla kullanıldığı hâlde mecaz sanatları grubunda bulunmasıdır. Çünkü ne kadar sözcüklerin gerçek anlamları kullanılarak yapılsa da meydana gelen anlam mecazi bir kimlik kazanır (Dilçin, 2009: 405; Kocakaplan, 2017: 162). Teşbihin retorikte ve belagatte aktarmaların (mecazların) içinde değerlendirildiğini söyleyen Coşkun (2014: 41-43), bunu onun bir yarı mecaz veya aktarım sanatı oluşuyla açıklamakla birlikte benzetmeyi bir ana sanat olarak görüp diğer söz sanatlarının benzetmeden doğduğunu düşünür. Uğur (2007: 49), benzetmeleri, gerçek anlamdan değişmece (mecaz) anlama geçişin bir basamağı olarak değerlendirir. Aksan (2021b: 121), anlambilim incelemelerinde benzetmeleri, *eğretileme/deyim aktarması* (Yun. *metaphora*) adı verilen söz sanatının ilk aşaması olarak kabul eder.

Uğur ve Aksan, benzetme için genel kabulden farklılaşan tanımlar yapmıştır. Benzetme, her dilde anlatımı güçlendirmek ve canlı kılmak için kullanılan söz sanatlarından biridir (Osm. *teşbih*). Benzetme, bir nesnenin/eylemin özelliğini daha iyi anlatabilmek ve canlandırabilmek için başka bir nesneden/eylemden faydalanarak onu hatırlatma yoluyla gerçekleştirilir (Aksan, 2021a: 77). Uğur (2007: 49) ise esasen tüm bu tanımlardan farklı bir çizgide durarak benzetmenin varlık ya da eyleme ait herhangi bir özelliğin daha etkili belirtilebilmesi için onunla andırma ilişkisine sahip olduğu farz edilen başka bir varlık ya da eylemin örnek gösterilmesi olduğunu ifade eder.

Coşkun (2014), benzetme ve metafor ilişkisine değinerek Batı retoriğinde, benzetme edatının kullanılmadığı teşbihlere *metafor (istiare)* dendiğini söyler. İfadede, benzetme edatı veya onun yerine geçen bir sözcük kullanılmamışsa benzetme niyeti gizlenerek ortadan kaldırılmış olur. Klasik belagate göre belîğ teşbih örneği olan bir ifade, retorikte metafordur (Coşkun, 2014: 41,43).

Benzetmenin temel/zorunlu öğeleri benzeyen ve kendisine benzetilendir. Bunlara benzetme yönü ve benzetme edatının da eklenmesiyle benzetme dört öğeden oluşur (Bilgegil, 1980: 135; Uğur, 2007: 53; Dilçin, 2009: 46; Coşkun, 2014: 45; Saraç, 2014: 129; Külekçi, 2016: 34; Kocakaplan, 2017: 163; Aksan, 2021a: 78).

Benzetmeleri dilin coşkulu ve heyecana bağlı kullanımıyla ilişkilendirerek bir edebî sanat olarak değerlendiren çalışmaların yanında (Bilgegil, 1980; Dilçin, 2009; Coşkun, 2014; Külekçi, 2016; Kocakaplan, 2017) günlük konuşma dilinde de benzetmelere doğal olarak başvurulduğunu ifade eden çalışmalar da (Uğur, 2007; Saraç, 2014; Aksan, 2021a) söz konusudur.

Benzetme ve değişmecelerin edebî sanatlar olarak kabul edilmesini ülkemizde kabul gören fakat yanlış bir tutum olarak değerlendiren Uğur (2007), dilin tüm alanlarında işleyen bir anlam olgusunun yanında edebî sanatların, yazınsal metinlerle ilişkili olduğunu söyler. Anlam olguları genelde edebî sanatlar özeldir. Kişinin günlük yaşantısında yaptığı benzetme veya eğretilmeler, sanat kaygısı gütmaz. Değişmeceler, sözcüklerin var olan alanlarının genişletilmesiyle yapılır. Bu, dilin doğal işleyişinin bir sonucudur. Fakat yazınsal metinlerde sanatçının öznel eğiliminin diline yansmasıyla “sanat” olgusu gerçeklik kazanır. Uğur’un eleştirdiği başka bir durum da tanımların tümüne girmiş olan ve kendisine benzetilenin benzeyenden daha güçlü olmasına dayanan tanım cümlesidir. Çoğunlukla böyle olsa da tersinin

de söz konusu olduğunu söyleyerek bu tür benzetmelere, “çevrik benzetme” adını verir (Uğur, 2007: 52-53).

Dilin doğal bir fonksiyonu olan benzetmelerin bir kısmı dilde yerleşik olarak bulunur. Dolayısıyla benzetmelere, yazı diliyle birlikte konuşma dilinde de sıkça rastlanır. Benzetmeler her zaman zorunlu şekilde sanat değeri olan bir beceriyi yansıtmazlar. Teşbihten beklenen başlıca fayda, anlatımı somut hale getirmesi ve duyguyu etkili bir şekilde sunmasıdır (Saraç, 2014: 129). Günlük konuşma dilinde ve yazılı metinlerde, anlatımı daha somut kılmak ve dinleyiciye kavramları daha etkileyici bir biçimde aktarmak için her dilde benzetmeler kullanılır (Aksan, 2021b: 121).

Sözcükler, dilin doğal süreci içerisinde çeşitli değişimlere uğrar. Bu değişimler, sözü daha etkili söyleme isteği ya da aynı sözcükle birden fazla şeyi ifade etme isteği gibi ihtiyaçlardan kaynaklanır. Benzetme de böyle bir ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Kişiler, zihinlerinde bulunan çeşitli kavramlar arasında bağlar kurarak bir şeyi başka bir şeye benzetmişlerdir. Bu, günlük dildeki “*Mağara gibi karanlık bir evde yaşıyor.*” cümlesinde görüleceği üzere “ev”i anlatmak için “*mağara*”nın karanlık olma özelliğinden hareket edilmesi yoluyla olabilir. Veya “*Yûnus Emre’nin “İşbu söz Hak tanuktur cân gövdeye konuktur/ Bir gün ola çıkıla yola gide kafesten kuş uçmuş gibi*” beytindeki gibi sanatlı bir söyleyişle “ölüm”, kuşun uçup gitmesi”ne benzetilmiştir. Sonuç olarak kendisine benzeyen ve benzetilen olmak üzere iki zorunlu ögesi bulunan benzetme, iki kavram arasında çeşitli yönlerden bağlar kurularak bunların benzer yönlerine odaklanılması yoluyla gerçekleşir.

İstiare (Ödünçleme, Eğretileme, Okşama/Okşayış)

“Birinden bir şeyi ödünç/iğreti alma” olarak tanımlanan istiare, benzerlik ilgisi kurularak bir kavramın adının başka bir kavram için ödünç alınıp geçici olarak kullanılmasına dayanan bir söz sanatıdır. İstiarede bir kavram, ona benzeyen başka bir kavramla adlandırılır (Bilgegil, 1980: 154; Uğur, 2007: 89; Dilçin, 2009: 412; Coşkun, 2014: 65; Saraç, 2014: 118; Külekçi, 2016: 54; Kocakaplan, 2017: 66). İstiaresinin benzetme düşüncesine dayanması, benzetmeyle yakınlığını hatta onun özel bir şekli oluşunu gösterir. İstiare, kısaltılmış benzetmedir. Benzetme sanatının özel bir durumu olan istiare, ondan farklı olarak benzetmenin temel öğeleri olan benzeyen ya da benzetilen yalnızca birinin kullanılmasıyla yapılır. Buna göre ikiye ayrılır: Benzetilen ile yapılan açık istiare adını alırken benzeyen ile yapılan kapalı istiaresidir (Uğur, 2007: 91; Coşkun, 2014: 43; Saraç, 2014: 118; Külekçi, 2016: 54, 55; Kocakaplan, 2017: 66).

İstiarenin oluşumunda gerekli şartlar 3 maddede toplanabilir:

- a. Sözcüğün mecazi anlamında kullanılması (Gerçek anlamı dışında kullanılarak herhangi bir kavram ya da nesneye isim olması)
- b. Benzetme amacının bulunması
- c. Sözcüğün kendi anlamında kullanılmasının imkânsız olması (Dilçin, 2009: 412; Saraç, 2014: 118; Kocakaplan, 2017: 67).

Araştırmacıların büyük bir kısmı (Bilgegil, 1980; Dilçin, 2009; Coşkun, 2014; Saraç, 2014; Külekçi, 2016; Kocakaplan, 2017) istiareyi mecaza dayalı bir söz sanatı olarak değerlendirirken Aksan (2021b), Demir (2009) gibi isimler, istiarenin günlük dildeki kullanımını ön plana çıkarır:

Eğretileme, öncelikle bir anlam olgusudur. Oluşumu ilk olarak kavrayımsal, düşünsel boyuttadır. Birisine, “*gül, eşek, kırıldım*” diyen kimse, bunları sanat yapma kaygısıyla söylemez. Bunları söyleyen kişi, kavrayışında iç içe geçmiş ve birbiriyle örtüşen düşünsel olguyu (eğretileme) dile getirir. Eğretileme, dilimizde 2 yolla yapılır: Dilin doğal/günlük işleyişi ve yazınsal üretimler (Uğur, 2007: 89). Anlam bilimi incelemelerinde benzetmeler, *eğretileme/deyim aktarması* (Yun. *metaphora*) adı verilen söz sanatının ilk aşaması olarak kabul edilir. Bir insan için kullanılan “*melek gibi (iyi huylu), keçi gibi inatçı, tilki gibi kurnaz*” şeklindeki benzetmeler zamanla kısaltılarak *melek, keçi, tilki* şekline dönüşerek deyim aktarması niteliği kazanmışlardır (Aksan, 2021b: 121).

Bilgegil (1980) ve Saraç (2014) ise hem edebî yöne hem de günlük dile vurgu yapar: İstiâre (metafor)¹², ifadeye dair bir süs olmasından önce, dilin doğal bir ürünüdür (Bilgegil, 1980: 155). İstiâre ve teşbihin amaçlarından biri de somutlaştırma yoluyla, anlatılmak istenen duygu ve düşüncenin daha etkili ve belirgin şekilde dile getirilmesidir (Saraç, 2014: 118).

Yukarıda verilenlerden yola çıkarak “İstiare nedir?” sorusu şöyle cevaplanabilir: Benzetmenin kısaltılması yoluyla yapılan istiare temelde, sözcüğün kökenine de bağlı olarak, bir şeyin ödünç alınmasıdır. Ödünç alma, sözcüğün temel anlamından uzaklaşmasıyla gerçekleşir. “*Aslanım gel buraya!*” cümlesinde, “*aslan*” sözcüğü kendisine benzetilen ögedir. Yaşça büyük bir erkeğin küçük olana seslendiği bir senaryoda bu cümlede genç erkek, “*aslan*” olarak adlandırılmıştır. Âşık Veysel’in “*İki kapılı bir handa/ Gidiyorum gündüz gece*”

---

¹² Saruhan (2024) da İslâm Düşüncesinde Metafor (İstiare) başlıklı çalışmasında, istiareyi metaforun yerine kullanmıştır. İstiareyi metaforla denk tutarken mecaz, teşbih, deyim ve kinayeyi kapsayan bir üst kategori olarak değerlendirir. Ona göre istiare, Batı dillerindeki metaforun karşılığıdır.

dizelerinde, “dünya”, “iki kapılı bir han” a benzetilmiştir. Burada “dünya” ya yer verilmeyip “han” sözcüğü (benzetilen) kullanılarak istiare yapılmıştır.

Gerek günlük dilde gerek sözün etkili bir şekilde söylenmesini amaç edinen ve şairin/yazarın üslubu, edebî anlayışı, dünyayı görme biçimi gibi durumlardan etkilenecek yapılan istiare; bir anlam aktarımına dayanır.

Deyim Aktarması

“Aktarmalar” grubunda ele alınan deyim aktarması, Yunancada *metaphora*, Türkçede eskiden *istiare* olarak kullanılırken bugün de çeşitli kaynaklarda *eğretileme* adıyla anılmıştır (Aksan, 2021a: 128). Aktarmaların dillerdeki en yaygın türü, deyim aktarması ya da eğretilemedir (Yun. *metaphora*). Narin ve ince yapılı bir kız için “fidan gibi” ya da “ceylan gibi” benzetmeleri yapılır. Benzetme edatı kaldırıldığında o kızı anlatmak için “fidan” ya da “ceylan” göstergeleri kullanılırsa deyim aktarması söz konusu olur. Deyim aktarması; insandan doğaya aktarma, doğadan insana aktarma, doğadaki nesneler arasında aktarma, somutlaştırma ve duyular arasında aktarma yollarıyla yapılır (Aksan, 2021a: 79-80).

Erzurumlu Emrah’ın “Sabahtan uğradım ben bir fidana/ Dedim mahmur musun dedi ki yok yok” dizelerinde geçen fidan sözcüğü, yeni yetişen ağaç anlamındadır. Fakat burada, şairin sevdiği kızı anlatmak üzere kullanılmıştır. Deyim aktarması bu gibi şiirsel örneklerde bulunabileceği gibi günlük dilde insanlar için kullanılan “kuzum, koçum, aslanım, meleğim” gibi seslenmelerde de görülür (Aksan, 2021b:128).¹³

Mecazımürsel (Ad Aktarması, Düz değişmece, Metonimi)

Ad aktarması; anlatımı güçlendirmek amacıyla günlük dilde ve deyimlerde başvuru, yazı dilinde (özellikle şiir dilinde) karşımıza çıkan bir aktarma türüdür. Ad aktarmasında bir kavram, doğrudan onu gösteren göstergeyle değil bağlantılı olduğu başka bir göstergeyle dile getirilir. Dîvân şiirinde mecazımürsel adı verilen söz sanatı, ad aktarması ve sinekdokeyi de içine alarak onlarla aynı özellikleri taşıyan bir anlam olayıdır. Mecazımürsel sanatında aktarma, aralarında benzerlik ilişkisi bulunmayan nesnelerin arasında gerçekleşir (Aksan, 2021b: 145, 147).

Mecazımürsel (gönderilmiş mecaz), bir sözün gerçek anlamının dışında kullanılarak, benzetme ilgisinin dışında başka bir ilgi kurulması yoluyla gerçekleşen söz sanatıdır (Bilgegil,

---

¹³ Bu tanımlara göre deyim aktarmasına örnek verilen cümle ve sözcük grupları, istiare için de geçerli olabilir. Bundan dolayı, yapılacak daha detaylı açıklamalar çalışmanın sınırlarını aşacağından bu başlık, burada sınırlandırılmıştır.

1980; Dilçin, 2009; Coşkun, 2014; Külekçi, 2016; Kocakaplan, 2017). Benzerlik dışında; bütün-parça, durum-yer, sebep-sonuç, özellik-genellik, çokluk-azlık, öncelik-sonralık, yapıt-sanatçı, nesne-amaç, özellik-varlık, eklenti-varlık, nicelik-nitelik, sayı-birim, soyut-somut, yer-toplum, yer-ürün, zaman-toplum, zaman-eylem, yer-işlev/amaç, araç-işlev, nesne-görev, iç-dış gibi pek çok ilgi kurulabilir (Uğur, 2007:150-160; Dilçin, 2009: 415; Saraç, 2014: 110,111; Kocakaplan, 2017: 101).

Mecazımürselin oluşmasındaki gerekli şartlar şunlardır:

- a. Sözcüğün gerçek anlamında düşünülmesine bir engel bulunmalıdır.
- b. Anlatılmak istenen ile yerine kullanıldığı sözcük arasında benzetme amacı olmamalıdır. (Benzetme amacı olursa istiare sanatı meydana gelir.) (Uğur, 2007: 147; Dilçin, 2009: 415; Saraç, 2014: 110; Kocakaplan, 2017: 100).

Mecazların alışılmışın ve yaygının dışında sanatlı biçimde kullanılmasıyla mecazımürsel sanatının oluştuğunu söyleyen Külekçi (2016), bir sözün mecazımürsel sayılabilmesi için kişide duygu ve heyecan uyandırması gerektiğini ifade eder. “*Sobayı ateşle.*” ve “*Lambayı yak.*” cümlelerinde, “*soba*” ve “*lamba*” sözcüklerinde mecaz vardır. Çünkü bunlarla sobanın ve lambanın içindeki yakıt kastedilir. Fakat burada mecazımürsel yoktur. Çünkü bu cümleler, bir his ve heyecan barındıran sanatlı ifadeler değildir (Külekçi, 2016: 21-22).

Ad aktarmasında amaç hem sözcük tasarrufunun sağlanması hem de yerine geçirilen asıl kavramla ilgili kimi anlamların öne çıkarılması ve vurgulanmasıdır. “*Evden izin almalıyım.*”, “*Yemeğe oturalım.*”, “*Bereket yağıyor.*”, “*Sobayı yakalım.*” cümlelerini kuran kişiler, söz sanatı yapma amacı gütmemişlerdir. Dile, edebiyat açısından bakıp ufku daraltmak yerine dil olguları olarak bakıp söz sanatlarını bunun bir alt birimi olarak düşünmek gerekir (Uğur, 2007: 147, 148). Dilçin (2009) de bu mecaz türünün konuşma dilinde, özellikle deyimlerde sıkça görüldüğünü ifade ederek mecazımürselin yazın dili dışında da yapıldığını söyler.

Mecazımürselin bir sanat olup olmadığı konusunda tartışmalar vardır. Belagat kitaplarında alışlagelmiş örneklerin kullanılması, mecazımürselin anlatımı güzelleştirmeyen bir sanat olduğu fikrini kuvvetlendirmiştir. Konuşma dilinde kullanılan birçok mecazımürselin, bir kavramı kısa ve kolay ifade etme ihtiyacından doğması sanat özelliği taşımayışını doğrular. “*Sınıftaki öğrenciler*” yerine “*sınıf*”, “*ateş*” yerine “*soba*”, “*bir bardak su*” yerine “*bir bardak*” denilmesi gibi (Coşkun, 2014: 85).

Mecazımürsel, Batı terminolojisindeki “metonimi ((metonymy))” yle karşılaşılır. Türkçe alan yazınında “metonimi” terimini tercih eden bazı çalışmalar şöyledir: Dilimizde yaygın kullanılan bir anlatım yolu olan metonimi (ad aktarması, mecazımürsel, düz değişmece), ismini Yunancadan alır ve “adını değiştirmek” anlamındadır. Metonimi, bir kavramın veya ismin benzerlik dışında bir ilgi kurularak ilişkili olduğu diğer bir kavramı gösteren sözcükle anlatılmasıdır. Metonimik ifadelerde bir anlam veya kavram, başka bir anlam/kavram için model olarak kullanılmaz (Yunusoğlu, 2020: 40, 42). Meczaz-ı Mürsel olarak bildiğimiz metonimi, parça-bütün ilişkisine dayanır. Metonimik kavramlar, bir şeyin başka bir şey aracılığıyla kavramlaştırılmasını sağlar. Örneğin bir Picasso düşünüldüğünde yalnızca sanatçı akla gelmez. Onun eserleri, tekniği, sanat tarihindeki yeri gibi özellikler de düşünülür. (Demir, 2022: 76, 82). Metonimi, pek çok farklı şekilde ortaya çıkabilmekle birlikte esasen bir şeyi başka bir şeyin yerine koyma sürecidir. Bu sayede okur, bütünü yerini tutan bir parçayla da bir kavrayış kazanır. Örneğin, “mal mülk” gayrimenkul yapılarının tümü için ve daha geniş bir düzeyde, finansal bir teminat için kullanılır (Doğan, 2022: 226).

Yukarıdaki tanımlar esas alınarak mecazımürselin benzerlik dışında; parça-bütün, nesne-görev, iç dış gibi çeşitli ilgilerin kurulması yoluyla sözcüğün kendisi dışında başka bir şeyi temsil etmesine dayandığı söylenebilir.

Yukarıda açıklanan edebî sanatlar, benzetmeye ve bir şeyin başka bir şeye aktararak anlatılmasına dayanır. Dolayısıyla istiarenin deyim aktarmasıyla, deyim aktarmasının metaforlara, metaforun mecazla karşılaşılması temelde bu ortaklığın bir sonucudur. O hâlde, bu söz sanatlarının zaman zaman birbirinin yerine kullanılmasının gerekçelerinden biri olarak bu durum kabul edilebilir. Diğer bir sebep ise çeviriye ve söz sanatını açıklayan kişinin dil anlayışına bağlanabilir. Söz sanatını açıklayan kişi, çıkış noktasındaki kimi benzerliklerden dolayı o sanatı, uygun gördüğü isimlerle adlandırma yoluna gitmiştir. Tablo 2’de bu söz sanatlarının karşılaştırmalı incelenmesi yapılarak bu durum ortaya konmaya çalışılmıştır:

Tablo 2. Söz sanatları

Söz Sanatı	Benzerlik	Hangi Yolla Yapılır?	Öne Çıkan Özellik	Diğer Adlandırmalar
Mecaz	Benzerlik ilgisine dayanır.	Bir kavramın ilişkili olduğu başka bir kavramla anlatılmasına dayanır.	Sözcük, temel anlamı dışında kullanılır.	Metafor, aktarma
Benzetme	Benzerlik ilgisine dayanır.	Bir sözcüğün, ona benzeyen başka bir sözcükle ilişki kurularak kullanılmasına dayanır.	Sözcük, temel anlamında kullanılır.	Metafor, eğretileme, teşbih, istiare, deyim aktarması
İstiâre	Benzerlik ilgisine dayanır.	Bir sözcük, ona benzeyen başka bir sözcükle anlatılır. Kısaltılmış benzetmedir.	Sözcüğün kendi anlamında kullanılması imkansızdır.	Metafor, eğretileme, deyim aktarması
Deyim aktarması	Benzerlik ilgisine dayanır.	İnsandan doğaya aktarma, doğadan insana aktarma, doğadaki nesneler arasında aktarma, somutlaştırma ve duyular arasında aktarma yollarıyla yapılır.	Benzetme edatı kaldırılır ve yalnızca benzetilen sözcük kullanılır.	Metafor, eğretileme, istiare
Mecazımürsel	Benzerlik ilgisi dışında ilgiler kurularak yapılır.	Bir sözcüğün, bağlantılı olduğu başka bir sözcükle anlatılması yoluyla yapılır.	Sözcük, gerçek anlamıyla kullanılmaz.	Metonimi, ad aktarması

Metaforun söz sanatlarına dayalı tanımları, kavramın çağdaş bilişsel yaklaşımlarla nasıl ele alınıp anlaşıldığını tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Bu fark, çalışmanın ilerleyen başlıklarında detaylarıyla gösterilecektir.

2.3.2. Söz Sanatları ve Kavramsal Metafor

Çalışmanın önceki başlığında ele alınan klasik söz sanatları, metafordan işlevsel farklar açısından ayrılır. Bu nedenle metaforu edebî bir araç olarak değil insan düşüncesinin yapı taşlarından biri olarak ele almak gerekir. Aşağıda öncelikle metafor ile yukarıdaki başlıkta adı geçen söz sanatlarının (mecaz, benzetme, istiare, deyim aktarması) farkları ortaya konacaktır. Sonrasında, bunlardan hareketle müstakıl bir metafor tanımına ulaşılmaya çalışılacaktır.

Tablo 3. Söz sanatları ve metaforun karşılaştırmalı incelemesi

Söz Sanatları ve Özellikleri		Metafor
Mecaz	Klasik söz sanatları içerisinde değerlendirilen mecaz, benzerlik ilgisi kurulması yoluyla bir kavramın ilişkili olduğu başka bir kavramın yerine kullanılmasına dayanır. Mecazda, sözcük temel anlamının dışında kullanılır.	Zihindeki hedef (A) ve kaynak (B) alan olarak isimlendiren iki kavramsal alan arasında bilişsel bağlar kurulması yoluyla gerçekleşir. Herhangi bir sanat kaygısı güdülmediği gibi insan zihninin işleyişinin doğal bir sonucudur. Metafor çatısı altında “kavramsal metafor” ve “dilsel metafor/metaforik dilsel ifade” terimleri bulunur. Kavramsal metafor, HAYAT BİR YOLCULUKTUR gibi kaynak ve hedef alanların bir araya gelmesiyle biçimlenir. Bu alanlar arasındaki ilişkiler, dilsel ifadelere yansır. Dilsel ifadeler, kavramsal metaforun altında toplanır.
Benzetme	Kendisinde benzeyen ve benzetilen olmak üzere iki zorunlu ögeyle yapılan benzetme, klasik söz sanatları içinde yer alır. Sözcüğün temel anlamında kullanılmasıyla yapılan bu söz sanatında, iki kavramın benzer yönlerine odaklanılır.	Metafor, soyut kavramları anlamlandırma ihtiyacından doğmuştur. HAYAT gibi soyut bir kavram, zihinsel bağlarla YOLCULUK’la ilişkilendirilmiştir. Bu ilişki başlangıçta bir benzerlik ilgisine dayanmaz. Benzerlikler, kavramsal metaforun kurulmasından sonra ortaya çıkar.
İstiare	Benzerlik ilgisine dayanan istiare, benzetmedeki benzeyen ve benzetilen öğelerinden yalnızca birinin kullanılması yoluyla yapılır. Kısaltılmış benzetme de denen bu söz sanatında; bir sözcük, ona benzeyen başka bir sözcükle anlatılır. Öyle ki sözcüğün kendi anlamında kullanılması imkânsız hale gelir.	Tamamen günlük iletişimi sağlamak ve çeşitli kavramları anlamlandırmak ihtiyacından ortaya çıkan metafor, sanatçılar tarafından çeşitli yollarla edebî amaçlara hizmet etmek için kullanılabilir.
Deyim Aktarması	İnsan doğaya, doğadan insana, doğadaki nesneler arası aktarma gibi yollarla yapılan bu edebî sanat; benzerlik ilgisine dayanır. Deyim aktarmasında, benzetme edatı kaldırılır ve yalnızca benzetilen sözcük kullanılır.	

Metafor mecaz mıdır? Metafor, mecaz değildir. Dahası, özellikle ontolojik metaforlar, bazen mecazi kavramların somutlaştırılmasını sağlar. Metafor, mecaza göre oldukça kapsamlı ve geniştir. Bu iki kavram, kesişim noktaları olsa da birebir örtüşmez. Mecaz, metafordan tamamen gerçeğin zıddı olması yönüyle ayrılır. Metaforlar, kavramın gerçek anlamından ortaya çıkar (Karacan, 2024: 49,51).

Metafor benzetme midir? Karacan (2024), metaforun ne olup olmadığına dair yaptığı soruşturmada, metaforlarının tümünün benzetme olmadığını söyler. Öte yandan, metaforlar teşbihi de kapsar. Bazı benzetmeler metaforik yapı gösterse de benzetmenin mantığı metafor kavramıyla her zaman örtüşmez. Onun benzetmeye indirgenememesinin gerekçesi, teşbihin bir edebî sanat olmasıdır. Metaforun temelinde iki kavram vardır: Bu kavramlardan biri, diğerinin alanına geçerek tamamen o olur. Bu iki kavramın farkı, teşbihin oluşturulması noktasında ortaya çıkar. Benzetmede, zayıf bir unsurun kuvvetli olana benzetilmesi söz konusudur. Zayıf-güçlü karşılaştırması ya da bir kavramın diğerine göre daha bilindik, daha anlaşılır, daha sık rastlanır olması metaforda söz konusu değildir. Aslında metaforu oluşturan kavramlar için bir sınırlama söz konusu değildir (Karacan, 2024: 37-43).

Metafor istiare midir? İstiare ve metafor, temelde benzerdir. İstiare, iki varlık arasında geçici ilişkiler kurulmasına dayanan bir belagat kavramıdır. Metaforsa köklü ve kalıcı anlamlar oluşturan felsefi bir kavramdır (Karacan, 2024: 49). Metafor ve istiareyi karşılaştırmalı olarak ele aldığı çalışmasında Demir (2009: 79), Batı kökenli metafor ile Doğu kökenli istiare arasında nitelik ve işlev açısından farklar bulunduğunu söyler. Bu farklılık, her iki medeniyetin de kavram, düşünme ve yorumlamadaki bakış açısından Doğu'nun sembolik, Batı'nın ise kavramsal bir düşünce yapısına sahip olmasından kaynaklanmıştır (Demir, 2009: 65, 79). İstiarenin Batı edebiyatındaki karşılığının metafor olduğunu söyleyen Coşkun, metaforun, açık istiarenin yanı sıra kapalı istiare ve belîğ teşbih gibi ifade tarzlarını da kapsadığını ifade eder (Coşkun, 2017: 65). Demir (2022: 19) *Metaforlar Hayat Anlam ve Dil'in Ön Söz'ünde* bizim “açık istiare, kapalı istiare, mürekkebat/temsîlî istiare” gibi üçlü bir gruplandırmaya gittiğimiz yerde Batı düşüncesi, “ontolojik metafor, yönelim metaforu, konvansiyonel metafor, poetik metafor, kavram metaforu, kompleks metafor, karışık metafor” gibi çok sayıda ayrıma gittiğini ve bunun da Batı ve Doğu düşüncesi arasındaki farktan kaynaklandığını söyler. Yunanca “*metaphora*” dan gelen ve “bir yerden başka bir yere götürmek” anlamına gelen metafor sözcüğünde geçici bir anlamdan çok kalıcı, köklü ve yeni bir anlam söz konusudur (Demir, 2022: 18-19).

Metafor, deyim aktarması mıdır? Metafor kavramı Türkçede kullanılmaya başlandığında ilk olarak bilindik terimlerden yola çıkılarak tanımlanmıştır. Tanımlarda istiare, mecaz gibi ifadeler geçse de metaforun açıklanmasında kullanılan örnekler aynıdır. Yeniden isimlendirme çalışmalarında ise “iğretileme/eğretileme, deyim aktarması” terimleri kullanılmakla birlikte bunları açıklarken verilen tanımlar istiarenin tanımları olmuştur. Bu şekilde hazırlanmış tanımların sonunda, “Türkçede istiare, mecaz” gibi uyarılar yapılmıştır (Şahan, 2020: 47).

Tüm bu karmaşanın çözümü için metaforu bir çatı kavram olarak konumlandırmak akla gelen ilk çözümlerden biri olabilir. Fakat Şahan (2020) buna karşı çıkar: Metafor ne bir edebî sanat ne de retorik ürettiği bir terimdir. Metaforun ne olmadığı açıklığa kavuştuğunda bizde neden bir edebî sanatın karşılığında kullanıldığı ya da “Bunların hepsidir.”, “Bunların bazılarıdır.”, “Bunların bazılarını kapsar.” gibi kapsayıcı ifadelerle genellendiği de açıklığa kavuşacaktır. Çünkü metafor, retorik içerisindeki edebî sanatların sınıflandırılmasında konumlandırılmamıştır. Bu klasik sınıflamanın içinde kendine yer bulamadığından dolayı da birkaç sanatla ilişkili ya da bir tutulmuştur. Metafor, girmemesi gereken bir listeye dahil

edilmeye çalışılmıştır. “Metafor nedir?” sorusunu, “Metafor bir edebî sanat değildir.” şeklinde cevaplarırken kavramın temellerinin öncelikle dilde, felsefede, sonra dil felsefesinde, toplum biliminde, psikolojide, edebiyat özelinde de anlam ve yorumbilimde olduğunun kabulüyle başlanmalıdır (Şahan, 2020: 59). Karacan (2024: 63) da bu görüşü destekler nitelikteki şu cümleleri kurar: Adı geçen terimler arasında bir içlem-kaplam (kesişim kümeleri) ilişkisi olmasına karşın metafor, adı geçen terimlerin hiçbirisiyle tamamen karşılanmaz.

Metafor, bir şeyin başka bir şey olduğunun söylenmesiyle o şeyin bir başka şeyle ilişkilendirildiği bir konuşma figürüdür. Metafor hakkındaki kemikleşmiş görüşlerden farklı olarak KMT’de metafor, yalnızca edebî amaçlarla kullanımının dışına çıkıp o olmadan ne sanatçıların ne de sıradan insanların yaşayamayacağı bilişsel bir araç hâline gelmiştir (Demir, 2007: 95, 100).

Metafor, zihindeki kaynak ve hedef alanların bilişsel bağlar kurması sonucunda ortaya çıkan ve dünyayı anlamlandırmamızı sağlayan bir sistemdir. Bu sistem içerisinde kavramsal ve dilsel metaforlardan oluşan bir bütün bulunur. Onu, herhangi bir söz sanatıyla karşılamak mümkün değildir. Metafora bu anlayışla yaklaşıldığında, onu konu edinen çalışmalar sağlam bir zemin kazanabilecektir. Öte yandan, onunla ilişkilendirilen söz sanatları da kendi varlık alanlarını kuvvetlendirebileceklerdir.

2.3.3. Metaforun Tarihsel Süreci

Bu başlık altında metafor, kronolojik olarak incelenecek ve tarihsel süreç içerisinde felsefeciler, dil bilimciler, yazarlar ve şairler olmak üzere çeşitli disiplinlerden isimlerin metafora ilişkin görüşleri ele alınacaktır. Aristo’nun Antik Çağ’daki klasik metafor anlayışından başlayıp XX. yüzyıldaki KMT’ye kadar devam eden süreç ele alınacaktır. Aristo’nun öncülüğündeki kuramcılar, şair, yazar ve filozofların metafora ilk olarak şiirsel bir anlam yüklediği görülür. Daha sonra, kavramın gelişmesine katkı sunanlar şiirsellik odağında gelişen ve çeşitlenen fikirleri ortaya atmışlardır. Aristo’nun klasik kuramından XX. yüzyıla kadar devam eden süreç aşağıda genel hatlarıyla sunulmuştur.

Metafor kuramlarını Cebeci (2019: 181-182) şu üç madde altında sınıflandırmıştır:

1. Metafor, farklı şeylerin ilişkisi olarak tanımlanır. Bir şeyin yerine başka bir şeyin yerine geçmesine dayanan “*Yerine Geçme Kuramı*”, iki şey arasında bir karşılaştırma yapılmasına dayanan “*Karşılaştırma Kuramı*” ve metaforun, kendini oluşturan unsurlar arasındaki bir alışverişten ortaya çıktığını söyleyen “*Etkileşim Kuramı*”dır.

2. Metaforun “sözcük” düzeyinde mi “cümle” düzeyinde mi yoksa “söylem” düzeyinde mi olduğuna dair bir fikir ayrımından kaynaklanır. Bu sınıflandırmanın temel sorunu, metaforun bilgi aktarıp aktarmadığıdır. Yerine geçme kuramının sözcük düzeyinde savunucularına göre metafor; yeni bir bilgi aktarmaz, aktarılan bilgi başka biçimlerde ifade edilebilir.
3. Metaforun “dil”e ait bir unsur mu “düşünce”ye ait bir unsur mu olduğu tartışmasına dayanır. Bu düşünceye bağlı olarak “düz anlam” ve “metaforik anlam” olarak tanımlanabilecek iki ayrı anlam düzeyinin var olup olmadığı da dikkate alınması gereken bir durumdur.

Tartışmalar Aristo’ya kadar götürüldüğünde metaforun geçirdiği süreç daha iyi görülecektir. İyi metafor yapmanın, benzerliği göz önünde bulundurmak olduğunu söyleyen Aristo, metaforun bir adın yabancı bir şeye aktarılması demek olduğunu belirtir. Metaforun dile açıklık, sıra dışılık ve hoşluk kattığını söyleyerek benzetmelerin birer metafor olduğunu *Retorik* adlı eserinde sıklıkla tekrarlar. (Aristoteles, 2022: 61,67; Aristoteles, 2023:172). Aristocu görüş, metafor konusundaki geleneksel bakış açısının temelini oluşturur. Onun fikirleri, metafor ve diğer söz figürlerinin uzun süre retorik kapsamında değerlendirilerek günlük dilin dışında tutulmasına ve yalnızca edebî olarak değerlendirilmelerine sebep olmuştur.

Bu bakışın temel varsayımları şunlardır:

- Metafor, düşünce değil dil meselesidir.
- Metafor, gündelik dil alanının dışındaki mekanizmaları kullanır.
- Metafor, benzerlik üzerinde temellenir.
- Metafor, kavramlar değil sözcükler sorunudur.
- Bütün kavramlar lafzidir, hiçbiri metaforik değildir.
- Rasyonel düşünceyi, beyinlerimiz ve bedenlerimiz şekillendirmez.

Aristo’nun görüşleri odağında şekillenen klasik teori yüzyıllar boyu, sorgulanmadan kabul edilmiştir. Öyle ki pek çok kişi, onun bir teori olduğunun farkına varamamıştır. Teori, doğru olarak kabul edilmekle birlikte metafor kavramının tanımlayıcısı olmuştur. Metafor, bir veya birkaç sözcüğün geleneksel anlamının dışında kullanıldığı yeni bir dilsel ifade biçimi veya şiirsel dilin bir unsuru olarak kullanılmıştır (Demir, 2022: 343-344; Lakoff, 1993: 202; Çalışkan, 2009b: 88).

Aristo'nun görüşleri, “*Yerine Geçme Kuramı (Substitution)*” kapsamında değerlendirilir. Bu kurama göre metafor, yalnızca ifadeyi güzelleştirmeye yarar. Metafor, bir ismin ait olduğu yerden ait olmadığı bir yere aktarılması sonucunda oluşan bir yapıdır. Yapı, retoriğe ilişkin nedenler olan hoşla gitme ve ikna etme amacıyla kullanılırken yerine geçtiği şey hakkında yeni bir bilgi sunmaz. Bu kuram, metaforu yalnızca dile ait unsur olarak sınırlandırarak insan zihninin metaforik düşünme özelliğini göz ardı eder. Bunun yanında aktarım, taşıma sözcüğüyle ifade edildiği için dilimizdeki istiare ve eğretilme söz sanatlarını da anımsatır (Cebeci, 2019: 182; Tepebaşılı, 2013: 26-27).

Metaforun dille bir bütün olduğu fikri, Batı edebiyatı tarihinde çeşitli noktalarda ortaya çıksa da en belirleyici şekilde XVIII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyıl başlarında romantik şairlerde görülür (Doğan, 2024: 40). *Quintilian*, *Hawkes*, *Aquinas*, *John Locke* ve *John Dryden* gibi isimler; Aristo'nun öncülük ettiği Klasik Dönem'in görüşlerini temsil eder. Aristo'nun görüşlerini Hristiyanlığın etkisi altında ele alan Orta Çağ'daki en önemli metafor, “dünyanın Tanrı tarafından yazılmış bir kitap olduğu”dur. XVIII. yüzyıla kadar devam eden bu süreçten sonra; *Vico*, *Kant*, *Rousseau*, *Herder* gibi felsefeciler metaforu dilin bir niteliği olarak kabul eder. Bu da metaforik ve düz anlam ayrımının reddedildiği anlamına geldiği için modern teoriyle paralel bir yaklaşımdır. XVIII. yüzyıl Romantiklerine göre dil tamamen metaforik özelliktedir. Bu dönemde, Aristo'nun görüşlerinden ayrışmalar yaşanır. Bu çağın anlayışına göre metafor; dille bir bütün hâlinde, Aristocu görüşün savunduğu gibi dilden ayrılabilen ve dili süslemeye yarayan bir araç değildir. Bu yüzyılda *Vico*, metafor konusuna ilk defa yeni bir anlayış getirerek metaforun düşünce ve dili yansıtan bir araç olduğunu belirterek insanın doğasının anlaşılmasına yardımcı olduğunu söyler (Cebeci, 2019: 22-33; Tepebaşılı, 2013: 41-42).

Romantik şairlerden *Coleridge*, sözcüklerin düşüncelere karşılık geldiğini söyleyerek düşünenin zihnindeki duygulanımlarıyla ilgili olduğunu ifade eder. Dolayısıyla dil ve metafor bir bütündür. Metaforlarla yaşarız ve dünyayı yapılandırırız. Böylelikle dünyayı somut bir şekilde algılamış oluruz (Cebeci, 2019:57).

Çağdaş felsefenin metafora ilişkin görüşleri; *Black*, *Langer*, *Hester*, *Ricoeur* ile *Lakoff* ve *Johnson* gibi isimler etrafında şekillenmiştir. *Black*, metaforun anlaşılmasını bir şifrenin çözülmesine benzetir. *Black*, metaforu “*Yerine Geçme Kuramı*” ve “*Karşılaştırma Kuramı*” çerçevesinde ele alır. “*Karşılaştırma Kuramı*”, benzeyen-benzetilen, odak-çerçeve gibi ikili yapılardan yola çıkarak farklı şeyler arasında bir özdeşlik kurulmasını ifade eder ve metaforun

bir benzerlik veya analojiye dayandığını kabul eder. *Black* de *Aristo* gibi metaforun bir bilmece çözmek olduğunu söyler. Öte yandan, metafor insan zihninin işleyişine dair bir özelliktir. *Black*'in geliştirdiği ve *I. A. Richards* tarafından ortaya atılan “*Etkileşim Kuramı*”, metafor aracılığıyla iki farklı düşüncenin ortak bir alanda buluşarak bir bağlantı içerisinde olduğunu söyler. Kurama göre metaforlar, düşüncenin bir biçimidir ve *Richards*'a göre düşünce metaforiktir. Kuram bu açıdan, bilişsel teoriyi etkilemiştir (Cebeci, 2019: 150-152,183; Tepebaşılı, 2013:29).

Metaforun tarihsel olarak nasıl bir süreç geçirdiği yukarıda gösterilmiştir. Bu kavram; ne kadar felsefe alanında ortaya çıksa da başlarda dilin coşkulu kullanımına dair bir unsur olarak kabul görmüş, günlük dilin dışında tutulmuştur. *Bir Kavram Olarak Metafor* başlığında da değinildiği gibi Batı geleneğinde de metaforun benzerlik ve aktarım aracı olduğuna dair açıklamalar yapılmıştır. Lakoff ve Johnson tarafından yazılıp 1980 yılında yayımlanan *Metaphors We Live By*'a kadar zaman zaman kavramın bilişsel yönünün olduğuna dair sinyaller verilse de uzun süre sanatsal bir süs unsuru olduğu kabul görmüştür.

1980 yılında *Lakoff* ve *Johnson*, bilişsel bilimin odağında gelişen Çağdaş Metafor Teorisi'ni *Metaphors We Live By* adlı çalışmalarıyla ortaya atmışlardır. Dil ile düşüncenin iç içe olduğunu vurgulayan ve yıllardır süregelen tartışmalara farklı bir bakış açısı getiren bu teori, *Saussure* tarafından daha önce kısmen ifade edilen beyaz bir kâğıdın ön yüzünün dil, arka yüzünün düşünce olduğu ve bu ikisinin ayrılmaz bir bütün olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Bilişsel bilimcilere göre metaforik düşünce, insan zihnine ait bir özelliktir. Felsefecilerin daha soyut olan ve zihnin kendisinin incelenmesine dayanan içe bakış yöntemi yerine zihnin nasıl çalıştığını anlamaya yönelik deneysel yöntemler kullanılır. Dolayısıyla insan zihninin nasıl çalıştığını bulmaya yönelik çalışmalar yürütülür (Cebeci, 2019: 184; Tepebaşılı, 2013: 32).

Metafor, *Lakoff* ve *Johnson*'la birlikte “kavramsal metafor” olarak anılmaya başlanmıştır. Akıllara şu sorular gelecektir: Metafor ve kavramsal metafor farklı kavramlar mı? Farklılarsa bu ayrım neden kaynaklanır? Eğer ikisi de aynı şeyi temsil ediyorsa neden farklı adlandırmalar seçilmiş? Bu soruların cevapları bir sonraki başlıkta verilecek ve teorinin detayları açıklanacaktır.

2.4. Kavramsal Metafor Teorisi

Lakoff ve Johnson'ın metafora kuramsal yaklaşımları sonucunda gelişen ve *Metaphors We Live By* adlı çalışmayla bilim dünyasındaki çağdaş gelişmelerden biri kabul edilen Kavramsal Metafor Teorisi, Lakoff'un 1993 yılında yayımladığı *The Contemporary Theory of Metaphor* başlıklı makalesiyle genişletilerek daha net ve anlaşılır bir kimlik kazanmıştır.

Metaforun bir konuşma figürü olarak tanımlanması uzun yıllar sorgusuz sualsiz kabul edilmiştir. Öte yandan metafor, şiirsel ve ikna edici dile özgü bir kullanım olarak ele alınmıştır. Düşünceden çok dile dair bir konu olarak görüldüğü için de vazgeçilebilir olduğu düşünülmüştür. Geleneksel denebilecek bu anlayışa göre herhangi bir şey söylemek istediğinizde bunu muhtemelen metafor kullanmadan doğrudan yapardınız. Metaforun, günlük sıradan dille karışıklık oluşturduğu kabul edilirdi. Bununla birlikte, şiirsel ya da retorik amaçlarla kullanıldığı varsayılırdı (Lakoff, 1986: 359). Lakoff ve Johnson'ın *Metaphors We Live By* adlı kitabıyla başlayan KMT, metaforu dili süsleyen bir araç olmanın ötesine taşıyarak gerçekliği yeniden yapılandırmak ve yaratmak için kullanılan bir kavramsal araç olarak ele almıştır. Lakoff ve Johnson'ın bu fikri, metaforu dilin ötesinde bir kavram olarak değerlendiren, Friedrich Nietzsche ve Max Black gibi filozofların da aralarında bulunduğu asırlık bir akademik birikime dayanır. Teoriye, Lakoff ve Johnson'dan sonra yapılan eklemelerin ve değiştirmelerin pek çoğu, yazarların kendisi tarafından yapılmıştır (Kövecses, 2020: 1).

Klasik dil teorileri ve geleneksel yaklaşıma göre metafor, günlük dilin dışındaki dil malzemelerine özgü bir mekanizmadır. Bu durum, metaforun dile özgü bir olgu olması ve yalnız edebî dilde kullanılması olmak üzere iki varsayıma yol açmıştır. Yüzyıllar boyu, metaforun tanımı olarak kabul gören klasik teori, doğruluğu tartışılmaz bir şekilde uzun süre var olmuştur. Bu teori, metafor için “yeni ve şiirsel bir dil ifadesi” vurgusuyla benzerlik odaklı tanımların yapıldığı bir hal almıştır. KMT, metaforların ilk olarak günlük hayatta kullanılan dilde yer aldığını vurgular (Lakoff, 1990; Lakoff, 1993; Kövecses, 2020; Demir, 2022).

Bilişsel dil bilimi içinde gelişen KMT, birbiriyle etkileşim içinde olan bir dizi parça, yön ve bileşenden oluşur. Bu bileşenler şunlardır:

1. Kaynak Alan (Source Domain)
2. Hedef Alan (Target Domain)
3. Deneyimsel Temel (Experiential Basis)

4. Beyinde, Kaynak ve Hedef Alan ile Örtüşen Sinir Yapıları (Neural structures corresponding to (1) and (2) in the brain)¹⁴
5. Kaynak ve Hedef Arasındaki İlişkiler (Relationship Between the Source and the Target)
6. Metaforik Dilsel İfadeler (Metaphorical Linguistic Expressions)
7. Eşlemeler (Mappings)
8. İçerimler (Entailments)
9. Harmanlamalar (Blends)
10. Dil Dışı Gerçekleşmeler (Nonlinguistic Realization)
11. Kültürel Modeller (Cultural Models) (Kövecses, 2003: 311-312; Kövecses, 2005:5).

(1-2) Kavramsal metaforlar, kaynak ve hedef olmak üzere iki alandan oluşur. Kaynak, daha fizikselken hedef daha soyuttur. (3) Belirli hedefler ve kaynakların seçimi, deneyimsel bir temele dayanır (Bu durum, bazı bedensel temellerce motive edilir.). Buna örnek olarak sevginin bedensel sıcaklıkla olan ilişkisi verilebilir (SEVGİ SICAKLIKTIR). Kuvvetler, genellikle nedenler açısından anlaşılır (NEDENLER, KUVVETLERDİR). Hareket, bir olay türüdür (OLAYLAR, HAREKETLERDİR). (4) Bedensel deneyim, beynin bazı bölgeleri arasında sinirsel bağlantılar oluşturur. Bu bölgeler, kaynak ve hedef alanlar arasındaki örtüşmeyi sağlar. Beyinde bulunan sevgiyle ilgili alan etkinleştğinde sıcaklıkla ilgili alanın da etkinleşmesi buna örnek verilebilir. (5) Kaynak ve hedef arasındaki ilişki, bir kaynağın birden fazla hedefe uygulanabilmesi ve bir hedefin birden fazla kaynağa bağlanabilmesi biçimindedir. YOLCULUK alanı hem HAYAT'a hem de AŞK'a uygulanır. (6) Kaynak ve hedef arasındaki belirli eşlemelerden metaforik dilsel ifadeler doğar. Bu dilsel ifadeler, iki kavramsal alan arasındaki bağdan türetilmiştir. “Sıcak ilişki” sözü SEVGİ SICAKLIKTIR kavramsal metaforunun dile yansımasıdır. “Bir sorunun aşılması” ifadesi, “ZORLUKLAR ENGELLERDİR” kavramsal metaforunun dilsel örneğidir. (7) İki alan arasında, temel kavramsal karşılıklar ve eşlemeler vardır. (8) Kaynak alanlar, genellikle temel karşılıkların ötesine geçerek hedefe malzemeler eşler. Bu ek eşlemeler, zorunluluklar/çıkarımlar olarak isimlendirilir. (9) Bir kaynak ve hedef bir araya gelerek iki alan açısından yeni materyaller denebilecek karışımları oluşturur. Bunlara, “harmanlamalar” adı verilir. (10) Kavramsal metaforlar, dil ve düşüncenin ötesinde sosyal-fiziksel gerçeklikte de somutlaşır. “ÖNEMLİ

---

¹⁴ Kövecses ilk olarak *Language, Figurative Thought, and Cross-Cultural Comparison (2003)*'da 10 maddelik bir liste sunmuştur. Listeyi, *Metaphor in Culture (2005)*'da genişleterek bu maddeyi de eklemiş ve metaforun bileşenleri 11 maddede toplamıştır.

OLAN, MERKEZÎ OLANDIR” metaforuna göre dilsel olarak “merkezî konu” gibi bir ifadeyle karşılaşmak mümkündür. Öte yandan, toplantılar ve sosyal etkinlikler gibi yerlerde daha yüksek pozisyonda olan “önemli kişiler” mekânsal olarak merkezî yerlerde bulunur. (11) Kavramsal metaforlar, işleyişini düşüncede gerçekleştiren kültürel modeller oluşturur (Kövecses, 2003: 312; Kövecses, 2005: 6).

2.4.1. Kavramsal Sistemimiz ve Metaforun Temeli

Metafora dair çalışmaların bir kırılma noktası olarak nitelenebilecek KMT’nin ortaya atılmasıyla birlikte, kendinden önce kabul görmüş olan geleneksel anlayışa ilişkin varsayımlara yeni bir bakışla yaklaşılmaya başlanmıştır. Beraberinde, geleneksel anlayışın karşısındaki fikirler KMT etrafında şekillenmiştir. Bu iki anlayıştan klasik olanın varsayımlarını Lakoff (1993: 204, 205), “Geleneksel Yanlış Varsayımlar” başlığında ele alır. Lakoff, bu varsayımları literal dil odağında eleştirir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Günlük konuşmalarda kullanılan geleneksel dil, literaldir.
2. Tüm konular, metafor olmaksızın literal olarak anlaşılabilir.
3. Yalnızca literal dil, olasılıksal olarak doğru veya yanlış olabilir. (Figüratif dili konunun dışında tutuyor.)
4. Bir dilin sözlüğündeki tüm kavramlar literaldir.
5. Bir dilin gramerindeki tüm kavramlar literaldir. (Lakoff, 1993: 204- 205).

Demir (2022), *Metaforlar Hayat Anlam ve Dil’in Ön Söz’ünde* metafora dair klasik yaklaşımı ve KMT’yi kıyaslamıştır:

Tablo 4. Klasik yaklaşım ve KMT açısından metafor

Klasik Yaklaşım	Kavramsal Metafor Teorisi
1. Sözcüklere özgü bir özellik olan metafor, dilsel bir fenomendir.	1. Metafor, sözcüklere değil kavramlara ait bir özelliktir.
2. Metafor, sanatsal ve retorik amaçlar için kullanılır.	2. Metafor, yalnızca sanatsal kaygılarla işlev kazanmaz; belirli kavramları daha iyi anlamaya yarar.
3. Metafor, karşılaştırılan iki varlık arasındaki benzerliğe dayanır.	3. Metafor, çoğunlukla benzerliğe dayanmaz.

Tablo 4. (devam) Klasik yaklaşım ve KMT açısından metafor

4. Metafor, sözcüklerin kasıtlı ve özel bir kullanımı olduğu için yetenek gerektirir.	4. Metafor, özel yeteneği olmayan insanlarca ve büyük bir zihinsel çaba gerektirmeksizin gündelik hayatta kullanılır.
5. O olmadan da yaşayabileceğimiz bir konuşma figürü olan metafor; insanlar arasındaki iletişimin, gündelik düşünme ve akıl yürütmenin ayrılmaz bir parçası değildir.	5. Dilde bir süs ve gereksiz bir dekor olmayan metafor, insanî düşünmeyle akıl yürütmenin ayrılmaz bir parçasıdır.

(Demir, 2022: 13, 14)

Kövecses (2010), geleneksel yaklaşımın metaforu açıklarken benzerlikten yola çıkmasını eleştirerek metafora ilişkin benzerlik temelli görüşünü 3 maddede özetler:

1. Metafor bir dekor veya süs unsurudur. Örneğin, birinin yanaklarından söz edilirken “gül” sözcüğü kullanılır. Bu, benzerlikten kaynaklanan bir yönelimdir. Gül sözcüğü, bir şeyi başka bir şeye göre anlama sürecinin bir ögesi değildir.
2. Metafor, dilsel bir olgudur.; bir kavramsal alanın diğerine göre kavranması yerine bir sözcük veya ifade yerine başka bir sözcük veya ifadenin kullanılmasına dayanır.
3. Birinin yanaklarından söz edilirken gül sözcüğünün kullanılması, gülün rengi ile kişinin yanaklarının rengi arasında bir benzerlik kurulmasından kaynaklanır. Konuşmacıların yanaklar için başka bir metafor kullanmasını kısıtlayan şey de bu benzerliktir.

Kövecses’in geleneksel anlayışa getirdiği bu 3 maddelik eleştiri, KMT’de metaforun kavramsal yönüne yapılan vurgunun önemini de ortaya koyar. Kavramlar, zihnimizde gelişen ve şekillen yapılarıdır. KMT’nin iddia ettiği üzere kavramsal metafor, zihindeki kavramsal alanların etkileşimden doğar. Bundan dolayı “kavramsal”lık dikkat çekidir. Oysaki Kövecses’in 3 maddelik eleştirisinde metafor, benzerliğe dayalı görülmesiyle birlikte anlatımı sanatlı hale getiren bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Peki, zihindeki eşlemelerin günlük dile yansımaları nasıl gerçekleşir? Bu soru şöyle cevap bulacaktır:

Kövecses (2015: ix), *Where Metaphors Come From*’un Ön Söz’ünde, Lakoff ve Johnson’ın, metaforun günlük dil ve düşünceyle ayrılmaz bir bütün olduğunu gösterdiklerini söyleyerek günlük dil ve günlük amaçlar için kullanılan kavramsal sistemin, dilsel metaforları ve onların arka planındaki kavramsal metaforları kullandığını ifade etmiştir. Lakoff ve Johnson ile başlayan çalışmalar ve sonraki gelişmeler, insanın kavramsal sisteminin doğasının büyük

ölçüde metaforik olduğunu ve günlük iletişimde, metaforların kendiliğinden ve doğal bir şekilde kullanıldığını ortaya koyar. Bunu olanaklı hâle getiren şey, kavramsal metaforların iki deneyim alanı arasındaki sistematik karşılıklardan/eşleşmelerden oluşmasıdır. Bir kavramsal metaforu gerçekleştiren belirli metaforik ifadeler, bu karşılıklara dayanır. Kavramsal metaforlar ve onların eşleşmeleri, zihinde hazır olarak bulunduğundan günlük iletişimde ihtiyaç duyulması hâlinde rahatlıkla kullanılabilir (Kövecses, 2015: ix).

Felsefe, edebiyat, psikoloji, antropoloji gibi çeşitli disiplinlerin inceleme alanına giren metafor; bu incelemelerin ilk evresi denebilecek geleneksel yaklaşımda, dili süsleyen bir unsur olarak görülmüştür. Sözcüklerin mecazi kullanımını vurgulayan bu anlayışa göre metaforik ifadeler, edebî dilde bulunur. İkinci evrede gelişim gösteren, Lakoff ve Johnson'ın KMT'si ise metaforun varlık alanını genişleterek günlük dile taşımıştır. Buna göre metaforların oluşumu zihinde başlar, sonra dile yansır. Dolayısıyla metaforlarla ilk karşılaşma; dili süsleme ve işleme ihtiyacı hissedilmeden kullanılan günlük konuşmalarda gerçekleşir.

2.4.2. Edebî-Şiirsel Dil ve Metafor

KMT'nin savunduğu üzere metaforlar, günlük dilde kendini gösterir. O hâlde metafor, edebî ve şiirsel dile yansır mı, yansırsa bu nasıl gerçekleşir? Şimdi, bu soruların cevabını arayalım:

Şiirsel dille yazılmış verimlerin çoğu, gündelik kavramsal metaforlara dayanır. Yazar ve şairler gibi yaratıcı insanlar, geleneksel gündelik metaforları kullanırlar. Onlar, bu metaforları işleyerek özgünlüklerini ve yaratıcılıklarını geliştirirler (Kövecses, 2010: 50-52). Şiirsel durumları anlamamanın yolu, geleneksel konuşma sistemini anlamaktan geçer. “Şiirsel metaforlar” olarak adlandırılan dil ifadelerine yön veren genel kurallar nelerdir?” sorusuna cevaplar arandığında klasik teoremin hatalı yönleri ortaya çıkacaktır. Şiirsel metaforik ifadeleri yöneten kavramsal alanlar arası eşleşmeler, düşüncede bulunur. Edebî metaforlar, günlük metaforların bir uzantısıdır (Lakoff, 1993: 202-205). Edebiyatın günlük dilden beslendiği göz önüne alındığında, edebî verimlerde kullanılan metaforların günlük dilin devamı olduğunu söylemek mümkündür. Böylece şair ve yazarların edebî verimlerinin incelenmesi yoluyla sanatçının içinde yaşadığı toplumun metaforlarına ulaşılabilir. Bu noktada, şu sorunun cevabı aşağıda aranacaktır: Sanatçılar, metaforları kullanırken hangi işlemlerden geçirirler?

Şairler ve yazarlar, günlük dilin malzemelerini kullanıp alışılmışın dışında bir dil ve imgeler yaratmak için genişletme, detaylandırma, sorgulama, birleştirme ve kişileştirme gibi yollara başvururlar. **Genişletme (Extending):** HAYAT BİR YOLCULUKTUR gibi günlük

dilde sıklıkla kullanılan bir metafor alınıp edebî dilin imkanları kullanılarak geliştirilir. Genişletme, geleneksel bir kavramsal metaforun kaynak alanına yeni bir kavramsal ögenin eklenmesiyle yapılır. Şiirsel metaforların geleneksel metaforlardan daha ilgi çekici olmasının önemli bir kısmını genişletmeler oluşturur. Genişletmeler, sıradan kavramsal kaynakların olağandışı kullanımlarına imkân tanır. Şairler bu yollarla bizi sıradan düşünme biçimlerinin sınırlarının ötesine taşırlar.¹⁵ **Detaylandırma (Elaboration):** Kaynağın mevcut bir ögesi, alışılmışın dışında detaylandırılır. Kaynak alana yeni bir öge eklemek yerine var olan öge, alışılmışın dışında kullanılır. Genişletmeden farkı budur.¹⁶ **Sorgulama (Questioning):** Şairler, şiirsel sorgulama aracılığıyla gündelik metaforların uygunluğunu sorgulayabilirler. Önemli kavramlara dair günlük metaforik anlayışlarımızın sınırlarına işaret etmek ve onları sorgulamak için metaforların normal kullanımlarının ötesine geçerler.¹⁷ **Birleştirme (Combining):** Günlük kavramsal sistemimizin ötesine geçmeye yarayan en güçlü mekanizma sayılabilir. İki farklı kavramsal metaforun birleştirilmesine dayanır. Bu, şiirsel düşüncenin ayırt edici özelliklerinden biridir.¹⁸ **Kişileştirme (Personification):** Kişileştirme; dünyadaki zaman, ölüm, doğal kuvvetler ve cansız nesneler gibi unsurları anlamlandırmak için kendimize dair bilgileri kullanmamıza dayanır. Metaforlar, kişileştirme içermedikleri hâlde metaforlar ve metaforik olmayan bilgi parçaları bir araya getirilerek sınırsız sayıda kişileştirme örneği üretilebilir¹⁹ (Lakoff ve Turner, 1989: 67-74; Kövecses, 2010: 53-56).

Şiirde, sıradan günlük dille aynı araçlar kullanılır. Öyle ki şiirsel metinler, son derece olağan metaforlardan oluşmuştur. Bunlar, düşünme biçimimizin parçası olduklarından şiiri güçlendirirler. Bundan dolayı metafor çalışmak, bize zihnimizin ve kültürümüzün gizli yönlerini gösterecektir. Şiirsel metaforu anlamamanın yolu, geleneksel metaforu anlamaktan geçer. Bu sayede, kişinin bir dünya görüşüne sahip olduğu, hayal gücünün sınırları olduğu ve metaforun sıradan günlük olayları anlamada büyük bir rol oynadığı keşfedilir. Şiirsel metafor, en derin günlük anlama şekillerimize başvurarak onları yeni yollarla kullanmamızı zorlar. Onun gücünün büyük bir kısmını da bu sağlar. Metaforik düşünmenin hayatta ve edebiyatta nasıl işlediğinin görülebilmesi için metaforun ne olduğunun ve nasıl çalıştığının anlaşılması gerekir. Şiirde, metafor aracılığıyla zihinlerimizi çalıştırarak alışkın olduğumuz metaforların ötesine geçen bir anlayış geliştiririz (Lakoff ve Turner, 1989: 158, 214).

¹⁵ *Hayat, karanlık bir ormanda, pusulası bozulmuş bir seyyah gibi ilerliyordu.* (HAYAT BİR YOLCULUKTUR)

¹⁶ *Zaman, kıyısına tutunmaya çalıştıkça seni daha hızlı sürükleyen bir nehir gibidir.*

¹⁷ *Eğer zaman hakikaten paraysa neden biriktirebilen bu kadar az kişi var?*

¹⁸ *Zihin bir labirenttir; ama onun duvarları aynalardan yapılmıştır.*

¹⁹ *Yalnızlık, gecenin koinunda bana masallar anlatıyor.*

Ahmet Haşim'in "Merdiven" adlı şiirini KMT odağında inceleyen Tunç (2023), günlük ve şiirsel dildeki metaforların aynı özellikleri taşıyıp taşımadıklarını soruşturur ve şu cevaba ulaşır: Haşim, günlük dilden aldığı malzemeyi yeni ve olağandışı bir dil oluşturmak için kullanır. Bu amaçla da kavramsal metaforların alanını genişletir ve detaylandırır. Bunun yanında, günlük dilde kullanılan "YAŞAM BİR YOLCULUKTUR, ÖMÜR BİR GÜNE BENZER ve YAŞAM DÖRT MEVSİMDİR" metaforlarını birleştirerek kavramsal sistemin dışına çıkar. Böylece bu kavramsal metaforları şiirsel düzleme taşımış olur (Tunç, 2023: 29).

2.4.3. Kaynak Alan ve Hedef Alan

Günlük konuşma sistemimizin metaforik olduğu yukarıda detaylarıyla sunuldu. Bu iddiayı somutlaştırmak adına günlük dilden alınan aşağıda cümleler incelenecektir.

- "İddialarınız *savunulamaz*."
- Argümanımdaki her *zayıf fikre saldırdı*."
- Eleştirileri doğrudan *hedefi buldu*."
- Argümanını *yerle bir ettim*."
- Onunla asla bir tartışmada *galip* gelemedim."
- Kabul etmiyor musun? O zaman, *ateş!*"
- Bu stratejiyi kullanırsan, o seni *bitirecek*."
- Argümanlarımda *hepsini tahrip etti*."

Yukarıdaki cümleler, günlük hayatta karşılaşılabilecek türdendir. Ortak noktaları, tartışmaya dair konuşurken ondan bir savaşmış gibi söz edilmesidir. Metaforun oluşumu, tam olarak buna dayanır. TARTIŞMA'yı anlamlandırmaya çalışan zihin, onu SAVAŞ ile eşler. TARTIŞMA ve SAVAŞ arasında kurulan bağın sonucunda, SAVAŞ'ın bazı özellikleri TARTIŞMA'ya eşlenir. Bu eşleme, TARTIŞMA hakkındaki konuşmalarda yukarıdaki gibi dilsel ifadelerin kullanılmasına kaynaklık eder. Dildeki bu cümleleri inceleyen ve ortak noktalara temas eden araştırmacılar da TARTIŞMA SAVAŞTIR kavramsal metaforunu elde etmişlerdir.²⁰

KMT, metaforlarımızın deneyim alanları arasındaki ilişki ve benzerliklerden ortaya çıktığıyla ilgili bir bakış açısıdır. Hedef kavramlar, belirli kaynak kavramlarla benzerlik temelinde eşlenir. Benzerlik ilgisi farklı şekillerde kurulabilir. Fakat benzerlik, çok soyut bir türdedir. (Kövecses, 2015: 1, 20; Kövecses, 2020: 8). Kavram alanları arasında benzerlikler

²⁰ TARTIŞMA SAVAŞTIR metaforunun detaylı analizine bölüm sonundaki 61. sayfada yer alan tablodan ulaşılabilir.

olsa da bunlar, önceden var olan benzerlikler değildir. HAYAT BİR KUMAR OYUNUDUR metaforu ele alındığında HAYAT'ın insan zihni tarafından BİR KUMAR oyunu olarak algılanması sonucu ortaya çıkar. Bazı metaforlar benzerliğe dayanmaz, benzerlik üretir (Kövecses, 2020: 82). Kavramsal metafor, önceden var olan bir benzerliğe dayanmaz. Metaforu oluşturan iki kavramsal alanı buluşturan şey, bu alanlar arasındaki deneyimsel temeldir. Bu temele dayalı olarak bir araya gelip buluşan iki kavram, kavramsal metaforu oluşturur. Bunun sonucunda da benzerlikler ortaya çıkar. Örneğin AŞK YOLCULUKTUR²¹ metaforu göz önüne alınsın. Zihin, deneyimsel bir temel dayanarak YOLCULUK hakkındaki bilgimizi, AŞK'a haritalar. YOLCULUK'taki engeller, AŞK'taki zorluklarla eşlenir. Zorluklar, engeller açısından anlaşılır. Zihindeki bu yapının dile yansımaları sonucunda, çeşitli benzerlikler oluşur. Yani AŞK ve YOLCULUK, başlangıçta benzer değildir. Soyut olan AŞK, somut olan YOLCULUK yardımıyla anlaşılmıştır.

Metaforik anlam, iki deneyim alanı arasındaki bir dizi sistematik karşılık ve eşleşmeden türer. Kavramsal Metafor Teorisi'nde metafor, bir deneyim alanının başka bir deneyim alanı cinsinden kavramsallaştırılmasıdır (Kövecses, 2015: 1).

Kaynak ve hedef alan için örnekler şu şekilde sıralanabilir:

Kaynak alanlar: SICAKLIK, BİNA, SAVAŞ, YOLCULUK. Hedef Alanlar: SEVGİ, TEORİ, TARTIŞMA, HAYAT. Böylelikle şu kavramsal metaforlar elde edilir: SEVGİ SICAKLIKTIR, TEORİLER BİNALARDIR, TARTIŞMA SAVAŞTIR, HAYAT BİR YOLCULUKTUR. Bu da SEVGİ, TEORİ, TARTIŞMA ve HAYAT kavramlarının SICAKLIK, BİNA, SAVAŞ ve YOLCULUK ile anlaşıldığını gösterir (Kövecses, 2010: 20, 21).

Kaynak ve Hedef Alanların Özellikleri

Metaforlar, somut tecrübelerimizden ortaya çıkarak TARTIŞMA gibi soyut kavramları ayrıntılı olarak inşa etmemize imkân tanır. Bizim için önemli kavramların çoğu ya soyut oldukları için ya da tecrübelerimizde çok belirgin olmadıkları için bu kavramları, daha açık terimlerle anladığımız diğer kavramlar aracılığıyla kavrama ihtiyacı hissederiz (Demir, 2022: 182).

Hedef kavram daha soyut, belirsiz, karmaşık, üzerinde düşünülen, anlamak için çaba gösterilen, daha az doğrudan deneyimlenebilen ve daha az bilinen özelliklere sahipken kaynak;

---

²¹ AŞK YOLCULUKTUR metaforunun detaylı analizine bölüm sonundaki 62. sayfada yer alan tablodan ulaşılabilir.

daha somut, daha fiziksel, daha kolay anlaşılan, tanımlayan, açıklayan, hedef alana netlik kazandıran, daha doğrudan deneyimlenebilen ve daha iyi bilinen özelliklere sahiptir (Kövecses, 2010: 4-7; Kövecses, 2015: 1-2). Deneyim alanları zihinde, kavramsal çerçeveler veya bilişsel modeller şeklinde temsil edilir. Bundan hareketle metafor, iki zihinsel çerçevenin unsurları arasındaki bir dizi karşıtlık ve eşleme olarak tanımlanabilir. Belirli metaforik ifadelerin anlamları, kavramsal karşıtlıklar ya da eşleşmeler üzerinden kurulur (Kövecses, 2015: 1, 2). Metafor, bir alanı diğer alan üzerinden anlamak üzerine kuruludur. Alan yazınından “eşleşme” ve “haritalama”, aynı amaç için sıkça kullanılan iki terimdir. Haritalama, belirli unsurların ve bunlar arasındaki ilişkilerin kaynak alandan hedef alan eşleştirildiği anlamına gelir (Kövecses, 2020: 2).

Fiziksel dünyaya ait deneyimlerimiz, soyut alanların anlaşılması için bir temel görevi görür. Tek yönlülük ilkesi denen bu ilkeye göre metaforik süreç, somuttan soyuta doğru gider fakat tersi bir süreç işlemez. A ve B olarak ifade edilen iki kavram alanı arasındaki ilişki bir anlama durumu üzerinde kuruludur. A’nın B açısından anlaşılması yani hedef alanın kaynak alan açısından anlaşılması, B’yi oluşturan kavramsal öğelerin A’da bir dizi sistematik karşılık bulmasına dayanır. A kavramsal alanının kurucu öğeleri, B kavramsal alanının kurucu öğeleriyle sistemli bir uyum gösterir (Kövecses, 2010: 7, 9). Düşünceleri anlamlandırmanın yollarından biri de soyut kavramları, somut kavramlardan ödünç alarak anlamaktır. Bu duruma kanıt olarak soyut kavramlar hakkındaki fikirlerimizi ifade etmek için somut kavram alanlarından dil terimlerini bilinçsiz bir şekilde almamız gösterilebilir. Bu tür anlam yapılarının kurulması “kavramsal metafor” olarak adlandırılır (Roush, 2018: 1). Metaforlar sayesinde, pek açıkça dile getirilmemiş şeyler, daha açıkça dile getirilmiş şeylere göre temellenir (Demir, 2022: 109).

Kavramsal metaforların analiz edilmesiyle şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: HAYAT, karmaşıklığından dolayı anlaşılması zor bir şeydir; ÖFKE, gizli bir içsel duygudur; TEORİ, karmaşık bir zihinsel yapıdır. Bu durum, diğer örneklerde de benzer şekildedir. Daha soyut olan hedef kavram, daha somut olan kaynak kavram açısından kavramsallaştırılır. Dünyayı anlama çabamızda; bilişsel olarak daha zor erişilebilir alanları, daha kolay erişilebilir olanlar aracılığıyla kavramsallaştırmak daha mantıklıdır (Kövecses, 2020: 5).

Metaforik eşleştirmelerde, bir hedefin anlaşılması için kaynak alanın yalnızca bazı özelliklerinin kullanıldığı görülür. A, B’dir şeklindeki kavramsallaştırma, hedef alanın anlaşılabilmesi için kaynak alanın tüm özelliklerinin kullanıldığı anlamına gelmez. “A, B’ye

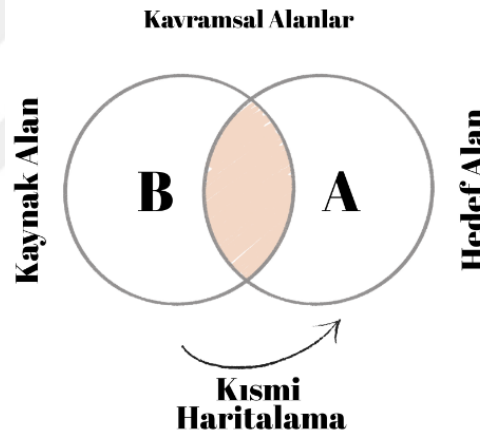
denktir.” şeklinde bir çıkarım yapılamaz. Bu, “metaforik kullanım” olarak adlandırılır ve iki kavram arasındaki yapı, haritalama ile ifade edilir. Bu metaforik kullanımın oluşturduğu sistem şu şekildedir: bir terimin bir boyutunun diğer terime göre anlaşılabilmesini sağlayan bir sistem. Bu sistemi oluşturan şey, kaynak ve hedef arasındaki kısmî vurgulamadır. Dolayısıyla bu sistemin bir özelliği, iki kavramın uyuşmayan yönlerine odaklanılmasını engellemesidir. Alanın içerisinde; yalnızca seçilmiş yönler ile kaynak ve hedef arasındaki eşleşmeler yer alır. Bu eşleşmelere dahil olan yönler genellikle daha düşük bir şematik düzeyinde, çerçeveler olarak verilir. Çerçeveler, söz konusu alanın seçili yönlerini ayrıntılı bir şekilde sunar. Kaynak çerçeveleri, alanlara göre daha spesifik bilgiler sunar. Fakat bir kaynak tüm yönlerini kapsayamaz. Zihinsel alanlar, metaforik kavramsallaştırmayı sağlayan alanların seçili yönlerinin ayrıntılandırılan çerçevelerin ayrıntıları olarak düşünülebilir. Bu alanlar, genel rollere ilişkin spesifik bilgilerden oluşur (Kövecses, 2010: 91-94; Kövecses, 2020: 4, 56, 57; Demir, 2022: 37, 44). Metaforik vurgulama ve gizleme, kaynak alanın hedef alan ile kısmi eşleşmesini ifade etmekte kullanılır. Vurgulama, kaynak alan hedef alan uygulandığında hedef alanın yönlerini belirgin hâle getirir. Gizleme, kaynak alan tarafından eşlenmeyerek odak dışında kalan hedef alanın yönleridir (Roush, 2018: 20).

“Metaforik vurgulama”, hedef alana uygulanırken “metaforik kullanım” kaynak alan uygulanır. Vurgulama süreçlerinin nasıl işlediğinin görülebilmesi için tartışma kavramına ilişkin metaforlar ele alınabilir:

TARTIŞMA BİR KAPTIR: “Argümanının birçok içeriği var. Onun savunmasının özünde ne var?” TARTIŞMA, BİR YOLCULUKTUR: “Adım adım ilerleyeceğiz. Çok yol kat ettik.” TARTIŞMA, BİR SAVAŞTIR: “Tartışmayı kazandı. O noktayı savunamadım.” TARTIŞMA BİR BİNADIR: “O, sağlam bir argüman kurdu. Tartışma için sağlam bir temelimiz var.” Yukarıda sıralanan metaforlar, tartışma kavramının bazı yönlerine odaklanır veya bu yönleri vurgular. Tartışmanın içeriği, iddiaların temeli, kaydedilen ilerleme, tartışmayı kimin kontrol ettiği, yapısı, gücü vb. konulara değinilir. KAP metaforu, bir tartışmanın içeriğini ve temel oluşunu vurgular. YOLCULUK metaforu, ilerleme ve içeriğe odaklanır. SAVAŞ metaforu, tartışmadaki kontrol durumuna odaklanır. BİNA metaforu ise tartışmanın yapısını ve gücünü ön plana çıkarır. Dolayısıyla metaforlar, tartışmaların belirli yönlerini vurgularken diğer yönlerini gizler. Örneğin KAP metaforu, içerik ve temel oluşa odaklanırken ilerleme, kontrol, yapı, güç vb. diğer yönleri gizler (Kövecses, 2010: 91, 92). Bir kavram, ayrıntıya girmeksizin bazı boyutlarına dikkat çekilerek anlatılır. Metaforlar arasında tam bir uyumdan söz edilemese de tutarlı olmaları, tipik bir durumdur. Her metafor, kavramın bir boyutunu öne

çıkarırken diğerini gizler (Demir, 2022: 111, 157, 318). Alanlar, oldukça kapsayıcı yapılar oldukları için bir alanda yer alan tüm kavramlar (alanın tüm yönleri), metaforik kavramsallaştırmada kullanılmaz. Alanlar arasında yalnızca seçilmiş yönler ile kaynak ve hedef arasındaki eşleşmeler yer alır (Kövecses, 2020: 56, 57).

Yukarıda söz edilen, hedef alanın kaynak alanın üzerinden yapılanması durumu kısımdır. “A, B’dir.” olarak formülleştirilebilen yapı, hedef alanın anlaşılabilmesi için tamamen kaynak alanın kullanıldığı anlamına gelmez. Böyle bir durumdan söz edilebilmesi için A ve B’nin iki farklı kavram değil aynı kavramlar olduğunu söylemek gerekir. Bu sebeple A ve B arasındaki ilişkiyi anlatmak için haritalama/eşleme ifadesi kullanılır. Hedef A alanı, kaynak B alanının yalnız bir kısmına haritalanır. Hedef alan, kaynak alanınca belirli yönlerine odaklanır. Belirli yönlere odaklanmak, bazı yönlerin görmezden gelinmesi anlamına gelir. Bu iki kavramsal alan arasındaki yapılanmayı oluşturan da budur. Bu ilişki bir şema üzerinden şöyle gösterilebilir:

Şekil 1. Kavramsal alanlar

İki kavram alanı arasındaki eşleşme, TARTIŞMA, SAVAŞTIR örneği üzerinden gösterilebilir:

Kavramsal metafor örnekleri incelendiğinde HAYAT’ın YOLCULUK, TARTIŞMALAR’ın SAVAŞ, AŞK’ın YOLCULUK, TEORİLER’in BİNALAR açısından anlaşılması gibi pek çok metafor sıralanabilir. Bu görüşü yakalamanın uygun yolu şudur: KAVRAMSAL ALAN A (CONCEPTUAL DOMAIN A), KAVRAMSAL ALAN B (CONCEPTUAL DOMAIN B)’dir (Kövecses, 2010: 4). Kavramsal metaforlar, A, B’dir (TARTIŞMA SAVAŞTIR) biçiminde bir formülden oluşur. A hedef alan (target domain) ve B kaynak alan (source domain)’dir. Metafor, bu iki alan üzerinde temellenir.

2.4.4. Kavramsal Metafor ve Metaforik Dilsel İfade

Dilsel ifadeler, kavramsal metaforları açık hale getirir. Kavramsal metaforların varlığı, metaforik dilsel ifadelerle kanıtlanır (Kövecses, 2010: 7). Dil, kavram sistemini somutlaştıran araçların başında geldiği için metaforlar dil ile buluşur. Dolayısıyla metafor dünyasının kapısını açacak anahtar dildir (Barikan Topçu, 2024: 185). Metafor, A'nın B olduğu forma sahip iki kavramı içerirken dilsel metaforlar/metaforik dilsel ifadeler, kavramsal metaforların dile yansımalarıdır (Kövecses, 2010: 45, 46). Kavramsal metaforların metaforik dilsel ifadelerden (metaphorical linguistic expressions) ayrımını yapmak önemlidir. HAYAT BİR YOLCULUKTUR metaforu örneğinde, HAYAT BİR YOLCULUKTUR metaforuna ait ifadeler, metaforik dilsel ifadeler olarak isimlendirilir. Metaforik dilsel ifadeler, HAYAT BİR YOLCULUKTUR metaforunu oluşturur. Kavramsal metafor (conceptual metaphor) ile metaforik dilsel ifadeler arasındaki ilişki şu şekilde açıklanabilir: Dilsel ifadeler, kavramsal metaforu açık hale getirir. Diğer bir deyişle kavramsal metaforun varlığının kanıtı metaforik dilsel ifadelerdir. Metafor için büyük harfli bir kullanımın tercih nedeni, HAYAT BİR YOLCULUKTUR şeklindeki metaforik bir ifadenin dilde bu şekilde geçmediğini ve yukarıda sıralanan cümlelerin bu metaforun kavramsal temelini oluşturmasıdır (Kövecses, 2010: 4, 7). Bu iki unsur arasındaki ayrımı net bir şekilde yapan KMT'ye göre dilsel metaforlar, metaforik anlamda kullandığımız dilsel ifadelerken kavramsal metaforlar, dünyanın çeşitli yönleri hakkında düşünmek için kullandığımız kavramsal kalıplardır (Kövecses, 2020: 6).

Lakoff (1993: 209), “metafor” ve “metaforik dilsel ifade” teriminin tercihine dair şunları söyler: Bu terminolojinin benimsenme nedeni, metaforun hem kavramsal eşlemeleri hem de bireysel dil ifadelerini içermesidir. Dolayısıyla metafor, kavramsal eşlemeleri ve bunların dildeki yansımalarını açıklamakta kullanılan daha genel bir terimdir.

Teorilerin değişmesiyle birlikte sözcüklerin anlamları da değişim gösterir. Metaforların, bir kavramsal alandan diğerine yapılan eşlemelerle açıklanması gerektiğine dayanan KMT, metaforun anlamında da köklü bir değişime yol açar. “Metafor”, önceki anlamını taşımayı bırakarak teoride önerildiği gibi bir kavramın başka bir kavramla anlaşılmasını sağlayan bir ilkeyi ifade eder. O halde, metafor bir dilsel ifadeye atıfta bulunmak için kullanıldığında bu kavramsal sistemin bir örneği olan ifade kast edilir. Bunun ayırt edilebilmesi için de “kavramsal metafor” ve “dilsel metafor” terimleri kullanılır. “Metafor”, başlangıçtaki gibi kullanılmaya devam edilerek dilsel ifadeler için tercih edilebilir fakat karışıklıkların önüne geçilebilmesi için bu gibi ifadeleri kavramsal ilkelere ayırabilmek için “dilsel metafor” adlandırması tercih

edilir. KMT’de metafor terimi korunmuştur. Çünkü bu terimin zaman içinde atıfta bulunduğu olgulara yönelik yeni bir teori sunmaya çalışılmıştır (Lakoff, 1986: 366).

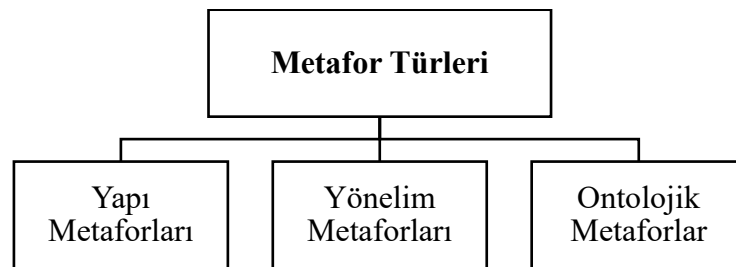
Metaforların yapısı, 6 maddede özetlenebilir:

1. Metaforlar, kavramsal alanlar arasındaki asimetrik ve kısmî eşleşmelerden oluşur.
2. Her eşleme, kaynak ve hedef alanlardaki varlıklar arasında sabit bir ontolojik karşılıklar kümesinden oluşur. Bu karşılıklar eşleştirildiğinde, kaynak alanın çıkarım kalıplarının hedef alanın çıkarım kalıplarını yansıtabildiği görülür.
3. Bu eşlemeler değişmezlik ilkesine uyar. Kaynak alanın imge şematik yapısı, hedef alanın içsel yapısına tutarlı bir şekilde yansıtılır.
4. Eşlemeler; beden, günlük deneyim ve bilgiyle temellenmiştir.
5. Bir kavramsal sistem, bu sistemin yüksek düzeyde yapılandırılmış bir alt sistemini oluşturan binlerce geleneksel metaforik eşlemeden oluşur.
6. Kavramsal eşlemeler ve görüntü eşlemeleri olarak iki tür olan bu eşlemeler değişmezlik ilkesine uyar (Lakoff, 1993: 245).

2.4.5. Metafor Türleri

Metaforun üç türü; kavramsal yapının entelektüel, fiziksel ve kültürel alanlar arasındaki ilişkisinden ortaya çıkar. Bu üç farklı alan, birbiriyle sürekli ilişki içindedir fakat bu alanların sınırları belirgin biçimde çizilemez (Çalışkan, 2009a: 33). Lakoff ve Johnson, *Metaphors We Live By*’da ilk olarak bu 3 metafor türünü önerirler de metaforların türlerine ilişkin çeşitli sınıflandırmalar yapılabilir.

Çalışma kapsamında şu ana kadar yukarıda sunulan metaforlar, bir kaynak alanın hedef alan için kullanıldığı bir yapı kurulması yoluyla oluşan metaforlardır.

Şekil 2. Metafor türleri

Yapı Metaforları/Yapısal Metaforlar

Kaynak alanın hedef alan için bilgi sağladığı metaforlardır. Bu metaforların bilişsel işlevi, konuşurların HEDEF A'yı, KAYNAK B aracılığıyla anlamalarını sağlamaktır. Bu, A ve B'nin unsurları arasındaki kavramsal eşleştirmeler yoluyla gerçekleşir. Örneğin ZAMAN kavramı, hareket ve mekân açısından yapılandırılır. ZAMAN HAREKETTİR metaforu odağında, ZAMAN şöyle anlamlandırılır: Zaman; bazı temel unsurlar, fiziksel nesneler (onların konumları ve hareketleri) olarak anlaşılır. Arka planda, zamanı anlamlandırma biçimimize uygulanan bir koşul vardır: Mevcut zaman, bir gözlemciyle aynı konumdaki bir yerde bulunur. Eşlemeler, belirli ifadelerin ne anlama geldiğini açıklamanın yanında ZAMAN kavramımıza dair temel bir yapı ve anlayış sağlar. Öyle ki bu metafor olmadığında zaman kavramının ne olduğunu hayal etmek zorlaşırdı. Yapısal metaforların çoğu, hedef kavramlara dair bu tür bir yapılandırma ve anlayış sağlar. (Kövecses, 2010: 338).²²

Yönelim Metaforları

Hedef kavramlara dair ontolojik metaforlardan daha az kavramsal yapı sağlayan yönelim metaforlarının bilişsel işlevleri, hedef kavramların kavramsal sistemimizde tutarlı hale gelmesini sağlamaktır (Kövecses, 2010: 40). Yönelim metaforlarında, bir sistemin tamamen başka bir sistem tarafından organize edilmesi söz konusudur (Çalışkan, 2009a: 33). Bu metaforlar, bir kavramlar sistemini, diğerine göre organize eder. Yönelim metaforlarının adı, bu işlevdeki metaforların çoğunun temel insani yönelimlerle ilgili olmasından kaynaklıdır. Söz konusu yönelimler, yukarı-aşağı, içeri-dışarı, ön-arka, beri-öte, derinlik-sıgılık, merkez-çevre vb. gibi uzay/mekân doğrultusuyla ilişkilidir (Kövecses, 2010: 40; Demir, 2022: 45). Bu yönelimler, sahip olduğumuz bedenlerimizden ve bedenlerimizin fiziksel çevredeki fonksiyonuna benzer bir fonksiyona sahip olmalarından ortaya çıkar ve her uzay/mekân yönelimli metaforunda bir iç sistematik vardır. Temel kavramlarımızın pek çoğu, bir ya da daha fazla uzay/mekân yönelimli metafora göre organize edilir. MUTLU OLAN YUKARIDADIR metaforunda, MUTLU kavramının yukarı yönelimli olması İngilizcede “Kendimi bugün *yukarıda* (iyi, hafif) hissediyorum. (I’m feeling *up* today.)” gibi İngilizce ifadeleri ortaya koyar (Demir, 2022: 45, 50). Türkçedeki “Sevinçten havalara *uçtu*. Haberi aldığı anda *hafiflemişti*.” cümleleri de bu metaforu örnekler niteliktedir.

---

²² TARTIŞMA SAVAŞTIR, AŞK YOLCULUKTUR gibi çalışma boyunca sıklıkla kullanılan metaforlar, bu gruba girdiği için bu başlık sınırlandırılmıştır.

MUTLU OLAN YUKARIDADIR gibi metaforik yönelimler, fiziksel ve kültürel tecrübemizde temellenir (Çalışkan, 2009: 31; Kövecses, 2010: 41; Demir, 2022: 45). Örneğin ÇOK OLAN YUKARIDADIR metaforu, bir kaba su kondukça su seviyesinin yukarı yönlü bir artış göstermesi/birikmenin yukarı yönlü olması gibi fiziksel gerçekliklerle ilişkilidir (Çalışkan, 2009: 31). Yönelim metaforları, kültürden kültüre değişebilir. Örneğin bazı kültürlerde gelecek öndeyken bazılarında arkadadır (Kövecses, 2010: 41; Demir, 2022: 45, 46).

Tablo 5. Yönelim metaforları

METAFOR	Metaforik Dilsel İfadeler
MUTLU OLAN YUKARIDA; KEDERLİ OLAN AŞAĞIDADIR	“Kendimi <i>yukarıda</i> hissediyorum. Bu, moralimi <i>yükseltti</i> . Ruhum <i>kanatlandı</i> . Ne zaman onu düşünsem <i>ayaklarım yerden kesilir</i> . <i>Düşmüş</i> hissediyorum. <i>Derde düştüm</i> . <i>Ruhen dibe vurdum</i> .”
Metaforun Fiziksel Temeli	Dik durma, yukarıda olma olumlu duygularla birlikte bulunurken eğilme ve aşağıda olma, olumsuz duygular, keder ve depresyonla birlikte bulunur.
BİLİNÇLİ OLAN YUKARIDA; BİLİNÇSİZ OLAN AŞAĞIDADIR	“ <i>Kalk/uyan</i> . <i>Dimdik</i> ayaktayım. Sabahları erkenden <i>kalkar</i> . Göz kapakları <i>düşünce</i> uykuya <i>daldı</i> . Hipnoz <i>altında</i> . <i>Yatağa düştü</i> .”
Metaforun Fiziksel Temeli	İnsanlar ve memelilerin çoğu yatarken uyurken uyandıklarında ayağa kalkarlar.
ÇOK OLAN YUKARIDA; AZ OLAN AŞAĞIDADIR	“Basılan kitap sayısı, her yıl <i>artıyor</i> . <i>Yüksek</i> miktartlı bir havale gönderdi. Bu durumdaki sanat faaliyetinin miktarı, geçen yıl <i>düştü</i> . Yaptığı hataların sayısı inanılmayacak kadar <i>düşük</i> . On sekiz yaşının <i>altında</i> . Hararet bastıysa <i>sıcaklığı düşür</i> .”
Metaforun Fiziksel Temeli	Bir taşıyıcıya veya yığına daha fazla madde/fiziksel nesne yüklediğinizde seviye yükselir.

(Demir, 2022: 46-47)

Olumlu durumlar veya yüksek miktar ifadeleri aşağı-yukarı yöneliminde genellikle yukarıda bulunurken olumsuz durumlar ve düşük miktar ifadeleri genellikle aşağıda bulunur (Tablo 4). Kövecses (2010: 40) bunu, belirli hedef kavramların tek tip olarak kavramsallaştırılmasıyla açıklar. Örneğin aşağıdaki örnek kavramların tümü “yukarı” yönelimli olarak karakterize edilirken bu kavramların zıtları aşağı yönelimlidir:

ÇOK OLAN YUKARIDA; AZ OLAN AŞAĞIDADIR: “Sesini *yükselt*, lütfen.”

KONTROL YUKARI, KONTROL KAYBI AŞAĞIDIR: Durumun *üstündeyim*. “Kontrolüm *altında*.” Fakat olumlu-olumsuz değerlendirme, aşağı-yukarı mekânsal yönelimle sınırlanmamıştır. Tüm mekânsal görüntü şemaları, iki kutupludur. Merkez, bağlantı, denge, içeri, hedef ve ön çoğunlukla olumlu değerlendirilir. Bunların karşıtları olan; çevre, bağlantısız, dengesizlik, dışarı, hedefsiz ve arka olumsuz olarak değerlendirilir. (Kövecses, 2010: 40).

Fiziksel ve kültürel tecrübemiz, yönelimsel metaforlar için birçok temel sağlar. Fakat bir metaforun kültürel ve fiziksel temelini birbirinden ayırmak zordur. Çünkü olası fiziksel

temellerden birinin seçimi, kültürel tutarlılığa bağlıdır (Demir, 2022: 53). Böylece MUTLU OLAN YUKARIDA; KEDERLİ OLAN AŞAĞIDADIR metaforu genel geçer bir metafor gibi görünse de herhangi bir kültürde bulunmama olasılığı da vardır.

Metaforların tecrübe temellerinden bağımsız olarak kavranamayacağı fikrinde olan Lakoff ve Johnson (Demir, 2022: 55), tecrübe temelinin farklı tecrübe türlerine dayandıkları için birbiriyle uyuşmayan metaforların işleyişini anlamada öneme sahip olduğunu ifade eder. BİLİNMEYEN YUKARIDADIR; BİLİNEN AŞAĞIDADIR gibi bir metafor ele alındığında “Bu mesele *havada kaldı.*” ve “Bu meselede taşlar *yerine oturdu.*” cümleleri örnek gösterilebilir. Bunun gibi ANLAMAK KAVRAMAKTIR’ın “Açıklamasını *kavrayamadım.*” cümlesindeki gibi bir tecrübe temeli vardır: Fiziksel nesneler, kavranarak elde tutulabilir, dikkatlice gözden geçirilebilir ve onlara dair tutarlı ve iyi bir kavrayış elde edilebilir. Bir nesne, havada uçmuyorsa (zeminde sabitse) onu tutmak ve incelemek daha kolaydır. O halde, BİLİNMEYEN YUKARIDADIR; BİLİNEN AŞAĞIDADIR, ANLAMAK KAVRAMAKTIR ile tutarlıdır (Demir, 2022: 55). Farklı metaforlar için sunulabilen tecrübe temelleri, metaforları sağlam bir zemine oturtup kanıtlamak için delil niteliğinde işlev görür.

Ontolojik Metaforlar

Bu metaforlar, entelektüel ya da kültürel alana ait bir şeyi fiziksel alan bilgisiyle açıklamaya dayalıdır. Fiziksel olmayan, açık ve net bir şekilde belirmeyen alanlar için kullanılır. Bu tür ifadelerin bir metafor olduğunu fark etmek çoğu zaman mümkün olmaz (Çalışkan, 2009a: 33). Uzak/mekân yönelimlerine dair tecrübelerin yönelim metaforlarını ortaya çıkarması gibi fiziksel nesnelere (özellikle bedenimize) ilişkin deneyimlerimiz de ontolojik metaforlara temel sağlar. Bu da olaylara, aktivitelere, hislere ve düşüncelere varlıklar (entiteler) ve tözler olarak bakmamıza yol açar (Demir, 2022: 62). Tanımlanmamış deneyimler, ontolojik metaforlar aracılığıyla daha ayrıntılı bir şekilde ifade edilebilir. Deneyimler; nesneler, maddeler ve kaplar olarak kavranır. Konuşmacılar, bu metaforu, deneyimin daha ayrıntılı tanımlanmış yönlerine atıfta bulunmak, ölçmek veya tanımlamak gibi daha belirli işler için kullanabilirler. Örneğin, korku bir nesne olarak algılanıp “sahip olunan” bir şey olarak kavramsallaştırılır. Bu da korkunun dilde, “benim korkum, sizin korkunuz” gibi ifadelerle karşılık bulması olarak ortaya çıkar (Kövecses, 2010: 38, 39).

Tecrübelerimizi fiziksel nesneler ve tözlere göre kavrayışımız, tecrübemizin unsurlarını ayırt etme ve onları somut varlıklar veya tek biçimli tözler olarak ele almamızı sağlar. Tecrübelerimizi; varlıklar ve tözler olarak tanımladığımızda onlar hakkında konuşabilir, onları

kategorize edip gruplayabilir ve onların özelliklerini belirleyebiliriz. Dolayısıyla onlar hakkında düşünebiliriz (Demir, 2022: 61).

Tablo 6. Ontolojik metaforlar

METAFOR		Metaforik Dilsel İfadeler
ENFLASYON BİR VARLIKTIR		“Enflasyon, hayat standardımızı düşürüyor. Enflasyon daha fazla yükselirse asla hayatta kalamayacağız. Enflasyonla mücadele etmemiz gerekir. Enflasyon, bizi köşeye sıkıştırıyor.”
ZİHİN BİR VARLIKTIR	ZİHİN MAKİNE DİR	Hâlâ bu denkleme çözüm üretmeye çalışıyoruz. Zihnim bugün hiç işlemiyor. Bugün biraz pas tuttum. Bütün gün bu problemin üzerinde çalıştık ve şimdi <i>pilimiz bitiyor</i> .”
	ZİHİN KIRILGAN BİR NESNE DİR	“Onun egosu çok kırılğan. Eşinin ölümünden sonra, ona daha dikkatli davranmamız gerekiyor. Sorgu sırasında <i>çöktü</i> . O, kolayca ezilir. Yaşadıkları, onu <i>paramparça etti</i> . Dağlıyorum. Akli, aniden dağıldı. <i>Çöktü</i> .”

(Kövecses, 2010: 91, 92; Demir, 2022: 62, 63, 65).

Enflasyonu bir varlık olarak görmek; ona atıfta bulunma, onu rakamlarla ifade etme, bir neden olarak görme, ona göre eylemde bulunma, onun bir boyutunu teşhis etme ve belki de onu anladığımıza inanma olanağı tanır. ZİHİN MAKİNE DİR ontolojik metaforu, ZİHİN MAKİNE DİR VE KIRILGAN BİR NESNE DİR olarak kültürümüzdeki iki işlenmiş örnekte görülür (Türk kültüründe de benzer örneklere rastlanır.). Bu iki metafor (ZİHİN MAKİNE DİR, ZİHİN KIRILGAN BİR NESNE DİR), farklı nesne türlerini belirler. Zihninin ne olduğuna dair başka metaforik modeller vererek zihni tecrübenin farklı boyutlarına odaklanılmasına olanak tanır. MAKİNE metaforu; açık-kapalı olabilen, bir yeterlilik düzeyine, üretim kapasitesine, iç mekanizmaya sahip, bir enerji kaynağı ve işleyen bir durum olarak zihinsel bir anlayış sağlar. KIRILGAN NESNE metaforu, pek zengin olmadığı için yalnızca psikolojik dayanıklılığa dair bilgi verir. Bu iki metafor, zihinsel tecrübenin aynı boyutu üzerine tam anlamıyla odaklanmaz. Makine arızalandığında yalnızca fonksiyonu dururken kırılğan bir nesne parçalandığında parçaları etrafa dağılır. Dolayısıyla cinnet geçiren bir kişi için “Sinir krizi geçirdi.” demek daha uygun bir ifade olacaktır. Sinirlenen bir kişi için ise “Asabı bozuldu.” denir (Demir, 2022: 63). Zihninin tam olarak ne olduğunu bilemesek de onu bir nesne olarak kavrarız. Bu şekilde onu, daha iyi anlamaya çalışırız. Ontolojik metaforlar, çok az yapı olan ya da hiç yapı olmayan yerlerde daha belirgin bir yapı görmemizi sağlar (Kövecses, 2022: 39).

Ontolojik metaforların en açık biçimi, fiziksel bir nesneyi ayırıcı kişi olarak belirleyebilenlerdir. “Enflasyon bizi duvara *çiviledi*. Şu an en büyük *düşmanımız* enflasyondur.” cümlelerinde, enflasyon kişileştirilmiştir. Buradaki metafor, ENFLASYON BİR KİŞİ DİR gibi genel bir metafor değil ENFLASYON BİR DÜŞMANDIR şeklindedir (Demir,

2022: 73). Sahip olduğumuz en iyi kaynak alanlardan biri olan kendimizi kullanan kişileştirme aracılığıyla insan olmayanlar, insan gibi kişileştirilerek daha iyi anlaşılmaya çalışılır (Kövecses, 2010: 39). Kaynak ve hedef alan arasındaki eşlemeler, ifadelerin ne anlama geldiğini tam olarak açıklamasa da ayrıntılı ve belirli eşlemeler aracılığıyla aynı kavramsal metafora ait dilsel ifadelerin anlamı arasındaki ince farkların sistematik olarak nasıl motive edildiği görülebilir (Kövecses, 2008: 173).

Aşağıda; TEORİLER BİNALARDIR, TARTIŞMA SAVAŞTIR ve AŞK YOLCULUKTUR metaforlarının kavramsal yapısının anlatıldığı üç adet tablo sunularak bu metaforların oluşumu ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

Tablonun ilk satırında, incelemesi yapılan metafor yer alır. **Metaforik Dilsel İfadeler** satırında, yukarıda verilen metafora ilişkin günlük dilde rastlanan/rastlanabilecek cümle ve ifadeler yer alır. **Kaynak alan** satırında; kaynak alanın özellikleri, bu kavramsal alanda bulunan diğer kavramlar ve varlıklar gibi unsurlar yer alır. **Hedef alan** satırında; hedef alanın özellikleri, dilsel ifadeler ile hedef alan arasındaki ilişki, hedef alanın kaynak alan açısından anlaşılmasının düşünsel temeli gibi unsurlar bulunur. Bir alt satırda, kavramsal metafor yer alır. Burada; kaynak ve hedef alan bütünleşik bir şekilde değerlendirilerek hedefin kaynak açısından anlaşılmasının arka planındaki düşünsel temeller, kaynak alanın özelliklerinin hedef alana eşlenmesiyle ortaya çıkan dilsel ifadelerin incelenmesi gibi unsurlar verilerek metaforun dilsel ve düşünsel olarak bir bütün halinde ele alındığı bir bölüm bulunur. En altta (**haritalama**) ise kaynak ve hedef alanlar verilir. Bu alanların kavramsal unsurları iki ayrı sütunda sıralanarak kaynak ve hedef arasındaki eşlemeler gösterilir.

Tablo 7. Metaforların kavramsal yapısı - TEORİLER BİNALARDIR örneği

METAFOR:	TEORİLER BİNALARDIR	
Metaforik Dilsel İfadeler	“Teorinizin <i>temeli</i> var mı? Teori, ilave <i>desteğe</i> ihtiyaç duyuyor. Argüman <i>zayıf</i> . Daha fazla olguya ihtiyacımız var, yoksa <i>teori çökecek</i> . Bunun için <i>sağlam</i> bir teori <i>inşa etmeliyiz</i> . Teori <i>biçiminin</i> ne olacağını henüz çıkaramadım. İşte teoriyi <i>destekleyecek</i> bazı ilave olgular. Teoriyi <i>sıkı</i> argümanlarla <i>takviye etmemiz</i> gerekiyor. Teori bu argümanın gücüyle <i>ayakta kalacak</i> yahut <i>çökecek</i> . Bu teori <i>çöktü</i> . Son teorisini <i>imha ettiler</i> . Teorisinin <i>temelsiz</i> olduğunu göstereceğiz. Şimdiye kadar sadece teorinin <i>iskeletini</i> kurduk” (Demir, 2022: 96).	
KAYNAK ALAN: BİNALAR	Geniş bir alan olan BİNA kavramının pek çok üyesi vardır. BİNA’yı sözlüksel bir tanımla (Bina; genellikle duvarları ve çatısı olan, iç mekânın dış mekândan ayrılmasını ve korunmasını sağlayan insan yapımı bir yapıdır.) karşılamaktansa daha farklı tanımlar yapılabilir: Bina; fiziksel bir nesnedir ve bu nesne bir alanda bulunur; bir boyutu vardır (fiziksel bir nesne olmasına bağlı olarak); dikey ve yapay uzantıları vardır, yapılandırılmıştır, insan yapımıdır, fiziksel bir maddeden yapılır, parçalara ayrılmış kapalı bir alandır, belirli şekil ve renge sahiptir, binanın çeşitli fonksiyonları vardır. Binanın inşa edilmesi için bir süreç gerekir, yapılandırılmış öğelerden oluşan bir fiziksel destek çerçevesi vardır. Duvarlar, odalar, kapılar, pencereler, bacalar, bodrum, çatı katı, zeminler, merdivenler gibi birçok parçası vardır. Binanın kimler tarafından, hangi yolla ve ne amaçla kullanıldığına ilişkin fonksiyonları vardır (Kövecses, 2020: 59).	
HEDEF ALAN: TEORİLER	TEORİLER BİNALARDIR kavramsal metaforu, TEORİ kavramının 3 yönünü vurgular: 1. Bir teorinin inşası (<i>İnşa etme, oluşturma, bir araya getirme</i> gibi ifadelerle örneklenen yönü) 2. Soyut yapı ((<i>temelsiz</i>) <i>temel, zemin, çerçeve, üzerine inşa etme, temelleri atma, çökme, yıkma, destekleme, güçlendirme</i> gibi ifadelerle örneklenen yönü) 3. Soyut dayanıklılık/kalıcılık (Güçlü, sağlam, sallanan, destekleme, güçlendirme, dağılma, enkaza dönme, temellerinden sarsılma, ayakta kalma, yok olma gibi ifadelerle örneklenen yönü) (Kövecses, 2010).	
TEORİLER BİNALARDIR	BİNA kaynak alanı, TEORİLER’e uygulanır: 1. İnşaat yönü: teori bir bina gibi inşa edilir (Oluşturulması, yapının kurulması ve parçaların bir araya getirilmesi). 2. Soyut yapı: Teori, bir bina gibi belirli bir yapıyı temsil eder (Teori; temellere, çerçevelere ve zeminlere sahiptir.). 3. Kalıcılık ve dayanıklılık: Teori; bir bina gibi sağlam, dayanıklı veya kırılgan olabilir (Bu, teorinin sürekliliğine ve gücüne ilişkin bilgi verir.) Binaların yapı, yapım ve güç gibi bazı yönleri kullanılırken kiracılar, pencereler, koridorlar gibi yönleri ise kullanılmaz. (Kövecses, 2010).	
HARİTALAMA	KAYNAK ALAN: BİNALAR	HEDEF ALAN: TEORİLER
	Bina	→ Karmaşık soyut bir sistemin yaratılması veya inşası
	Binanın fiziksel yapısı	→ Karmaşık soyut bir sistemin soyut yapısı
	Binanın dayanıklılığı	→ Karmaşık soyut sistemin soyut dayanıklılığı/ayakta kalma gücü (Kövecses, 2010).

Tablo 8. Metaforların kavramsal yapısı - TARTIŞMA SAVAŞTIR örneği

METAFOR:	TARTIŞMA SAVAŞTIR	
Metaforik Dilsel İfadeler	“İddialarınız <i>savunulamaz</i> . Argümanımdaki her <i>zayıf fikre saldırdı</i> . Eleştirileri doğrudan <i>hedefi buldu</i> . Argümanını <i>yerle bir ettim</i> . Onunla asla bir tartışmada <i>galip</i> geledim. Kabul etmiyor musun? O zaman, <i>ateş!</i> Bu stratejiyi kullanırsan o seni <i>bitirecek</i> . Argümanlarımın <i>hepsini tahrip etti</i> .” (Demir, 2022: 32-33).	
KAYNAK ALAN: SAVAŞ	Dilsel ifadelerin tartışmalardan konuşurken taşıdıkları anlam, rastlantısal değildir. SAVAŞ’ın kavram ağının bir bölümü TARTIŞMA’yı tanımlarken dil de buna uygun davranır. Bir kavramın bir yönünü, başka bir kavram aracılığıyla anlamamızı sağlayan sistem, o kavramın diğer yönlerini zorunlu olarak gizleyecektir. Bir kavramın bir yönüne odaklanmamızı sağlayan metaforik bir kavram, o kavramın metaforla uyumsuz olan diğer yönlerine odaklanmamızı engelleyebilir. Örneğin hararetli bir tartışmada, karşımızdakinin pozisyonuna saldırıp kendi pozisyonumuzu savunmaya odaklandığımızda, tartışmanın iş birliğine dayalı yönleri dikkatimizden kaçabilir (Lakoff, 1980: 456, 458).	
HEDEF ALAN: TARTIŞMA	Metaforun temelinde bir şeyin başka bir şey aracılığıyla kavranması ve deneyimlenmesi vardır. Burada da aynı durum geçerlidir. Tartışmalar, savaşların bir alt türü değildir. TARTIŞMA; kısmen SAVAŞ’ın terimleriyle yapılandırılır, anlaşılır, gerçekleştirilir ve hakkında konuşulur. Bu metafor, yalnızca kullandığımız sözcüklerde değil TARTIŞMA kavramının kendisindedir. TARTIŞMA’nın dili şiirsel, süslü veya etkileyici değildir; alışılmış bir dildir. Tartışmaları bu şekilde anlatırız. Çünkü onları kavrayışımız böyledir ve bir şeyleri nasıl kavırıyorsak öyle davranırız (Lakoff ve Johnson, 1980: 455).	
TARTIŞMA SAVAŞTIR	TARTIŞMA SAVAŞTIR metaforu için verilen dilsel örneklerde, yalnızca savaş diliyle tartışmadan söz etmeyiz. Tartışmaları, gerçekten de kazanabilir veya kaybedebiliriz. Tartıştığımız kişi, rakibimizdir. Onun pozisyonlarına saldırırken kendi pozisyonlarımızı savunuruz. Bir alan kazanır ve onu kaybederiz. Stratejiler planlarız ve bunları uygulamaya koyarız. Bir pozisyonunun savunulamayacağını düşündüğümüzde onu bırakarak saldırı için yeni bir hat çizeriz. Tartışma sırasında yaptığımız şeylerin pek çoğu, kısmen SAVAŞ kavramınca yapılandırılmıştır. Söz konusu fiziksel bir savaş olmasa da sözlü bir savaş vardır ve bu, tartışmanın yapısı (saldırı, savunma, karşı saldırı vb.) tarafından yansıtılır. Tartışma sırasındaki eylemlerimiz, bu metafor tarafından yapılandırılır (Lakoff ve Johnson, 1980: 455).	
HARİTALAMA	KAYNAK ALAN: SAVAŞ	HEDEF ALAN: TARTIŞMA
	Savaş meydanı	Tartışma ortamı
	Askerler	Tartışan kişiler
	Savunma yapmak	Bir fikri destekleyici kanıtlar sunmak
	Saldırıda bulunmak	Bir fikre karşı fikirler sunmak
	Hedefi vurmak	Eleştirilerin amacına ulaşması
	Savaştan galip çıkmak	Tartışmadan haklı çıkmak
	Ateş etmek	Fikir sunmak
	Cephane	Fikirler

Tablo 9. Metaforların kavramsal yapısı - AŞK YOLCULUKTUR örneği

METAFOR:	AŞK YOLCULUKTUR	
Metaforik Dilsel İfadeler	“İlişkımız <i>çıkılmaz sokağa</i> girdi. Bakın, <i>ne kadar ilerledik. Uzun, engebeli bir yol</i> oldu. Artık <i>geri dönemeyiz</i> . Bir <i>yol ayrımındayız</i> . <i>Ayrı yollardan gitmek</i> zorunda kalabiliriz. İlişki <i>hiçbir yere gitmiyor. Patinaj yapıyoruz</i> . İlişkımız <i>raydan çıktı</i> . Evlilik <i>sallantıda</i> . Bu ilişkiden <i>çıkamamız</i> gerekebilir.” (Lakoff, 1993: 206).	
KAYNAK ALAN: YOLCULUK	Bu haritalamada, yolculuklardan aşka haritalanan bilgiyi içeren epistemik karşılıklar vardır. Bu karşılıklar, neden aşkın yolculuğa dair bilgileri kullandığı hakkında fikir verir. İki yolcu, bir aracın içinde herhangi bir yere yolculuk eder ve bir engelle karşılaşarak sıkışırlar. Eğer herhangi bir şey yapmazlarsa varış noktalarına ulaşamazlar. Hareketlerine dair sınırlı sayıda seçenek vardır: 1. Önlerindeki engeli düzelterek ya da aşarak tekrar hareket etmeyi deneyebilirler. 2. Araç içinde sıkışıp kalmayı tercih ederek varış noktalarına gitmekten vazgeçebilirler. 3. Aracı terk edebilirler (Lakoff, 1986: 60).	
HEDEF ALAN: AŞK	YOLCULUK alanındaki ontolojik denklıklere dair senaryonun, aşkın ontolojik denklikleriyle eşlenmesiyle şu bilgi yapısı ortaya çıkar: İki kişi, birbirine aşık ve aşk ilişkilerindeki ortak hedeflerini takip ediyorlar. İlişkilerinde, onları hedeflerinden uzaklaştıracak bazı zorluklarla karşılaşır. Hareketleri için seçenekler: 1. Ulaşmak istedikleri hedefleri için bir şeyler yapmayı deneyebilirler. 2. İlişkiden ayrılarak hedeflerinden vazgeçebilirler. 3. İlişkiyi terk edebilirler. AŞK YOLCULUKTUR metaforunu oluşturan şey herhangi bir sözcük ya da ifade değildir. Onu, kavramsal alanlar arasındaki ontolojik ve epistemik eşlemeler oluşturur. Metafor düşünce ve akıl meselesidir, yalnızca dil meselesi değildir. Dil, eşlemeleri yansıtır. Eşleme, aşkı anlamının geleneksel bir yoludur (Lakoff, 1986: 61). Aşk hakkındaki günlük ifadeler, yalnızca onunla ilgili konuşmak için değil aşk hakkında akıl yürütmek için de kullanılır. Bazıları mutlaka aşkla ilgiliyken diğerleri yukarıdaki gibi dilsel ifadelerle anlaşılabilir (Lakoff, 1993: 206).	
AŞK YOLCULUKTUR	Metaforik bir senaryo olarak ifade edilmesi gerekirse âşıklar, ortak yaşam hedeflerini yolculuktaki ulaşılması gereken varış noktaları olarak gören ve birlikte yolculuğa çıkan yolculardır. İlişki, bu ortak hedefleri birlikte takip etmelerini sağlayan araçlarıdır. Âşıkların ilişkileri, ortak hedeflerine doğru ilerlemelerine izin verdiği sürece amaçlarına ulaşmış sayılırlar. Yolculukta engeller vardır. Hangi yöne gidileceğine, yola birlikte devam edilip edilmeyeceğine karar verilmesi gereken yerler (kavşaklar) vardır (Lakoff, 1993: 206-207).	
HARİTALAMA	KAYNAK ALAN: YOLCULUK	HEDEF ALAN: AŞK
	Yolcular	→ Âşıklar
	Ulaşılması gereken varış noktaları	→ Ortak yaşam hedefleri
	Araç	→ Aşk ilişkisi
	Kavşaklar	→ Birlikte yola devam edilip edilmeyeceğine karar verilmesi gereken yerler
	Seyahatteki engeller	→ İlişkideki zorluklar
	Aynı araçta yolculuk yapmak	→ Aşk ilişkisinde olma durumu
	İlişkideki yakınlık	→ Araçtaki fiziksel yakınlık (Lakoff, 1986: 360; Lakoff, 1993: 206-207).

2.5. Olay Yapısı Metaforları

İlk olarak Lakoff'un 1993 tarihli *The Contemporary Theory of Metaphor* başlıklı makalesiyle sunulan *Olay Yapısı Metaforları*, Lakoff ve Johnson'un 1999 tarihli *Philosophy in the Flesh* kitabının 11. bölümünde genişletilerek geliştirilmiştir. Lakoff ve Johnson'ın teorisi, ortaya atıldığından bu yana gelişimini ve ürettiği sorulara cevap aramayı sürdürmektedir. Temelde, soyut kavramların somut kavramlar aracılığıyla anlam kazanmasına dayanan bu yapılanmanın nasıl oluştuğu üzerindeki çalışmalar devam etmektedir.

Daha önce kavramsal metafor olarak değerlendirilen birimler, artık olay yapısı metaforu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Konuyu bu noktaya getiren süreç şöyle özetlenebilir: KMT'nin erken döneminde gelişen temel ayrım; yapısal metaforlar, yönelimsel metaforlar ve ontolojik metaforlar biçimindedir. Bu üçlü sınıflandırma, soyut kavramların somut deneyim alanlarıyla nasıl kavramsallaştırıldığını göstermede işlevsel olsa da zamanla anlaşılmıştır ki olaylar, süreçler, nedenler, amaçlar, değişimler ve sonuçlar gibi dinamik süreçlerin arkasında imaj-şemaları vardır. Bu durum, olay yapısı metaforları adı verilen metaforların tanımlanmasını gerekli kılmıştır.

Olay yapısı metaforları, olaylara dair soyut kavramların beden temelli imaj-şemaları aracılığıyla kavramsallaştırılmasına dayanır. O hâlde bu metaforlar; iki kavramsal alanın eşlenmesinin yanı sıra durum, değişim, eylem ve nedensellik gibi temel kavramları bedensel deneyimle bağlantılı duruma getirir. Olay yapısı metaforları bu yönleriyle yönelimsel ve ontolojik metaforlardan çok daha katmanlı kavramsal yapılar içerir. Dolayısıyla KMT'deki üçlü ayrımın Olay yapısı metaforlarını aynı düzlemde ve eşdeğer kategorilerde değerlendirmek yanıltıcı olacaktır. Olay yapısı metaforları, söz konusu üçlünden (yapısal, yönelimsel ve ontolojik metaforlar) bağımsız yeni bir metafor türü olarak değerlendirilirken soyut olay yapılarının kavranmasında özgün işleyiş yapılarına sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle zihinsel düzlemde "kavramsal metafor = yapısal metafor + yönelimsel metafor + ontolojik metafor + olay yapısı metaforu" gibi kapsayıcı bir formülasyona gidilmesi kuramın iç yapısındaki gelişimsel farkları gözden kaçırma riski taşır. Özellikle üçlü ayrımın yapıldığı KMT'nin erken dönemlerinde olay yapısı metaforlarına ilişkin henüz açık bir kavrayışın olmaması, olay yapısı metaforlarının teorinin gelişim sürecinde sonradan ortaya konulan bir kavramsal açılım olduğunun göstergesidir. Böylece olay yapısı metaforlarını; yapısal, yönelimsel ve ontolojik metaforlara eşdeğer bir tür olarak görmek yanıltıcıdır; olay

yapısı, imaj şemalarının dinamik süreçleri nasıl yapılandığına odaklanan daha özgün ve süreç merkezli bir metafor türüdür.

Lakoff ve öğrencileri; metafor üzerinde yaptıkları araştırmaların bir sonucu olarak **durumlar, değişimler, süreçler, eylemler, nedenler, amaçlar ve araçlar** gibi olayların yapısına ilişkin kavramların **uzay, hareket ve kuvvet** açısından karakterize edildiğini bulmuşlardır (Lakoff, 1993: 219-220). Olay yapısı metafor sistemi, olayların kavramsallaştırılmasına dayanmanın yanı sıra, metaforik olarak nasıl anlaşıldığını tanımlar. Olay yapısı metaforunda olayların çeşitli yönleri hedef alan olarak alınır. Bu yönler; değişen durumları, değişimlerin sebeplerini, değişimlerin kendisini, eylemi, eylemin amacını vb. unsurları içerir. Olayların bu çeşitli yönleri; konum, kuvvet ve hareket gibi fiziksel kavramlar açısından metaforik olarak anlaşılır. Söz konusu çeşitli soyut kavramlar, OLAY üst kavramında birleşir. (Yu, 1998: 144; Kövecses, 2010: 151; 162-163, 166).

Olay yapısı metaforları; soyut kavramları yapılandırarak bir uyum sağlar. Mekân ve hareket gibi somut alanlara dayanırlar. Lakoff ve Johnson'ın savunduğu üzere bu metaforlar, olaylar ve nedensellik hakkındaki tek bir anlayışla sonuçlanmaz. Olaylar ve nedenler hakkındaki düşünmemizi şekillendiren birkaç olay yapısı metaforu vardır (Roush, 2018: 5).

Bu kavramları felsefi açıdan önemli kılan şey, genel bilgiyi oluşturan kavramların (nedenlerin, değişikliklerin ve amaçların vb. bilgisi) merkezinde yer almalarıdır. Nedensellik anlayışı, dünyadaki eylemlerimizin merkezinde yer alır. Dünyadaki amaçlarımıza ulaşmak için hareket etmemiz, nedenselliğe işaret eder. Günlük hayattaki her türlü olay; nedenler, eylemler ve değişikliklerle ilgilidir. Nedenler için geçerli olan bu durum; eylemler, değişimler ve durumlar için de söz konusudur. Nedenler, eylemler, durumlar ve değişimlerle ilgili kavramlarımız ontolojik yapının bir parçasıdır. Dolayısıyla nedensellik, eylem, durum ve değişim kavramları tam olarak literaldir (Lakoff ve Johnson, 1999: 170-171).

Kavramsal sistemler değişse de evrensel, en azından çok yaygın, kavramsal metaforların olduğu görülür. Olay yapısı metaforları, Lakoff'un evrensel²³ metafor adayıdır (Lakoff, 1993: 249).

---

²³ Lakoff, olay yapısı metaforlarının tüm kültürlerde ortak olarak bulunduğunu iddia eder. Bu iddianın arka planında, güçlü bir imaj-şematik yapının bulunması vardır. Bedenselliğe dayalı bu sistem, olay yapısı metaforlarının kültürel bağlamlardan sıyrılarak (Yalnızca kendi çalışmalarını yürüttükleri İngilizcede değil.) diğer dillerde var olduğu fikrinin dayanağıdır. Evrensellik iddiasının kuvvetlenmesiyle insanlığın düşünsel dünyasına dair ortak sonuçlara varılma olasılığı da artacaktır.

Yu, olay yapısı metaforlarını Çince açısından ele aldığı *The Contemporary Theory of Metaphor A Perspective From Chinese* isimli çalışmasında (1998), Lakoff'un İngilizcede ulaştığına benzer sonuçlar elde etmiştir. *Roush* ise olay yapısı metaforlarını Amerikan İşaret Dili (ASL) açısından ele aldığı *Event Structure Metaphors Through The Body* isimli çalışmasında (2018), Lakoff ile benzer sonuçlara ulaşmasının yanında bu metaforik sistemin imaj-şematik kanıtlarını da sunmuştur. Gen, *Özbekçede Metaforlar* başlıklı doktora tezinde (2015), olay yapısı metaforlarının dilsel kanıtlarını Özbek Türkçesi açısından ortaya koymuştur. Dolayısıyla Lakoff'un bu metafor sistemine dair evrensellik iddiasını güçlendiren kanıtlar, yapılan çalışmalarla farklı diller açısından ortaya konmaya devam etmektedir.

Lakoff'un evrensellik vurgusunun temel dayanak noktası olarak metaforların temelinde yer alan imaj şematik yapılar gösterilir. Günlük bedensel deneyimden ortaya çıktığı ileri sürülen imaj şemalarına dayalı sistemlerin evrensel nitelikte olmasının doğal bir durum olduğunu söyleyen Peña Cervel (2004), olay yapısı metaforlarının mekân kolu (değişim, hareket, yön, hedef gibi mekânsal ilişkiler) ve nesne kolunun (nesnelerin doğası, sahiplik, değişim, dönüşüm gibi ontolojik boyutlar) bu şemalardan farklı şekillerde yararlandığını belirtir. Mekân sisteminde imaj şemalarının kullanımı, dilsel ifadelerde açıkça görülürken²⁴ nesne sisteminde görülmesi daha zordur²⁵. Çünkü bu sistemdeki ifadeler, çoğunlukla sözcükselleşmiştir ve dolayısıyla bunlarla ilgili detaylı imaj-şematik çalışmaların yapılması gerekir (Peña Cervel, 2004: 153). Bedenselleşme, bu metaforların günlük deneyimlerimizden ortaya çıkmasına dair önemli bir kavramdır. Bedene dayalı çıkarımsal kalıplar, olay yapısı kavramlarını kullanarak nasıl akıl yürüttüğümüzü ortaya koyan soyut çıkarımsal kalıpların kaynağıdır (Lakoff ve Johnson, 1999: 171).

Bilişsel dil bilimciler için önemli konulardan biri olan kavramsal sistemler, birçok kişi için dikkat çekici bir çalışma alanı olmuştur. Doğası ve karakterinden ötürü en dikkat çeken metaforlardan birisi olay yapısı metaforlarıdır. Olay yapısı metaforunda kaynak alan olan uzay, genel olay yapısıyla hedef alanda eşlenir. Bu metafor, mekân ve nesne olmak üzere çift yapıya sahiptir. Bu ikili sistemin kendine özgü bir yapısı ve mantığı vardır (Peña Cervel, 2004: 128).

---

²⁴ “Fiyatlar yukarı çıktı.”: YUKARI şeması: daha iyi, artış anlamı

“Bir çıkmaz sokaktayız.”: YOL + ENGEL şemaları: Çözümün olmayışı

“Hedefimize ulaştık.”: YOL + HEDEF şemaları: amaç kavramı

²⁵ “Sorumluluk aldı.”, “Yetki verdi.”: “aldı” ve “verdi” derken KAPSAYICILIK anlamı bulunur fakat bunlar dilde o kadar olağandır ki metaforik ifadeler oldukları fark edilmez.

İkillik

Dual sözcüğü, *Günay Karaağaç'ın Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü'nde* (2013: 905); **ikili çokluk** karşılığıyla yer alır. “Duality” karşılığı olarak ise “**ikilik** (*duality, dualism*): bk. **ikili çokluk, çokluk.**” maddesiyle karşılaşılır (Karaağaç, 2013: 487). Çalışmada, bu adlandırma kullanılacaktır Mekân/nesne çiftlerine sahip olan metaforlara ikili (duals) denir. Metaforların mekân/nesne çifti hâlinde bulunduğu olgusu ikilik (duality) olarak isimlendirilir (Lakoff, 1993: 218).²⁶

Olaylara ve nedenlere dair temel anlayışımızı sağlayan iki ana metafor vardır: **mekân çifti (location-dual)** ve **nesne çifti (object-dual)**. Bu çiftler, olay yapısı metaforlarının temelini oluşturan ikili bir ayrımın kanıtıdır. DEĞİŞİM HAREKETTİR ve NEDENLER KUVVETLERDİR temel metaforları iki sistem tarafından da kullanılır. Bunlardan ilki, olayları konumlar açısından kavramsallaştırırken diğeri nesneler açısından kavramsallaştırır. Mekân ve nesne çifti arasındaki ayrım şu örnekle açıklanabilir:

- a. “*Dert içindeyim. (I’m in trouble.)*”
- b. “*Bir derdim var. (I have a trouble.)*”

İlk cümlede dert, kişinin içinde bulunduğu bir mekânken ikinci cümlede, sahip olunan bir nesnedir (Lakoff, 1993: 225; Lakoff ve Johnson, 1999: 178-179, 195).

Mekân sisteminde değişim, değişen şeyin yeni bir konuma gitmesi ya da eski konumunu değiştirmesidir. Nesne sisteminde ise değişen şeyin mutlaka hareket etmesine gerek yoktur. Değişim, bir nesnenin, değişen şeye yaklaşması veya ondan uzaklaşmasıdır. Hareket eden nesne, sahip olunan bir şey olarak görülürken değişen şey, sahip olan kişidir. Sonuç olarak değişim, bir varlığın (entity) elde edilmesi veya kaybedilmesidir. Nedensellik, bir alma verme durumudur (Lakoff, 1993: 225).

Mekân olay yapısı metaforlarından olan DURUMLAR MEKÂNLARDIR metaforunun çifti, nesne olay yapısı metaforlarında NİTELİKLER SAHİP OLUNAN VARLIKLARDIR metaforudur. Dolayısıyla bir baş ağrınız, rahat bir tavrınız veya iyi bir ününüz olabilir. Nitelikler bu metaforda, sahip olunan varlıklar olarak kavramsallaştırılır.

- a. “*Harry sıkıntıda. (Harry is in trouble.)*” (DURUMLAR MEKÂNLARDIR)

---

²⁶ Gen (2015), çalışmasında “duality”nin Türkçe karşılığı olarak “ikilik”, “location-dual” ve “object-dual” için de “mekân ikili” ve “nesne ikili” karşılıklıklarını kullanmıştır. Karaağaç (2013)’ın da “duality” için önerdiği karşılık “ikilik” olmuştur. Çalışmada, “ikilik” kullanım takip edilirken “mekân çifti” ve “nesne çifti” kullanımları tercih edilmiştir.

- b. “*Harry’nin bir sıkıntısı var. (Harry has trouble.)*” (NİTELİKLER SAHİP OLUNAN VARLIKLARDIR)

(a)’da sıkıntı, içinde bulunulan bir yer olarak kavramsallaştırılırken (b)’de sahip olunabilen bir nesne olarak kavramsallaştırılır. Bu iki cümle arasındaki fark, figür-zemin ilişkisi bağlamında anlaşılabilir. Zeminler sabit kabul edilirken figürler onlara göre hareket eder. (a)’da Harry bir figürken sıkıntı, figürün yer aldığı zemindir; (b)’de zemin Harry’dir ve figür olan sıkıntı onunla ilişkilidir. Böylece NİTELİKLER SAHİP OLUNAN VARLIKLARDIR metaforu, DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR ve/veya NEDENLER KUVVETLERDİR metaforları ile birleşerek çift taraflı bir olay yapısı sistemi oluşturur. Bir nitelik, sahip olunabilen bir varlık olarak kavramsallaştırılıp DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforu eklendiğinde değişiklik, metaforik anlamda sahip olunabilen bir nesnenin edinilmesi (varlığın size yaklaşması) veya kaybedilmesi (varlığın sizden uzaklaşması) durumu ortaya çıkar. (Lakoff ve Johnson, 1999: 195).

- a. “*Baş ağrım var. (I have a headache .)*”- Baş ağrısı, sahip olunan bir şeydir.
b. “*Baş ağrım vardı. (I got a headache .)*”- (Değişim, yaklaşan hareket olarak bir edinimdir.)
c. “*Baş ağrım geçti. (My headache went away.)*” – (Değişim, uzaklaşan hareket olarak bir kayıptır.) (Lakoff, 1993: 225).

Bir varlığa sahip olabiliriz, onu edinebiliriz veya kaybedebiliriz. Varlıklara ait bu özellik, kavramlar arası eşlemeler aracılığıyla baş ağrısı gibi soyut bir durumun kavramsallaştırılmasını sağlamıştır. Öyle ki “*Son günlerde şiddetli bir baş ağrım var. Geçen hafta gittiğim doktorun verdiği ilaç baş ağrımı hemen alıverdi. Bu çocuğun sıkıntıları yüzünden bir de baş ağrım oldu.*” gibi cümlelere günlük konuşma pratiğinde rastlamak olasıdır.

Mekân ve *nesne* çiftlerindeki alt eşlemeler, genellikle birbiriyle ilişkilidir. Dolayısıyla bu sistemlerdeki herhangi bir metaforla ilgili yapılan tartışma, diğerinden ayrı tutulamaz (Yu, 1998: 147, 227).

Olay Yapısı Metaforlarının Deneyimsel Temeli

Olay yapısı metaforlarında bir amaca ulaşmanın bir hedefe ulaşmak (*mekân*) ve istenen bir nesneyi elde etmek (*nesne*) olarak anlaşılmasının ardındaki neden, günlük

deneyimlerimizde aranmalıdır. Günlük yaşamdaki amaçlarımızı gerçekleştirmek için ya bir hedefe gitmemiz ya da bir nesne elde etmemiz gerekir. Su içmek istediğinizde bir çeşmeye gitmeniz gerekir. Bir not yazmak isterseniz bir kaleme sahip olmanızdır. Amaçlara/hedeflere ulaşmanın ya da nesneler edinmenin karşılıkları günlük hayatımızda o kadar yaygındır ki ortaya çıkan metaforlar tamamıyla doğaldır (Lakoff, 1993: 240). İmaj şemaları, metaforların deneyimsel temeline katkı sunarak kaynak alana dair bir şematik yapı sağlarlar. Örneğin, kaynak-yol-hedef görüntü şeması yolculuk kavramının yapılandırılarak anlam kazanmasını sağlar. Bu da YAŞAM YOLCULUKTUR kavramındaki yaşam kavramına eşlenir (Roush, 2018: 23).

Değişmezlik İlkesi

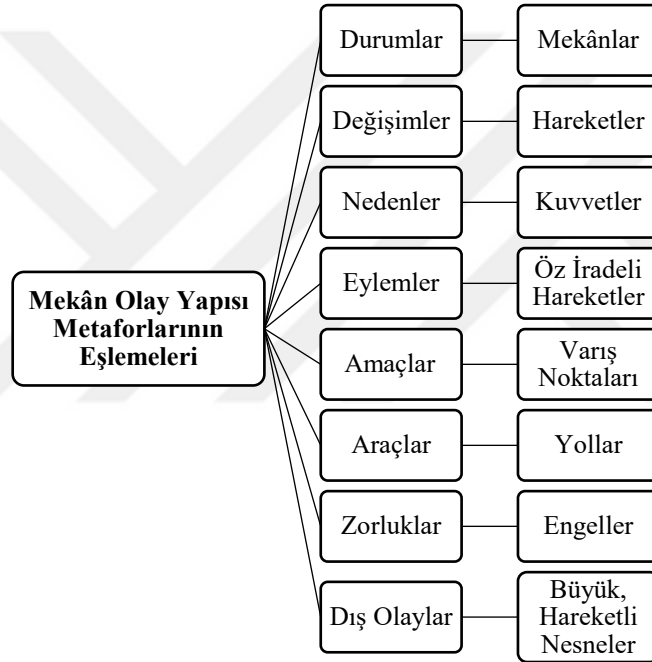
Söz edilen örneklerdeki imaj şemaları (kaplar, yollar), hedef alanlara (kategoriler, doğrusal ölçekler) haritalanır. Bu gözlem, “Değişmezlik İlkesi (Invariance Principle)” olarak adlandırılan hipotezi ortaya koyar. Metaforik haritalamalar, kaynak alanın imaj-şematik yapısını hedef alanın doğal yapısıyla uyumlu olacak biçimde muhafaza eder. (Lakoff, 1993: 215). Metaforik eşlemeler, kaynak alanın bilişsel topolojisi olarak adlandırılan imaj şema yapısını korur: İmaj şemasında temellenen kaynak alan çıkarımlarının tümü eşlemelerde korunur. Soyut çıkarımların tümünün, imaj şemalarının topolojik yapısında yer alan mekânsal çıkarımların metaforik versiyonları olduğu sonucuna varılabilir (Lakoff, 1990: 54).

2.5.1. Mekân Olay-Yapısı Metaforları

Lakoff, mekân çiftine (The Location Event Structure Metaphors) dair bir eşlemeler dizisi sunar. Lakoff tarafından 1993 yılında önerilen bu harita, Lakoff ve Johnson tarafından 1999 yılında geliştirilerek güncellenmiştir. Aşağıda verilen eşleme sistemi Lakoff’un çalışması incelenerek sunulmuştur. Örnek olarak verilen dilsel ifadelerde de Lakoff’un çalışması esas alınmıştır:

1. DURUMLAR MEKÂNLARDIR (uzaydaki sınırı çizilmiş bölgelerin içleri)
(STATES ARE LOCATIONS)
2. DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR (sınırları çizilmiş bölgelere giriş ya da çıkış)
(CHANGES ARE MOVEMENTS)
3. NEDENLER KUVVETLERDİR (CAUSES ARE FORCES)
4. NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR (bir yerden başka bir yere)
(CAUSATION IS FORCED MOVEMENTS)

5. EYLEMLER ÖZ İRADELİ HAREKETLERDİR (ACTIONS ARE SELF-PROPELLED MOVEMENTS)
6. AMAÇLAR, VARİŞ YERLERİDİR (PURPOSES ARE DESTINATIONS)
7. ARAÇLAR YOLLARDIR (MEANS ARE PATHS)
8. ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR (DIFFICULTIES ARE IMPEDIMENTS TO MOTION)
9. EYLEM ÖZGÜRLÜĞÜ HAREKETİN ÖNÜNDE ENGEL OLMAMASIDIR (FREEDOM OF ACTION IS THE LACK OF IMPEDIMENTS TO MOTION)
10. DIŞ OLAYLAR BÜYÜK, HAREKETLİ NESNELERDİR (EXTERNAL EVENTS ARE LARGE, MOVING OBJECTS)
11. UZUN VADELİ, AMACA YÖNELİK AKTİVİTELER SEYAHATLERDİR (LONG-TERM PURPOSAL ACTIVITIES ARE JOURNEYS)

Şekil 3. Mekân olay yapısı metaforlarının eşlemeleri

Bu haritalama, uzaydaki hareketle ilgili deneyimlerimiz ve bilgilerimiz çerçevesinde olayların ve olayların yönlerinin (eylemler, nedenler, amaçlar, durumlar) kavramsallaştırılmasına olanak sağlar (Lakoff, 1993: 220, 224-224; Lakoff ve Johnson, 1999: 178-179).

Bir dizi alt haritalamayı içeren bu eşlemede kaynak alan, mekânın içindeki hareket alanıdır. Hedef alan ise olayların gerçekleştiği alandır. Bu eşleme, olayların iç yapısına dair en yaygın ve kapsamlı anlayışımızı sağlar. Bunu da günlük mekânlarımızdaki hareket

bilgimizle yapar. Bu eşleme, olayları ve onların tüm bu yönlerini (eylemler, nedenler, değişiklikler, durumlar vb.) mekândaki hareket deneyimimiz ve bilgimize dayanarak kavramamızı sağlar (Lakoff ve Johnson, 1999: 179).

Mekân olay yapısı metaforlarının yapısını ve hangi durumlarda kullanıldığını görmek adına bu metaforlar sırasıyla incelenecektir:

1. DURUMLAR MEKÂNLARDIR (STATES ARE LOCATIONS)

DURUMLAR MEKÂNLARDIR eşlemesinde mekânlar, sınırlı bölgeler olarak tanımlanır. Bu sistemler, kap (container) imaj şemasında temellenir. Kap imaj şeması, uzaydaki sınırlı bir bölge olarak tanımlanabilir. Herhangi bir varlık, uzaydaki sınırlı bir bölge olarak anlaşılabilir. Bu durum, kap imaj şemasının iç mantığına uyan önemli sonuçları gözler önüne serer (Lakoff ve Johnson, 1999:31; Roush, 2018: 57):

Bizler zaman zaman insanların veya nesnelerin sınırlı bir bölgenin içinde veya dışında olduğunu düşünürüz. Bu bölgenin içindeki koşullar bizi mutluluk, sevgi veya başka bir olumlu duyguyla ya pozitif ya da üzüntü, nefret gibi olumsuz bir duyguyla negatif etkiler. Bu ifadelerin somutlaştırılmasını sağlayan eşleme kümesi şöyledir:

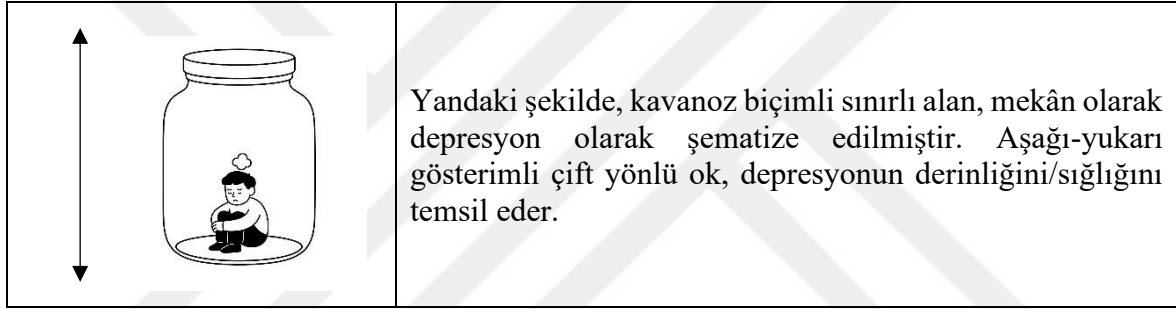
- Herhangi bir varlık, bir kaptır.
- Kap içindeki varlıklar genellikle insanlar veya nesnelerdir.
- Sınırlı bölgenin içindeki fiziksel koşullar, insanları etkileyen fiziksel olmayan koşullardır. (Peña Cervel, 2004: 130).

DURUMLAR MEKÂNLARDIR alt eşlemesinde; durumlar, mekânlar açısından anlaşılır. Alttaki örneklerde görüleceği gibi durumlar, uzayda sınırı çizilmiş mekânlar olarak karakterize edilir. Bu durum, mekânlardan durumlara yapılan bir dizi eşlemenin gerekliliğini ortaya koyar.

“Aşığım. Depresyondan çıktım. Deliliğin eşiğinde. Derin bir depresyonda. Deliliğe yakın. Biz güvenlikten çok uzaktayız.” cümleleri, DURUMLAR MEKÂNLARDIR

metaforunu örnekler. “Mekânlar” ifadesiyle sınırlı bir mekândan bahsedilir. Sınırları çizilmiş her mekânın bir sınırı, içi ve dışı bulunur. Deliliğin eşiğinde olmak, bir durumun sınırında ve içe doğru bakan bir konumda olmayı ifade eder. Buradaki söz konusu sınırlılık, farklı boyutlarda olabilir. Örneğin, “derin bir depresyon” ifadesi düşünüldüğünde depresyonun dikey bir boyuta da sahip sınırlı bir mekân olarak kavramsallaştırıldığı görülecektir. (Lakoff ve Johnson, 1999: 180). Bu alt haritalamadaki hedef alan olarak etiketlenen “durumlar”; psikolojik/duygusal durumlar veya diğer özellikler olabilir (Roush, 2018: 58).

Depresyonun sınırlı bir mekân olarak ifade edildiği kavramsallaştırma örneği, şu şekilde şematize edilebilir:

Şekil 4. DURUMLAR MEKÂNLARDIR metaforu

Derin bir depresyon kavramı, bu sınırlı konumun derinliklerinden sınıra doğru uzanan dikey bir mesafeye işaret eder. Depresyonunun derinliklerinde olan biri, çıkmak için uzun bir yol kat etmelidir. Bir durumu, içi ve dışı olmayan sınırlı bir bölge olmadan kavramlamayı hayal etmeye çalışın. Uzayda, sınırlı bölgelerin özelliklerinden yoksun olan bir durumu kavramaya çalıştığımızda bunu yapamadığımızı görürüz. O hâlde, “DURUMLAR MEKÂNLARDIR (uzaydaki sınırlı bölgeler)” kavramsal metaforunun bir durum için merkezî olduğu sonucuna ulaşılabilir (Lakoff ve Johnson, 1999: 180).

Peña Cervel (2004), DURUMLAR MEKÂNLARDIR metaforunun yalnızca kapı imaj şemasında temellenmediğini söyleyerek mekânların her zaman sınırlı bölgeler olmadığını savunur. Bunu da şu örneklerle destekler: “O, deliliğe yakın. Biz, güvenlikten uzaktayız.” Bu cümleler, anlamsal olarak yorumlandığında yakın-uzak (near-far) şemasında temellendikleri görülür. Öte yandan, yüksek bir konumun insanlara bir avantaj sağladığı ve

dolayısıyla diğer varlıklar üzerinde kontrol sağladığı bilinir. Alçak bir konum, düşük bir dereceyle ilişkilendirilir. Bundan dolayı, yüksek konumların pozitif (iyi) olması/mutlulukla ilişkilendirilmesi, alçak konumların ise negatif (kötü) olması ve üzüntüyle ilişkilendirilmesi doğaldır. Mekânlar, her zaman uzaydaki sınırlı bölgelerle eşlenmez. Başka bir deyişle yalnızca kap imaj şeması üzerine temellenmezler. Mekânların doğasını anlamak için yakın-uzak ve dikeylik şemaları da bilişsel temeli oluşturur. (Peña Cervel, 2004: 131-134).

DURUMLAR MEKÂNLARDIR için sunulan örnek cümleler incelendiğinde şu sonuca varılabilir: Çevremizle kurduğumuz etkileşimin doğal bir sonucu olarak yukarı ve aşağı yönelimli bir anlayış kazanmışsınız. Bunu açıklamak için *Bedenleştirme Hipotezi*'ne başvurmak gerekecektir. İyi ve güzel olan şeyleri yukarıda, kötü ve çirkin olan şeyleri de aşağıda kabul ederiz. Örneğin mutlu olan bir kişi, mutluluktan havalara uçar. Mutsuz olan kişi, derin bir depresyonda olabilir. Bu gibi örnekler günlük konuşma dilimizde geniş yer kaplar.

Lakoff ve Johnson (1999), durumların mekânsal olarak kavrandığına dair üç tür kanıt öne sürerler: Çok anlamlılık kanıtı, çıkarımsal kanıt ve şiirsel kanıt.

Çok anlamlılık kanıtı; *içinde, dışında, kenarında* gibi ifadelerin hem mekânsal hem de durumsal anlamlarının olmasına dayanır. “DURUMLAR MEKÂNLARDIR” alt eşlemesi, sözcüklerin bu anlamlarını bağlayıcı özelliğe sahiptir. Bu alt haritalama aracılığıyla sözcüklerin anlamları arasındaki ilişkinin sistematik doğası ortaya konmuştur. Özetle, bir sözcük veya ifadenin sözcüğün mekânsal anlamı ve durum anlamı arasındaki sistematik ilişkiyi göstermesi bu haritalamanın varlığına dair çok anlamlılık kanıtı sunar (Lakoff ve Johnson, 1999: 180).

Çıkarımsal kanıt: Aşağıdaki ikili örnekler incelendiğinde ilk üyelerin mekânsal olarak sınırlı bölgelere dair çıkarımlar, ikinci örneklerin durumsal çıkarımlar olduğu görülecektir:

- Eğer bir sınırlı bölgedeyseniz, o sınırlı bölgenin dışında değilsinizdir.
- Eğer bir durumdaysanız, o durumun dışında değilsinizdir.
- Eğer bir sınırlı bölgenin dışındaysanız, o sınırlı bölgenin içinde değilsinizdir.
- Eğer bir durumun dışındaysanız, o durumda değilsinizdir.

Bu örneklerde mekânsal olarak yapılabilen çıkarımların durumlar için de geçerli olduğu görülür. DURUMLAR MEKÂNLARDIR metaforik haritalaması buna imkân tanır (Lakoff ve Johnson, 1999: 181).

Şiirsel kanıt, Shakespeare’in 73. Sone’sindeki “*Death’s second self, that seals up all in rest*” dizesinin incelenmesiyle anlaşılabilir. Türkçeye “Ölümün ikinci benliği, herkesi huzurla kuşattı.” olarak çevrilebilecek olan bu cümle için Lakoff ve Johnson (1999), huzurun bir durum olduğunu ve şiirsel dilin olanaklarından yararlanılarak “seal up (kapatmak)” ifadesiyle Shakespeare’in ölümün herkesi huzur durumuna kapattığını ileri sürdüğünü bulmuşlardır. Çünkü nesneler, canlılar vb. yalnızca fiziksel olarak sınırlı bir alana kapatılabilir.

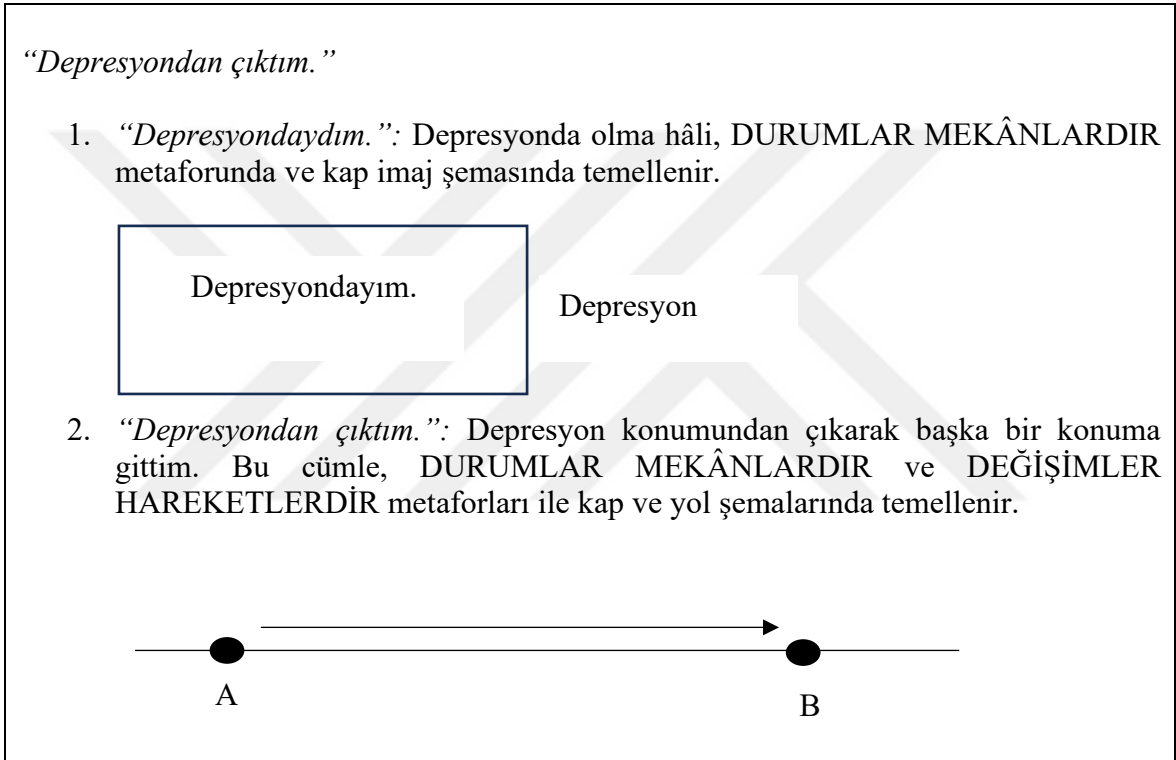
2. DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR (CHANGES ARE MOVEMENTS)

DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforu, kap ve yol şemalarının mantığının birleşiminden ortaya çıkar (Peña Cervel, 2004: 134). DURUMLAR MEKÂNLARDIR metaforunun üzerinde temellenerek bir durum değişikliği uzaydaki sınırlı bir bölgeden diğerine hareket olarak kavramsallaşır. “Gitmek, gelmek, girmek, düşmek, -den, -e içine” gibi hareket fiilleri dilsel kanıtları sunar. DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR alt metaforu, hareket anlamlarına karşılık gelen durum değişikliği anlamlarını eşler (Lakoff ve Johnson, 1999: 183; Kövecses: 2010: 164). Hareket, her zaman hareket edilen alanın arazi özelliklerinden etkilenir. Örneğin, yokuş yukarı çıkmak yokuş aşağı inmekten daha fazla enerji gerektirdiği için daha zordur. Hareketin zorluk derecesi, değişimin zorluk derecesiyle eşlenir (Yu, 1998: 164).

Bu metafor, her zaman sınırlı bir bölgeyi içermez. “*Kıyafetler, kuru ve ıslak arasında bir yerde.*” örneğinde, “ıslak” ve “kuru” metaforik olarak yorumlandığında kaplar olarak nitelendirilmeleri gerekmez. Kıyafetler için referans noktaları olma işlevine sahiptirler. Yol imaj şeması etkinleştirilir ve bu sözcükler, iki referans noktası olarak işlev görürler (Peña Cervel, 2004: 137).

“Depresyondan çıktım. Deli oldu. Aşırıya gitti. Güneşte, kıyafetler bir saat içinde ıslaktan kuru hâle geldi.” örneklerinde bir durum değişikliği, sınırlı bir bölgeden diğerine hareket olarak kavramsallaştırılır. Çok anlamlılık kanıtı, “çıkmaq, olmak, gitmek, gelmek” gibi hareket fiillerini içerir. (Lakoff ve Johnson, 1999: 183). DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforunda hedef alan olan değişimler; bir nesnenin veya varlığın durum, koşul veya statüsündeki değişikliklerdir. Bu, psikolojik veya duygusal değişiklikler olabileceği gibi diğer niteliklerde de olabilir (Roush, 2018: 60).

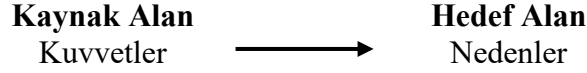

Şekil 5. DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR metaforu

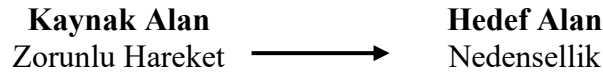
Eğer bir şey, durum A’dan durum B’ye doğru bir değişim gösteriyorsa önce durum A’da ve sonra durum B’de bulunur. Bir şey, belirli bir sürede konum A’dan konum B’ye hareket ediyorsa konum A ve konum B arasında bir nokta daha vardır. Eğer bir şey, belirli bir sürede durum A’da durum B’ye doğru bir değişim gösteriyorsa durum A ile B arasında bir nokta daha vardır. Durum değişiklikleri, hareket kavramıyla kavramsallaştırılır. Öncelikle, sürekli bir durum değişikliği vardır ve burada durumların dereceli hareketi gösterdiği bir yelpaze bulunur. İkincisi, durumların çizgisel bir dizi olarak

kavramsallaştırıldığı bir süreç söz konusudur. Süreçler, konum dizisindeki hareketler şeklinde kavramsallaştırılır (Lakoff ve Johnson, 1999: 184).

3. NEDENLER KUVVETLERDİR (CAUSES ARE FORCES)²⁷

4. NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR (Bir mekândan diğerine) (CAUSATION IS FORCED MOVEMENTS)

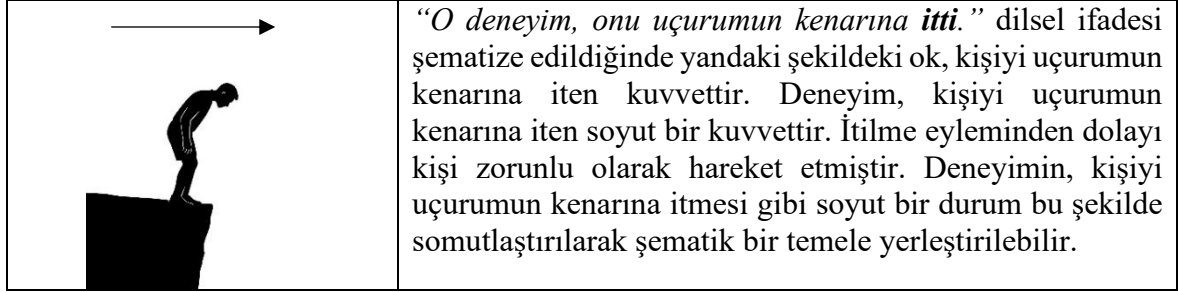
NEDENLER KUVVETLERDİR ve NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETLERDİR metaforlarının hedef alanları benzer olduğu için kaynaklarda (Lakoff ve Johnson, 1999: 184-187; Roush, 2018: 62-63; Peña Cervel, 2004: 139-141) birlikte ele alınmıştır. Durum değişiklikleri; sınırlı bir bölgeden diğerine doğru yapılan hareketler olarak anlaşıldığından neden olunan değişiklikler, bir durumdan diğerine zorla yapılan hareketler olarak anlaşılır (Lakoff ve Johnson, 1999: 184). (3)’te bir KUVVET olarak kavramsallaştırılan NEDEN kavramı, (4)’te zorunlu hareketi sağlayan itici güçtür.

NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR metaforu genellikle kuvvet (force) imaj şemasında temellenir. Daha özel olarak da zorlama (compulsion) imaj şeması tarafından motive edilir (Peña Cervel, 2004: 139).

NEDENLER KUVVETLERDİR VE NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR metaforları birlikte ele alınır. “Onu deliye döndürdü. Müzakereler, her iki tarafı da savaşın eşiğinden geri çekti. O deneyim, onu uçurumun kenarına itti. Onun konuşması kalabalığı öfkeye sürükledi.” örnek cümlelerinde durum değişiklikleri, bir durumdan diğerine zorla yapılan harekettir. Bu da soyut anlamda nedenselliktir. “Dönmek, çekmek, itmek, sürüklemek” fiilleri; zorla hareket etmeyi ifade eden fiillerdir. Fakat yukarıdaki örneklerde, bir durumdan başka bir duruma geçmeyi anlatmak için soyut nedensellik doğrultusunda kullanılmıştır. “Getirmek, atmak, fırlatmak, ileri itmek, sürüklemek, çekmek, itmek, sürmek, yırtmak, saplamak ve savurmak” gibi fiiller yalnızca dil bilimsel bir gerekçeyle kullanılmaz.

²⁷ Bu metafor, kaynaklarda NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR ile birlikte ele alındığı için 3 ve 4 numaralı metaforlar birlikte açıklanmıştır.

Bu fiiller, soyut nedensel anlamlarında aynı kavramı ifade etmezler. Her biri farklı bir soyut nedensellik biçiminden ötürü farklı bir kavramı ifade ederler (Lakoff ve Johnson, 1999: 184-186).

Şekil 6. NEDENLER KUVVETLERDİR ve NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR metaforları

Bu alt eşlemenin kaynak alanları güçler ve zorunlu hareketken hedef alanları nedenler ve nedenselliklerdir. Nedensellikler, bir nesnenin veya varlığın durum veya koşul değişikliklerinin nedenleridir. Psikolojik veya duygusal durum değişikliklerinin yanında diğer nitelikteki değişimler de buna dahildir. Örneklerdeki “getirmek, fırlatmak, itmek, çekmek, zorlamak” gibi fiiller, fiziksel anlamda zorluğu ifade eder. Verilen örneklerin bağlamında kullanıldıklarında soyut bir nedenle ilişkilendirilmiş anlamı temsil ederler. Bu fiiller aynı zamanda, NEDENLER KUVVETLERDİR ve NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR metaforlarını da destekler (Roush, 2018: 62-63).

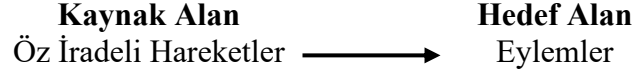
NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR metaforunun çıkarımsal kanıtı, zorunlu hareketin mantığı ile nedenselliğin mantığı arasındaki sistemli ilişki tarafından sağlanır:

Tablo 3. NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR metaforunun mantığı

ZORUNLU HAREKET	NEDENSELLİK
Kuvvetin uygulanması, hareketle birlikte veya hareketten önce gerçekleşir.	Neden, durum değişikliğiyle birlikte veya durum değişikliğinden önce ortaya çıkar.
Hareket, bir kuvvet uygulanmadan gerçekleşmez.	Durum değişikliği, bir neden olmaksızın gerçekleşmez.
Kuvvet, hareket eden varlığı etkiler.	Neden, durum değiştiren varlığa etki eder.

(Lakoff ve Johnson, 1999: 185).

5. EYLEMLER ÖZ İRADELİ HAREKETLERDİR (ACTIONS ARE SELF-PROPELLED MOVEMENTS)

EYLEMLER ÖZ İRADELİ HAREKETLERDİR metaforunda, kendi kendine hareket etme kavramı öne çıkar. Varlıkların canlı olması ve öz iradeye sahip olarak başka bir varlığın gücüne ihtiyaç duymaması beklenir. Bu metaforun alt eşlemeleri, yol imaj şemasında temellenir (Peña Cervel, 2004: 141).

EYLEMLER ve ÖZ İRADELİ HAREKETLER alanları arasındaki eşlemenin kanıtı, sonuçlarına bakıldığında görülür. Eylemler, öz iradeli hareketler olarak kavramsallaştırılıyorsa aşağıda sıralanan eylem yönlerinin hareket yönleri olarak kavramsallaştırılması gerekir. Her örnek, dilini ve çıkarımsal yapısını hareketten alırken eylemlere uygulanır:

- Eylemlerin Yardımcıları, Hareketin Yardımcılarıdır

“Buradan itibaren her şey *yokuş aşağı*.”

- Eylem Tarzı, Hareket Tarzıdır

“Kendini *savurup duruyor*.”

- Dikkatli Eylem, Dikkatli Hareket

“*İnce bir çizgide yürüyor*.”

- Eylemin Hızı, Hareketin Hızıdır

“*Salyangoz hızında ilerliyorum*.”

- Eylemin Özgürlüğü, Hareketin Önünde Engellerin Olmamasıdır

“Evliliğimin içinde *sıkışıp kaldım*.”

- Eylemin Durdurulması, Hareketin Durdurulmasıdır

“Proje *yıdurdular*.” (Lakoff ve Johnson, 1999: 187).

Örnekler incelendiğinde, eylemler ve hareketler arasındaki eşlemelerin öne çıkan özelliğinin hareket şekillerinin kendinden kaynaklanmasıdır. “Buradan itibaren her şey

yokuş aşağı.” cümlesinde, yolun yokuş aşağı olmasının kolaylaştırıcı etkisi öne çıkmıştır. Bir aracın yokuş aşağı daha rahat yol alması, yolun özelliğinden kaynaklanır. Bu, harekete yardım eden bir durumdur. Tıpkı bunun gibi kişinin bir işte rahat ilerlemesi metaforik olarak ilerlediği yolun kolaylaştırıcı etkisini ortaya koyar.

Bu eşlemenin ayrımı, eylem kavramının dıştan değil içten kaynaklanan bir değişimle ilişkilendirilmesidir. Kendiliğinden hareket, kaynak alanın hareket etmesine neden olan kendi gücüdür. Eylemler; bir varlığın durumunu, koşulunu veya statüsünü değiştirmeyi amaçlar (Roush, 2018: 64).

6. AMAÇLAR, VARİŞ YERLERİDİR (PURPOSES ARE DESTINATIONS)²⁸

7. ARAÇLAR YOLLARDIR (MEANS ARE PATHS)

ARAÇLAR YOLLARDIR eşlemesi, AMAÇLAR VARİŞ YERLERİDİR ile ilişkilidir. Amaçlar hedefler olarak kavramsallaştırılıyorsa bir amaca ulaşmanın yolları hedeflere ulaşmanın yolları olarak anlaşılabilir. Kaynak alan olan yollar, bir yol veya yöntem olarak anlaşılabilir. Araçlar ise bir şeyi başarmanın yöntemidir (Roush, 2018: 68).

Olay yapısı metaforunda amaçlar, ulaşılması gereken varış noktaları olarak kavramsallaştırılır (Lakoff ve Johnson, 1999: 190; Peña Cervel, 2014: 147). Bu alt eşlemenin kanıtları dilsel ifadelerdir. Bir varış noktasına doğru hareket etmek, amaçları başarma veya başarmama hakkında konuşmak ve düşünmek için kullanılır. Bir amacı gerçekleştirmek, bir varış noktasına ulaşmaktır (Lakoff, 1990: 190).

Bir amaca ulaşmak için bir eylemler dizisini gerçekleştirmek gerekir. Bu eylemler, uzun bir yol boyunca belirlenen ara noktalar sayesinde tamamlanabilir. AMAÇLAR VARİŞ

²⁸ Bu metafor, ARAÇLAR YOLLARDIR metaforuyla doğrudan ilişkili olduğu için 6 ve 7 numaralı metaforlar birlikte ele alınmıştır.

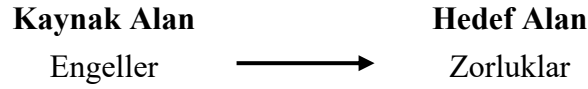
YERLERİDİR metaforundan türeyen ve günlük deneyimlerimizden ortaya çıkan çok sayıda alt eşleme vardır (Peña Cervel, 2004: 147):

- Bir Amacı Gerçekleştirmek Bir Varış Noktasına Ulaşmaktır
“Sona geldik. Tünelin sonundaki ışığı görüyoruz. Sadece kısa bir yolumuz kaldı. Gitmek istediğimiz yere vardık. Hedef çok uzakta.”
- Amaçsızlık Yön Eksikliğidir
“Sadece etrafta sürükleniyor. Amaçsızca yüzüyor. Bir yöne ihtiyacı var.”
- Araçlar Yollardır
“Bunu, bu yolla yap. Bunu başka bir yoldan yaptı. Hangi yoldan yapabilirsen öyle yap.”
- Amaçlı Bir Eyleme Başlamak Bir Yola Başlamaktır
“Henüz başlangıç aşamasındayız. İlk adımı attık. Bir yol belirledik.”
- İlerleme Sağlamak İleriye Doğru Hareket Etmektir
“İlerliyoruz. İlerlemeye devam edelim. Çok ileri hareket ettik.”
- İlerleme Miktarı Katedilen Mesafedir
“Çok yol katettik. Çok fazla mesafe katettik. Buraya kadar geldik.”
- İlerlemenin Geri Alınması Geriye Gitmektir
“Geri kayıyoruz. Geriye gidiyoruz. Geriye gitmemiz gerekiyor. Geri dönüp adımlarımı izlemenin zamanı geldi.”
- Beklenen İlerleme, Bir Seyahat Programıdır; Bir Program, Önceden Belirlenmiş Zamanlarda Önceden Belirlenmiş Varış Noktalarına Ulaşan Bir Yolcudur
“Projede, programın gerisindeyiz. Projeye başladık. Yetişmeye çalışıyorum. Sonunda biraz ilerleme kaydettim.”
- İlerleme Eksikliği Hareket Eksikliğidir
“Durmuş durumdayız. Hiçbir yere varamıyoruz. Hiçbir yere gitmiyoruz. Bununla hiçbir yere varamayız.” (Lakoff ve Johnson, 1999: 190-192).

AMAÇLAR VARİŞ YERLERDİR eşlemesi, EYLEMLER ÖZ İRADELİ HAREKETLERDİR ile yakın bir ilişki içerisindedir. Eylemler, öz iradeli hareketler olarak kavranıyorsa ve bir amaca niyet edilmişse niyetli/kasıtlı eylemlerin istenen yere hareket olarak anlaşılması doğaldır. Kaynak alan olan hedefler, kişinin olmak istediği yer; hedef alan olan amaçlar da varılmak istenen noktadır (Roush, 2018: 66). Bu gibi basit düzeydeki eşlemeler, birbirinin üzerine yerleştirilebilir:

AMAÇLAR VARIŞ YERLERİDİR + EYLEMLER ÖZ İRADELİ HAREKETLERDİR = AMAÇLI EYLEM, KENDİLİĞİNDEN HAREKET EDEREK BİR VARIŞ NOKTASINA YOLCULUKTUR (Lakoff ve Johnson, 1990: 191).

8. ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR (DIFFICULTIES ARE IMPEDIMENTS TO MOTION)²⁹

9. EYLEM ÖZGÜRLÜĞÜ HAREKETİN ÖNÜNDE ENGEL OLMAMASIDIR (FREEDOM OF ACTION IS THE LACK OF IMPEDIMENTS TO MOTION)

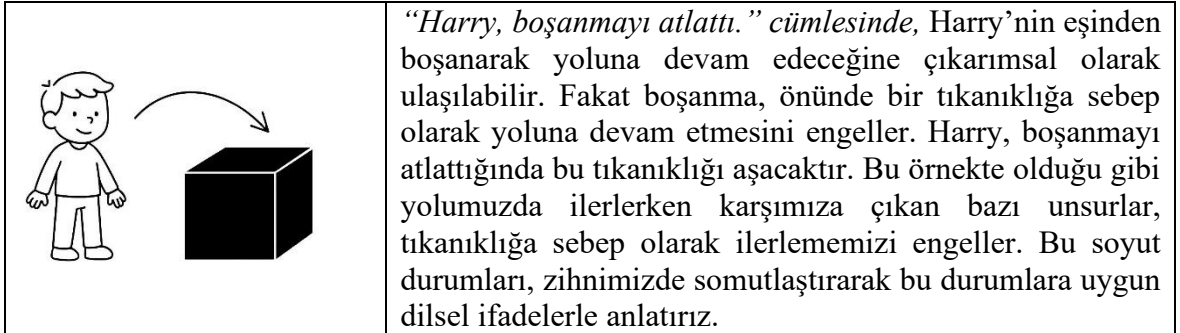
Metaforik olarak bakıldığında amaçlı bir eylemin hedefe doğru kendi kendini hareket ettiren bir süreç olduğu görülür. Bu metafor için söz konusu herhangi bir zorluk, hedefe doğru gidilen yolda hareketi engelleyen bir şeydir. Bu tür metaforik zorluklar (hareketi engelleyen şeyler) beş türdedir: engeller, arazi özellikleri, yükler, karşı kuvvetler, enerji kaynağının eksikliği (Lakoff, 1993: 220; Lakoff ve Johnson, 1999: 188). Bu eşleşme, EYLEMLER ÖZ İRADELİ HAREKETLERDİR ve AMAÇLAR HEDEFLERDİR alt eşleşmesiyle ilişkilidir. Kaynak alan olan engeller; canlı/cansız engeller, arazi özellikleri, karşı kuvvetler vb. olabilir. Zorluklar, eylemde bulunma veya bir amaç için ilerlemede karşılaşılan zorluklar olabilir. Eylemin özgürlüğü, hareketin önünde bir engel olmamasına dayanır. (Roush, 2018: 70, 72).

²⁹ Bu metafor, EYLEM ÖZGÜRLÜĞÜ HAREKETİN ÖNÜNDE ENGEL OLMAMASIDIR metaforuyla doğrudan ilişkili olduğu için 8 ve 9 numaralı metaforlar birlikte ele alınmıştır.

a. Tıkanıklıklar

“Harry boşanmayı *atlattı*. Bazı düzenlemeleri *aşmaya* çalışıyor. Duruşmayı *geçti*.” gibi cümleleri örnek gösteren Lakoff ve Johnson (1999), bir duvara veya tepeye gitmek için fazladan enerji harcamanızı gerektiren fiziksel bir engelle karşılaşırsanız bunun bir tıkanıklık olduğunu söyler. Bu tıkanıklığı aşmak/açmak için fazladan enerji harcarsınız. Olay yapısı metaforları, bu çıkarımsal yapıyı olaylar üzerinden haritalar. Örneğin, Harry boşanmayı atlattıysa şu çıkarımlarda bulunulabilir: Harry normal hayatına devam ederken boşanma durumuyla karşılaştı. Boşanma, onun fazladan enerji harcamasını gerektirdi. Boşanmayı bir kez atlattıktan sonra artık bu konuda bir zorluk yaşamaz. Benzer olarak fiziksel bir engeli aştığınızda da onunla karşılaşmazsınız fakat engelden kaçınmak için ilave bir enerji harcamanız gerekir (Lakoff ve Johnson, 1999: 189). Fiziksel hareketlerden söz edilirken kullanılan dil, amaçlara ulaşmak söz konusu olduğunda da kullanılır. Bu iki alan arasında bir eşleme söz konusudur.

ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforunun tıkanıklık engelleri, tıkanıklık/engel (blockage) imaj şemasında temellenir. Yukarıdaki örneklerde yer alan “boşanma, bazı düzenlemeler, duruşma” ifadeleri, herhangi bir varlığın varış noktasına ulaşmasını engelleyerek bu imaj şemasını örnekleyen metaforik zorluklardır (Peña Cervel, 2004: 144).

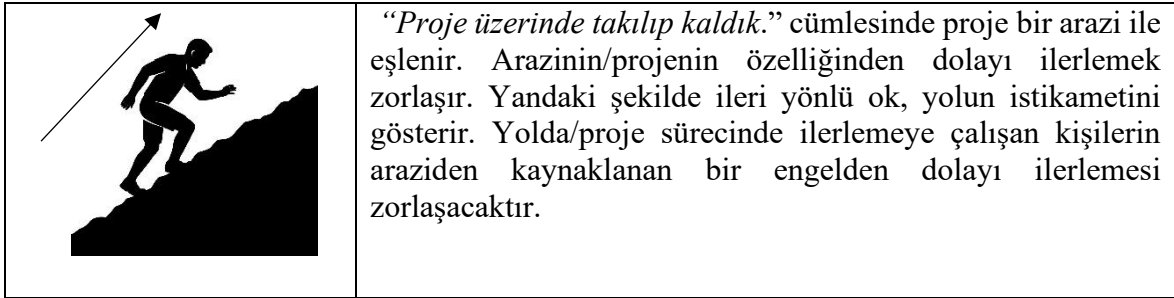
Şekil 7. Tıkanıklık engelinin tıkanıklık/engel imaj şeması

b. Arazi Özellikleri

Arazi özellikleri olarak kavramsallaştırılan zorluklar için de tıkanıklıklara benzer yorumlar yapılabilir: Fiziksel anlamda bir bataklığa saplandığınızda ilerlemeniz zorlaşır ve hedefinize ulaşma konusunda belirsizlik yaşarsınız. Örneğin, bir proje üzerinde takılıp kaldıysanız ilerlemeniz zorlaşır ve hedefinize ulaşip ulaşamayacağınızdan emin olamazsınız (Lakoff ve Johnson, 1999: 189). Proje, metaforik olarak bir arazi ile eşlenir. Arazinin zorlu bir yapıya sahip olması özelliği projeyle eşlenmiştir. Dolayısıyla zorlu bir proje sizin yolculuğunuzu zorlaştırarak bir engel teşkil eder.

“İki arada bir derede kalmış durumda. Baştan sona çetin bir yoldu. Sıkışıp kaldık.” (Lakoff, 1993: 220; Lakoff ve Johnson, 1999: 189).

Yukarıdaki ifadelerde özneler, bir hedefe ulaşmaya çalışır. Bu hedef, metaforik olarak yol (path) imaj şemasında temellenerek anlaşılır. Bu imaj şemasında özne, bir başlangıç noktasından varış noktasına bir yol boyunca ilerler. Fakat hedefe yönelen kişi, süreç boyunca arazinin özelliklerinden dolayı zorlanır. Özetle; yolun yapısından kaynaklanan bazı sorunlar, yolcunun hedefine ulaşmasını zorlaştırır veya engeller (Peña Cervel, 2004: 145-146).

Şekil 8. Arazi özellikleri engelinin yol imaj şeması

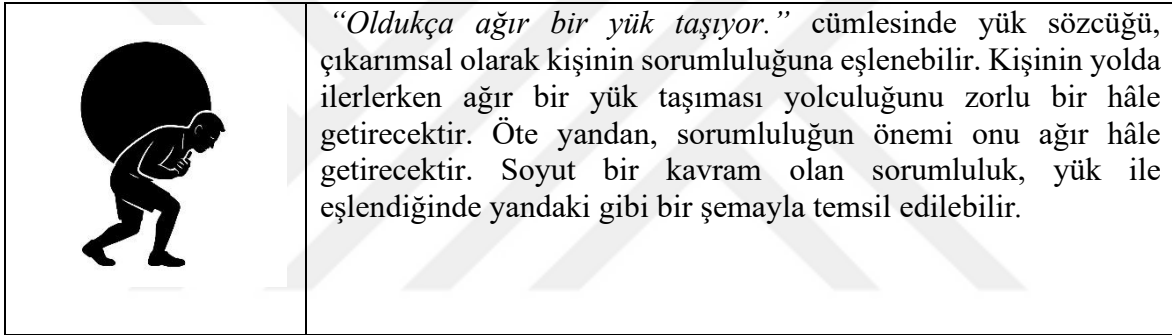
c. Yükler

Yük olarak kavramsallaştırılan zorluklar, arazi özellikleriyle aynı şekilde işler. Hem arazi özellikleri hem de yükler, ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforuna

uyan ifadeler olarak engel (blockage) imaj şemasının mantığına uygun işlerler (Peña Cervel, 2014: 146).

“*Oldukça ağır bir yük taşıyor. Görevlerin ağırlığı altında eziliyor. Tüm sorumluluğu omuzlamaya çalışıyor.*” (Lakoff, 1993: 220; Lakoff ve Johnson, 1999: 189).

Yukarıdaki örneklerde, metaforik olarak yolculuk hâlinde olan öznelere yükleri yolda ilerlemelerini zorlaştırır veya engeller. Somut anlamda bir yolcunun “oldukça ağır bir yük” taşıması hızlı hareket etmesini engeller. Aynı şekilde bir görevi yerine getirmeye çalışan bir kişinin önemli ve ciddi bir sorumluluğunun olması görevini yaparken daha temkinli, titiz davranmasını gerektirecektir. Bu da kişinin yolda ilerlemesini yavaşlatarak engelleyebilir.

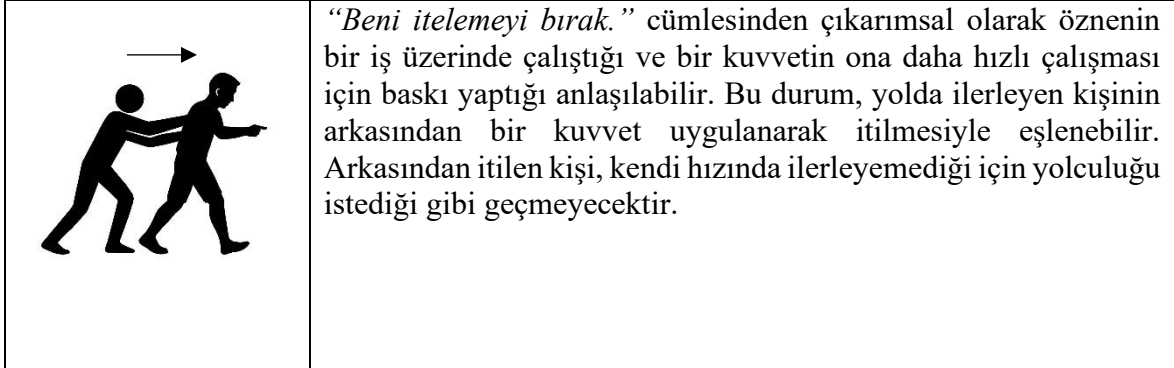
Şekil 9. Yükler engelinin engel imaj şeması

d. Karşı Kuvvetler

“*Beni itelemeyi bırak. Onu kukla gibi oynatıyor. O, onu geride tutuyor.*” (Lakoff, 1993: 220; Lakoff ve Johnson, 1999: 189).

“*Beni itelemeyi bırak.*” cümlesinde, özne ve öznenin dışındaki bir güç hareket eder. “*O, onu geride tutuyor.*” cümlesinde ise iki kişi hareket eder. İlk örnekteki güç ve ikinci örnekteki kişi, ilerlemeye çalışan varlıkların metaforik yoldaki hedeflerine ulaşmalarını engellerler. Bu engel türü, ön-arka (front-back) imaj şemasında temellenir. Bu şemaya göre başlangıç noktası genellikle bir arka konum, varış noktası da bir ön konum ile bağlantılıdır. Bir varlık, yol boyunca ne kadar ilerlediyse arka konumdan uzaklaşacak ve ön konuma

yaklaşacaktır. O hâlde, “O, onu geri tutuyor.” cümlesinde olduğu gibi karşı bir kuvvet tarafından engellenen kişi, metaforik olarak varış noktasının arkasında olacaktır (Peña Cervel, 2004: 146-147).

Şekil 10. Karşı kuvvetler engelinin ön-arka imaj şeması

e. Enerji Kaynağının Eksikliği

“Yakıtım bitti. Enerjimiz tükeniyor.” (Lakoff, 1993: 220; Lakoff ve Johnson, 1999: 189).

Yukarıdaki ifadeler, yakıtın ve enerjinin bitmesi durumunda sınırlı bölgelerin koşullarından yararlanan öznelere artık bu koşullardan faydalanamayacağı fikrini iletir. Bu ifadeler, kap imaj şemasında temellenir. Fakat sınırlı bölgelerin doğası gereği yakıt veya enerji olmadan bir varlığın metaforik bir yol boyunca hareket edemeyip hedefe ulaşamayacağı sonucuna çıkarımsal olarak ulaşılabilir (Peña Cervel, 2004: 147).

10. DIŞSAL OLAYLAR BÜYÜK, HAREKETLİ NESNELERDİR (EXTERNAL EVENTS ARE LARGE, MOVING OBJECTS)

Kaynak Alan		Hedef Alan
Büyük, Hareketli Nesneler	→	Dışsal Olaylar

Yol imaj şeması; büyük, hareket eden nesneler bir yol boyunca hareket eden varlık (trajector) olarak tanımlanabileceği için DIŞSAL OLAYLAR BÜYÜK HAREKETLİ NESNELERDİR metaforunun temelini oluşturur. Eğer hareket eden varlık, öznenin

hareketini engellerse bu bir engel veya karşı kuvvet olarak yorumlanabilir (Peña Cervel, 2004: 150).

Bir amaca ulaşmaya çalışmak (varış noktasına ulaşmak) söz konusu olduğunda, dışsal olaylar buna yardım edebilir ya da engel olabilir. Bunlar; büyük, hareket eden nesneler veya maddeler olarak kavramsallaştırılır (Lakoff ve Johnson, 1990: 192-193; Peña Cervel, 2004: 150). Bu nesneler/maddeler, hareket etmeye yardımcı olabilecekleri gibi hareketi engelleyebilirler. “Akışa ayak uydurmalısın.” örneğinde dış etkenler, sizi yalnızca istediğiniz varış noktasına götürecektir kadar güçlü akan nehir gibi su kaynağını oluşturur. Dolayısıyla bu durumda, herhangi bir çaba anlamsız kalacaktır. Yapılabilecek en iyi şey, dış etkenlerin akışını takip etmek olacaktır (Lakoff ve Johnson, 1999: 192-193).

11. UZUN VADELİ, AMACA YÖNELİK AKTİVİTELER SEYAHATLERDİR (LONG-TERM PURPOSEL ACTIVITIES ARE JOURNEYS)

Kaynak Alan
Seyahatler

Hedef Alan
Uzun Vadeli, Amaca
Yönelik Aktiviteler

Uzun süreli aktiviteler, birer yolculuk olarak kavramsallaştırılır. Yolculukları düşünün: Bir yolculuk, uzun bir süreyi kapsar. Yolculukta çok sayıda alan geçilir ve varış noktasına ulaşılmadan önce birkaç duraklama noktası bulunur. Olay yapısı metaforuna göre yolculuklar genellikle birkaç ara amaçtan oluşur. Ara amaçlar yolda uğranan noktaları, asıl amaç ise yolculuğun son bulduğu varış noktasını temsil eder. Yapılan eylemler, yoldaki hareketlerdir. İlerleme, varış noktasına doğru yapılan harekettir. Başlangıç durumu, başlangıç konumudur ve amaca ulaşmak varış noktasına ulaşmaktır. Olay yapısı metaforunun kaynak alanı (yol), her yönüyle bir tür yolculukta gerçekleşebilir. Bu sebeple yolculuklar, uzun süreli faaliyetler ile ilgili konuşmak için kullanışlıdır. Yolculuk kavramı esnektir. Bazı yolculuklar varış noktalarına sahip olmayabilirken bazıları kısa gezintilerdir ve bazıları ara amaçlara sahip olup nihai varış noktalarına sahip değildir. Çok iyi planlanan yolculuklar vardır. Bunların rotası ve varış noktası önceden belirlenmiştir. Bu yönleriyle yolculuk, metaforik düşüncelerde esnek bir şekilde kullanılabilir (Lakoff ve Johnson, 1999: 193-194).

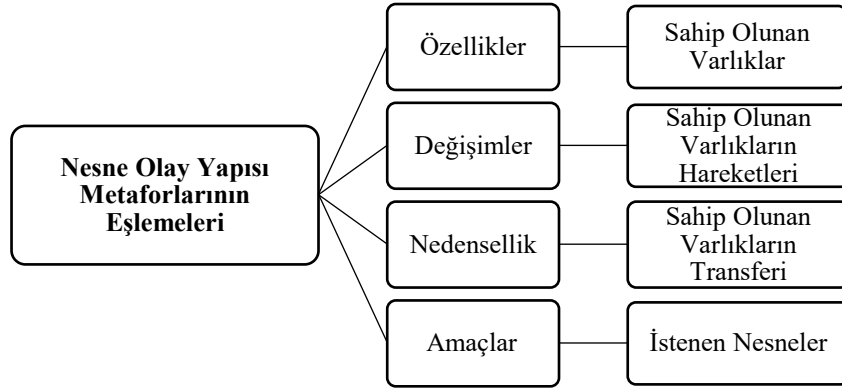
Bu eşleme, yolculukların konumlar, hareketler, güçler, varış noktaları, yollar ve engeller gibi farklı yönlerini bir araya getirir. Yolculuğun çok yönlü bir kavram oluşu, birçok türde uzun süreli faaliyet hakkında konuşmamıza imkân tanır. Başlangıç, yönlendirme, olmak istenilen yer, kavşakta olmak, bir yere gitmek, yoluna çıkmak ve yolda birçok şey yaşamak gibi terimler yolculukların çeşitli yönlerine göndermede bulunmak ve hayatın farklı özellikleri hakkında konuşmak için kullanılabilir (Roush, 2018: 76).

2.5.2. Nesne Olay Yapısı Metaforları

Olay yapısı metaforlarının nesne kolunda şu eşlemeler yer alır:

1. ÖZELLİKLER SAHİP OLUNAN VARLIKLARDIR (ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS)
2. DEĞİŞİMLER SAHİP OLUNAN VARLIKLARIN HAREKETLERİDİR (edinim veya kayıplar) (CHANGES ARE MOVEMENTS OF POSSESSIONS (acquisitions or losses))
3. NEDENSELLİK, SAHİP OLUNAN VARLIKLARIN TRANSFERİDİR (VERME VEYA ALMA) (CAUSATION IS TRANSFER OF POSSESSIONS (giving or taking))
4. AMAÇLAR, İSTENEN NESNELERDİR (PURPOSES ARE DESIRED OBJECTS) (Lakoff ve Johnson, 1999: 196).

Nesne olay yapısı metaforu (The Object Event-Structure Metaphors), mekân olay yapısı metaforuna göre daha az alt haritaya sahiptir ve bu alt haritalar için daha az bilimsel kanıt sunulmuştur (Roush, 2018: 30).

Şekil 11. Nesne olay yapısı metaforlarının eşlemeleri

1. ÖZELLİKLER SAHİP OLUNAN VARLIKLARDIR (ATTRIBUTES ARE POSSESSIONS)

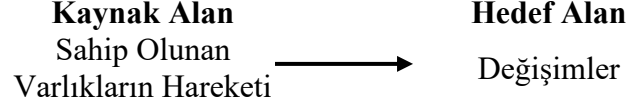

Bedensel olarak nesnelerin sahiplenilmesini, onları elde tutarak vücutta taşıyarak, bize bağlı olarak veya yakın bir konumda bulunmalarıyla algılarız. Hedef alan olan nesneler; soyut bir özellik, kalite, durum, karakteristik bir özellik veya koşul olabilir (Roush, 2018: 81).

- a. *"I have confidence."* (Özgüvenliyim.)
- b. *"I am filled with confidence."* (Özgüvenle doluyum.) (Yu, 1998: 216).

Yukarıda verilen örneklerde soyut bir özellik olan özgüven kavramsallaştırılmıştır. "a cümlesinde" özgüven, kişinin sahip olduğu bir varlıktır. "b cümlesinde" ise özgüven, ona sahip olan kişinin tüm bir kap gibi düşünülen bedenini kaplamıştır (Yu, 1998: 216). Her iki cümlede de özgüven sahip olunan bir şey olarak kavramsallaştırılırken bunun ifade edilme biçimi dilsel olarak farklılık göstermiştir.

2. DEĞİŞİMLER SAHİP OLUNAN VARLIKLARIN HAREKETLERİDİR (edinim veya kayıplar) (CHANGES ARE MOVEMENTS OF POSSESSIONS (acquisitions or losses))

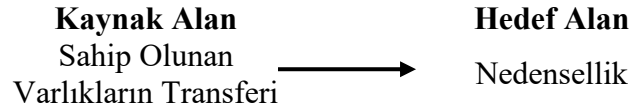

Sahip olunan şeylerin hareketi, nesnelerin hareketini temsil eder. Nesne, size doğru hareket edebilir (edinim), sizden uzaklaşabilir (kayıp). Bu metafor, konum olay yapısı metaforundaki DEĞİŞİMLER HAREKETLERDİR (CHANGES ARE MOVEMENTS) metaforuyla örtüşür. Değişimler, soyut özellikler, nitelikler, durumlar, koşullar veya kalitenin değişimi olabilir (Roush, 2018: 83).

- “He acquired/gained his courage.” (Cesaret kazandı.)*
- “He lost his courage.” (Cesaretini kaybetti.)” (Yu, 1998: 218).*

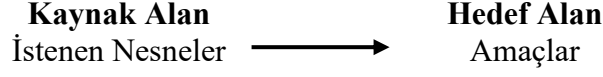
Yukarıdaki örneklerde cesaret, iki farklı yöne giden bir nesnedir. “a cümlesinde”, kişinin onu elde etmesi hareket ettiği anlamına gelir. “b cümlesinde” ise kaybedildiğinde ondan uzaklaşır. Örnek cümlelerden anlaşılacağı üzere kişinin soyut özelliğine ilişkin değişim, mekândaki hareket üzerinden kavramsallaştırılır (Roush, 1998: 218).

3. NEDENSELLİK, SAHİP OLUNAN VARLIKLARIN TRANSFERİDİR (VERME VEYA ALMA) (CAUSATION IS TRANSFER OF POSSESSIONS (giving or taking))

Bu metafor, DEĞİŞİMLER SAHİP OLUNAN ŞEYLERİN HAREKETİDİR metaforuyla örtüşür. Bu eşlemenin kaynak alanındaki ayırt edici yön, nesnelerin hareketini sağlayan kuvvetin vurgusudur. Bu fark çok incedir (Roush, 2018: 87).

4. AMAÇLAR, İSTENEN NESNELERDİR (PURPOSES ARE DESIRED OBJECTS)

AMAÇLAR İSTENEN NESNELERDİR metaforunda bir amacı gerçekleştirmek bir nesneyi elde etmek olarak kavramsallaştırılır (Lakoff ve Johnson, 1999: 196).

“Ona işi verdiler. Şöhret ve servet *avucumun içindeydi* ama bir kez daha *elimden kaçtılar*.” (Lakoff ve Johnson, 1999: 197).

Bu alt metaforik haritalama, kendine özel metaforik altyapılara sahiptir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Bir Amaca Ulaşmak Yiyecek Bir Şey Elde Etmektir

Yiyecek bir şey; avcılık, balıkçılık ve tarım yollarıyla elde edilir:

- Bir Amaca Ulaşmaya Çalışmak Avcılıktır (Trying To Achieve A Purpose Is Hunting)
- Bir Amaca Ulaşmaya Çalışmak Balıkçılıktır (Trying To Achieve A Purpose Is Fishing)
- Bir Amacı Başarmaya Çalışmak Tarımsal Faaliyettir (Trying To Achieve A Purpose Is Agriculture) (Lakoff ve Johnson, 1999: 197).

2.6. Yûnus Emre

Pek çok araştırmacı, Yûnus Emre’nin hayatına dair bilgilere ulaşmak için yoğun ve titiz çalışmalar yürütmüştür. Öyle ki onunla ilgili kaynağı belli ve güvenilir olmayan çeşitli halk anlatılarına, Anadolu’nun pek çok şehrinde rastlamak mümkündür. Öte yandan, özellikle ölüm tarihi ile ilgili belirsizlikler vardır ve mezarının yeri doğru olarak tespit edilememiştir. Yûnus Emre’ye olan sevgisinden dolayı pek çok şair onun mahlasını kullanarak şiirler yazmıştır. Bundan ötürü, yaşam öyküsüne ulaşmak için eldeki kaynakları iyi değerlendirmek gerekir. Onun hayatıyla ilgili bilgilere ulaşmanın zorluğuna değinen Köprülü (2023: 365), Yûnus’tan söz eden ilk tarihî kaynaklardaki bilgilerin eksik ve birbirini

yalanlayıcı olduğunu, bu kaynaklara menkıbelerin de karıştığını ifade eder. Yûnus’la ilgili çalışma yapan araştırmacılardan bazılarının Yûnus’un yaşadığı zaman aralığına yaklaşımları şu şekildedir:

Köprülü (2023: 364- 365, 378), XIII. yüzyılın son yarısı ile XIV. yüzyılın başlarında yaşamış ve 1307-1308 tarihinde vefat etmiş³⁰ basit bir derviş olduğunu ifade ederek onun hayatıyla ilgili bilgilerin tamamen olumlu sayılamayacağını belirtir. Gölpınarlı (2023), Yûnus’un Moğol saldırılarının ve sosyal yaşamda karışıklıkların olduğu XIII. yüzyılda ve XIV. yüzyılın ilk senelerinde yaşadığını söylerken *Adnan Erzi*’nin ulaştığı “Vefât-ı Yûnus Emre/Sene 720 müddet-i ömr 82” ifadesini aktararak 1240 yılında doğduğunu ve 1320/1321 yılında vefat ettiğini ifade eder. Tıncı (2023: 9, 19), Yûnus Emre’nin 1240-1320 yılları arasında XIII. yüzyılın ortası ve XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde, Anadolu Selçuklu Devleti’nin dağıldığı ve Anadolu’da Beylikler Dönemi’nin başladığı Orta Anadolu’da doğup yaşayan bir Türkmen olduğunu söylerken Kabaklı (2012: 14), XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde, Moğol istilasası, Karamanoğlu günleri ve Osmanlı Beyliği’nin kuruluşundan Bursa’ya doğru ilk zaferlerin kazanıldığı dönemde yaşadığını ifade eder. Aksan (2017: 19), XIII. yüzyıl ortaları ve XIV. yüzyıl başlarında, Anadolu Selçuklularının hakimiyetinin zayıfladığı ve Moğol istilasının sona erdiği Beylikler Dönemi’nde yaşadığını söyleyerek yaşamını 1241-1320/21 tarihleri arasında sürdüğünü belirtir. Araştırmacıların fikir birliğine vardıkları nokta, Yûnus’un XIII. yüzyılın ortalarından XIV. yüzyılın başlarına kadar olan dönemde yaşadığıdır. Öte yandan Aksan (2017: 19), yaşamına dair ipuçlarına şiirlerinde söylediklerinden ulaşıldığını ifade etse de Köprülü (2023: 365), *Dîvân*’ından ulaşılan bilgilere de tedbirli yaklaşılması gerektiğini söyleyerek uyarıda bulunur.

Yûnus Emre, Anadolu halkı tarafından çokça sevildiği ve değer gördüğü için ona olan sevgisinden ötürü Yûnus adını kullanarak şiirler yazan pek çok isim ortaya çıkmıştır. Yûnus mahlaslı şiirler, gerçek Yûnus Emre’ye ait olan şiirlerin derlenmesini zorlaştırmıştır. Onun şiirlerini diğer Yûnuslardan ayırt edebilmenin yolu, araştırmacıların da hemfikir olduğu gibi şiirlerin üsluplarının incelenmesinden geçer.

Yûnus Emre; adı efsaneleştiği, şiirleri her yerde okunduğu halde yaşam öyküsüyle gizli kalmış bir isimdir. Yûnus’a özenip adını alanlar, rüyalarında görüp manevî olarak yakınlık duyanlar çoğalmıştır. Dolayısıyla pek çok Yûnus Emre efsanesi, mezarı ve makamı

---

³⁰ Bu bilgiyi verse de “Medfen ve Makamı” başlığı altında, öldüğü zamanın ve yerin hiç bilinmediğini ifade eder (Köprülü, 2023: 382).

oluşturmuştur. Bu durum, onun millileştiğinin bir göstergesidir (Kabaklı, 2012: 8). Nerede vefat ettiği ve mezarının yeri kesin olarak bilinmemektedir. Mezarı ve makamı, çeşitli kaynaklarda ve halk anlatılarında farklı yerlerde gösterilmiştir. Bunlar; Eskişehir, Karaman, Manisa Kula ve Aksaray'ın Ortaköy ilçesi olarak sıralanabilir. Erzurum Duzcu köyünde, Isparta Keçiborlu'da, Afyon Sandıklı'da, Ordu Ünye'de, Sivas'ta, Azerbaycan'ın Gah bölgesinin Oncallı kentinde makamları bulunur. Bursa'da Yûnus'a ait olduğu söylenen mezar, Âşık Yûnus isimli başka bir mutasavvıf şairindir. Yûnus'tan bahseden en eski kaynaklar olan Vilâyetnâme, Nefahatü'l Üns ve Şakayık Tercümesi'nde; onun Sarıköy'de yattığı söylenir. Onun bu kadar çok yerde mezarının gösterilmesi, milletimizin Yûnus'a olan sevgisinin çokluğunu gösterir. Öte yandan, mezar olarak gösterilen yerlerden yalnızca bir tanesi gerçek mezar, diğerleri makamdır. (Tatcı, 2023: 38-39).³¹

Vefatından sonra pek çok şaire ilham olan Yûnus Emre'nin ismi, şairler tarafından mahlas olarak kullanılmıştır. Yûnus'a duyulan saygı ve onun sanatını, düşüncesini benimsemekten kaynaklanan bu durum, onun şiirleri, diğer Yûnuslarla karıştırılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ona ait şiirlerin tespit edilmesi zorlaşmıştır. “*Şol cennetin ırmakları*”, “*Dertli ne ağlayıp gezersin burda*”, “*Sordum sarı çiçeğe*”, “*Adı güzel kendi güzel Muhammed*”, “*Dertli dolap*” gibi çok bilinen ilahiler; Âşık Yûnus'a aittir. Yûnus'un şiir tarzından gücünden kaynaklandığı düşünülen bu durumdan dolayı, Yûnus mahlaslı şiirler ona mâl edilmiştir (Tatcı, 2023: 40; Kabaklı, 2012: 29). Yûnus Emre'nin şiirlerini, diğerlerinden ayırt etmenin yolu, üslup incelemesi yapmaktan geçer. Gerçek Yûnus'un şiirleri; söyleyiş dolgunluğu, içtenlik, fikir, aşk, mânâ ve coşkunluk özellikleriyle ayırt edilebilir (Kabaklı, 2012: 30).

Yûnus Emre'nin yaşadığı dönemi geniş bir çerçeveden görebilmek adına, ondan önceki döneme bakmak gerekir. Yûnus'tan önce Anadolu'da, sosyal ve siyasî karmaşanın sürdüğü bir ortam vardır. Anadolu'daki bu durumun incelenmesi, onun gelmesine zemin hazırlayan etmenlerin açık bir şekilde görülmesini sağlayacaktır. Anadolu, XIII. yüzyıldan XIV. yüzyılın ilk senelerine kadar süren Moğol saldırılarına maruz kalmıştır. Halk, yalnızca Moğollar tarafından öldürülmekle kalmayıp iç kavgalarda da kayıplar vermiştir. İsyanlar ve kıtlıkla siyasî ve sosyal karmaşanın hâkim olduğu bir ortam vardır. XIII ve XVI. yüzyılları kapsayan dört asırlık süre zarfında, Anadolu Türkleri bunalımlı bir dönem yaşamıştır. Yalancı peygamberler, yeni inançlar ve bunların uğrunda canını feda edebilecek pek çok kişi

---

³¹ “Ayvazoğlu, B. (2022). Yûnus ne hoş demişsin: Cumhuriyet sonrası Yûnus Emre yorumları. Kapı Yayınları.” Künyeli çalışmada, bu konu etrafıca ele alınmıştır.

yetiştir. Anadolu’da zulmün hüküm sürdüğü bu devirde, saldırılarla ve iç karışıklıklarla mücadele eden yalnızca halktır. Devlet adamlarının, hükümdarların geri planda durduğu görülür (Gölpınarlı, 2023: xv, 454; Gölpınarlı,1992:8).

Köprülü (2023: 285), Anadolu’da siyasî bir otoritenin eksikliği ve sosyal düzenin bozulmasının, ruhlarda tasavvufa ihtiyaç duyulmasına sebep olduğunu söyler. Moğol istilas, Rumlar ve Ermeniler ile yapılan savaşlar, Anadolu’daki refahı azaltmış ve güvenlik sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Sosyal hayattaki düzensizlikten ve karışıklıklardan bunalan halk, dünyada bulamadığı huzuru ahiret hayatında bulmak ümidiyle tekkelere ve şeyhlere başvurmuştur. (Köprülü, 2023: 296).

Bu ortamda; batıdan gelen Oğuz Türkleri, Anadolu’ya göç edip yerleşmeye başlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti’nin kuvvetlenmesiyle birçok yerde Türk-İslam merkezi kurulmuştur. Böylelikle bu merkezlerde tekkeler kurulmuş, orada yetişen şeyhler ve dervişler Anadolu’da tasavvufu etkili hâle getirmiştir. XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu, Mevlânâ gibi pek çok büyük mutasavvıfın yetiştiği bir merkez hâline gelmiştir (Köprülü, 2023: 290-291). Bir yandan Moğol akımından dolayı Anadolu’ya göç eden bir yandan da Anadolu’da yetişen sûfiler; bu karışık ortamda halkı manevî yönden telkin ederek Allah’a teslimiyeti öğütleyen bir inancı yaymışlardır. Toplum, her şeyden ümidini kesip yalnız Allah’tan yardım beklemektedir. Böyle bir ortamda tasavvuf hızla yayılmıştır. Bunda, Moğol akımları yüzünden Batı’ya göçen mutasavvıfların da büyük büyük etkisi olmuştur (Gölpınarlı, 1992:8 Gölpınarlı, 2023: xvi). Bir tarafta dini ayaklanmalar, bireysel ayrılıklar, cezalandırmalar, katletmeler ve idamlar; öte yanda âlimler ve saray tarafından itibarlı ve saygın kabul edilen ve manevi anlamda büyük bir etkiye sahip olan şeyhler. Bu iki aykırı cephe, tasavvufi gelişmelerin halk arasında oldukça kıymetli olduğunun göstergesidir. Zahitlerin taassupları karşısında; edebiyatın, müziğin ve özgür düşüncenin yalnızca tekkelerde hareket alanı bulabildiği görülür. Tekkeler ve tasavvuf, yüzyıllar boyunca sanat için bir sığınak olmuştur. Dini şiirin müzikle kaynaşmasından ortaya çıkan mevlit, Türkler arasında eski şölenleri anımsattığından ilgi görmüştür ve bu ihtiyaçlarından doğmuştur. Medreselerdeki taassuba karşı tekkeler, özgür düşüncenin olduğu ortamlar olarak görülmüştür. Halkın şiire olan eğiliminin farkında olan şeyhler, tekkeleri bu sanat için uygun hale getirerek cazip kılmıştır. Şiir ve müzik tarikat ayinlerinde önemli bir yer tutmuştur. (Köprülü, 2023: 456, 461).

Yûnus Emre'nin yaşadığı çevreyi (hayat dekorunu), bir şehir gibi büyük bir yaşam merkezi ya da köy olarak görmek doğru değildir. O hem köye hem şehre benzeyen bir kent (kasaba) dekorunda yaşamıştır. Şiirlerinin bu küçük şehir dekoru ekseninde şekillendiği görülür. Yûnus, bu küçük şehir dekorundan sık sık ayrılarak yolculuklara çıkar. Şiirlerinde devamlı olarak hareket eden biri olarak görülür. Yûnus Emre'nin üç çeşit seyahati vardır.

- a. Lâmekâna gidişler (Manevî seyahatler): Bu yolculukları, kendinden ve nefsinden kaçarak Allah'a yakınlaşmak için yapar.
- b. Teferrüçler (Tefekkür için çıktığı seyahatler): Bu yolculukları, çevresinden ve şehirden kaçarak doğayla ve zikirle meşgul olmak için yapar.
- c. İrşat seyahatleri (Uzak yerlere gittiği seyahatler): Yaşlılık ya da orta yaşlılık döneminde uzak yerlere yaptığı gerçek yolculuklardır (Kabaklı, 2012: 23).

Maraş, Kayseri, Şam, Bağdat, Tebriz, Şiraz, Nahçıvan gibi Türk illerinin pek çoğunu gezmiş; “Yukarı İller” dediği Azerbaycan (Gah)’a kadar da gitmiştir. İlden ile yürüyüp dost (Allah) sırrını aradığını, Urum (Anadolu ve Rumeli’de)’da, Şam’da kendisi gibi bir garip bulamadığını, gurbette aşka âşık olup Mecnun gibi dolaştığını, Şam ve Yukarı İller’deki Nahcivan, Tebriz, Şirvan, Şamahı, Gah gibi yerleri gördükten sonra Rum’da (Anadolu’da) kışı geçirip Tapduk dergahına döndüğünü şiirlerinde söylemiştir. Dolayısıyla Yûnus’un çok geniş bir coğrafyada seyahat ettiği bir gerçektir. Bazı sufiler, nefis terbiyesi için tasavvuf dilinde “selmana çıkmak” diye tabir edilen bilinçli yolculuklara çıkarlar. Bu yolculukların tecrübelerini artırmalarını umarlar (Gölpınarlı, 1992: 69; Tatcı, 2023: 30-32). Çıktığı yolculuklar, şiirinde doğrudan tasvir edilmemişse de şiirlerinin ruhuna sinmiştir. Anadolu coğrafyasının ruhu, şiirlerinde hissedilir (Kabaklı, 2012: 24).

2.6.1. Yûnus Emre'nin Dili ve Şiiri

Yûnus’tan önce Anadolu’da Türkçenin ihmal edilerek Farsça ve Arapçanın etkili olduğu görülür. Bu duruma değinen Köprülü (2023: 332), Anadolu Selçukluları tarafından oluşturulan medeniyette millî dilin ihmal edildiğini ve Selçuklu devletinin kurulmasından sonra, Anadolu’nun birçok yerinde kurulan medreseler ve tekkelerde Arap ilmi ve Acem edebiyatının yayılmaya başladığını söyler. İran geleneklerine bağlı dil ve edebiyat, millî dili tehdit etmiştir. Öyle ki Türkçe, saraylardan uzak tutulmuştur. Farsçanın resmî dil olarak kabulü, Karamanoğlu Mehmet Bey’in Konya’yı almasına kadar sürmüştür (Köprülü, 2023: 332).

Yûnus Emre'den önce Anadolu'da İran kültürünün etkileri yoğun olarak hissedilmiş, dil ve edebiyatta da görülmüştür. Anadolu'nun büyük merkezlerindeki medreselerde eğitim görenler, İran edebiyatına yönelirken asıl halk buna yabancı kalmıştır. Göçebe Türkmen kabilelerinin yanında Rum, Ermeni ve Gürcü sınırlarını bekleyen uç aşiretlerinin yanında halkın çoğunluğu da bu dilden zevk almazdı. Bu sebeple onlar, dinî veya kahramanlık içerikli Türkçe şiirler yazarak kopuzlar eşliğinde söylemişlerdir (Köprülü, 2023: 342).

Yûnus'un şiiri hem XIII. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesinin başlangıç dönemini hem Göktürkçeden miras söz varlığını hem de İç Anadolu'nun ağız özelliklerini yansıtır (Aksan, 2017: 27). Yûnus Emre, Anadolu'da Oğuz lehçesiyle Türk edebiyatının kurucularındandır ve bu edebiyatın ilk büyük şairidir. Onun dili; Eski Anadolu Türkçesinin başlangıç döneminin söz varlığı ve söz dizimi özelliklerini yansıtmamasının yanında, kendine özgü bir anlatım gücüne ve güzelliğe sahiptir. Tekke (tasavvuf) edebiyatının ilham kaynağı olmasının yanında kaynağını Orta Asya'dan alarak Anadolu'da gelişmeye devam eden saz şairlerini ve de etkilemiştir. Dîvân edebiyatının çekirdek unsurlarını da onda bulmak mümkündür (Kabaklı, 2012: 30; Aksan, 2017: 202; Ercilasun, 2023: 439). Yûnus'un dilinin bir özelliği, Selçuklu Dönemi'nde yaygınlaşan Arapça ve Farsça terimlerin halk ağzındaki kullanımlarını tercih etmesidir. Bunun yanında onun dilinde Arapça ve Farsça sözcükler sıklıkla geçer (Gölpınarlı, 1992: 117). Zaman zaman, gününde etkin olan Farsça ve Arapçayla yazmasına karşın onun dilinin temelini, Türk şiir geleneği oluşturur (Aksan, 2017: 206).

XIII. yüzyılda, dinî ve millî kahramanlık hikâyelerinin yanında tasavvufî şiirler de çoğalmıştır. Bu şiirler yazan şairler, halka yabancı olan bu felsefeyi anlatmak için çoğunlukla halkın dilini kullanarak millî bir şekle sokmaya çalışmışlardır. Yûnus Emre; halka yabancı olan bu unsuru, Türk zevki açısından yorumlayarak millî unsurlarla birleştirmiştir. Acem etkisi o dönemde halk arasında henüz hissedilmeye başlamadığı için bunu yapmak görece kolay olmuştur. Yûnus ve dönemin şairleri; Acem edebiyatından tamamen ayrı, halkın zevkine hitap eden bir Türk tasavvuf edebiyatı oluşturmuşlardır. Yûnus Emre'nin tasavvuf inancını halka anlatmadaki rolü, halkın ihtiyaçlarını millî bir sanatçının keskin zekasıyla anlayarak yüzyıllardır biriken unsurları bir araya getirebilmesidir (Köprülü, 2023: 358-359).

Yûnus Emre'nin şiirleri, halk vezni ve halkın diliyle yazıldığı için geniş kitleleri etkileme gücüne sahiptir. Halkın kendi zevkine uygun bulduğu, sevdiği ve ilgi duyduğu bu şiirler, kendisinden sonra gelenlere de yol göstermiştir. Böylece hem yarı kutsal bir geleneği takip edecekler hem de halkın anlayıp sevdiği şiirler üreteceklerdir. Yûnus tarzı şiirler

yazmak, tekkelerde öylesine güçlü bir gelenek haline gelmiştir ki ondan vazgeçmek imkânsızlaşmıştır Hoca Ahmet Yesevi'den Yûnus Emre'ye ve ondan da günümüze dek uzanan tasavvuf edebiyatının başlıca bileşenlerini milli zevk ve halk edebiyatı oluşturur. İslamiyet öncesi halk edebiyatıyla geniş ölçüde benzerlikler taşıdığından ilk oluşum aşamasından itibaren halk tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Tasavvuf ilkelerinin halk arasında yayılmasına yardım etmiştir. Türkler arasında tasavvufi duyguların ve görüşlerin gelişmesi de bu edebiyatın yüzyıllar boyu yaşamasını olanaklı kılmıştır. Yûnus Emre, “Yûnus tarzı” adıyla bilinen, özgün bir tasavvufi halk edebiyatı meydana getirerek tekke ve Bektaşî şiiirleriyle âşık edebiyatını önemli ölçüde etkilemiştir. (Köprülü, 2023: 462, 478-479).

Yûnus Emre; Türk şiir ve yazı dilinin kuruluşunda, Türkçenin gelişmesinde temel taşlarından biridir. Bunun en açık kanıtı, dönemindeki Âşık Paşa ve Sultan Veled'le aynı Türkçeyi kullanması ve kendinden sonraki pek çok şairi etkilemesidir. Bu şairler; Eşrefoğlu, Hacı Bayram Velî, Âşık Yûnus, Pîr Sultan Abdal, Kaygusuz Abdal olarak sayılabilir (Gölpınarlı, 1992: 113; Aksan, 2017: 193-197; Köprülü, 2023: 403, 457-459). Aksan (2017: 199), Yûnus'un şiirlerinin sözlü olarak yayıldığını ve XX. yüzyılda Âşık Veysel'e kadar geldiğini düşünür.

Türkçeye son derece hâkim olan ve şiir konusunda geniş bir birikime sahip olan şair, ana dilinin sağladığı tüm olanaklardan faydalanmasının yanında kendine özgü sözler kullanarak alışılmamış bağdaştırmalara da başvurmuştur. Şiirinin belirgin bir özelliği de bu sözlerdir (Aksan, 2017: 109).

Yûnus; yaşayışı, sanatı ve düşünce yüce bir şahsiyettir. O, millî ve dinî unsurları bir araya getirmeyi başararak tasavvufu millîleştirerek kendi dilinden söylemiştir (Kabaklı, 2012: 51). Yûnus'un dilin Türklüğü, tamamıyla Türkçe unsurları kullanmasında değil dilinin halk dilinin geleneklerine uygun kullanmasındadır. Halkımızın estetik, dinî, metafizik, felsefî ve ahlâkî yönelimlerini halkın bilinçaltından çıkarıp bir biçime büründürmüştür. Bu da onu, şiirlerinde millîlikten söz etmediği hâlde millî şair yapmıştır. Şiirlerinde; oturan, duran, düşünen değil, dervişliğe uygun şekilde sürekli bir arayış içinde olan, çalışan, gezen ve seyreden bir insan hissi uyandırır. Yûnus bir halk şairi değil halkın şairidir (Gölpınarlı, 1992: 132; Kabaklı, 2012: 80-83; Köprülü, 2023: 395-396; Aksan, 2017: 207).

2.6.2. Eserleri

Yûnus Emre'nin *Risâletü'n Nushiyye* (Öğüt Kitabı) ve *Dîvân-ı İlâhiyât* (İlâhîler Kitabı) olmak üzere bilinen iki eseri vardır (Tatcı, 2023: 67). Yûnus'un Dîvân'ı ve Risaletü'n Nushiyye'si bir bütün olarak ele alındığında bu eserlerin bir tasavvuf düşüncesi çerçevesinde ve İslam ilkelerine bağlı Allah sevgisi, insan sevgisi, insan, yaşam, ölüm ve erdemlilik konularına ağırlıklı olarak yer verildiği görülür (Aksan, 2017: 45).

Risâletü'n Nushiyye

H. 707/M. 1307 yılında mesnevî şeklinde yazılmış olan bu eser, insanın manevî yolculuğunu anlatan bir tasavvufi öğüt kitabıdır. Risâle, “Fâilâtun/ Fâilâtün/ Fâilün” vezniyle yazılmış 13 beyitlik bir mesnevîyle başlar. Sonra, mensur bir bölüm gelir. Bu mensur kısımdan sonra, “Mefâilün/ Mefâilün/ Feûlün” vezniyle yazılan asıl bölüm gelir. Öğütler kitabı, bu bölümle birlikte 600 beyitten oluşmuştur. Eserin manzum bölümlerinde; “Ruh ve Akıl, Kibir ve Kanâat, Buşu ve Gazâb, Sabır, Buhl ve Hased, Gaybet ve Bühtân” konuları ele alınır (Tatcı, 2023: 67, 69).

Dîvân

Yûnus Emre'nin asıl sanatının ve düşüncelerinin öğrenilebileceği eseri Dîvân'dır. Yûnus bu eserde, ilâhî sevgi ve bilgiyle ilgili tecrübelerini şiir diliyle aktarmıştır. Yûnus'un kendi kaleminden çıkan veya yaşadığı zamanda yazılmış bir Dîvân, mevcut değildir (Tatcı, 2023: 81). Dîvân, önce 1302'de, sonra da 1320'de taş basmayla yayımlanmıştır. Yazma nüshaları birden fazladır (Gölpınarlı, 2023: 397).

Tatcı (2023), Dîvân'ın sağlam yazmalara dayanan karşılaştırmalı bir neşrinin gerçekleştirilemediğini söyler. Yazmalardan en önemlisi, Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih yazmaları içinde yer alan nüshadır. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunan nüsha da muhtemelen Fatih yazmasından kopya edilmiştir. Şahabettin Tekirdağ, Cahit Öztelli, Müjgân Cunbur ve Âmil Çelebioğlu gibi isimler; Dîvân'ın Karaman nüshasının XIV. yüzyılda kopya edildiği üzerinde uzlaşıırken Abdülbaki Gölpınarlı ve Hasibe Mazıoğlu ise bu yazmanın daha yakın tarihli olduğunu söyler. Bu iki nüshanın dışında, Yahya Efendi, Nuruosmaniye, Ritter, Râif Yelkenci, Vatikan, Vâhit Paşa gibi bilinen en eski nüshalar da vardır. *Yûnus Emre Hayatı ve Dîvânı*³² isimli çalışmada, 418 şiir (3470) beyit kullanılmıştır.

³² Tatcı, M. (2023). *Yûnus Emre hayatı ve dîvânı*. H Yayınları.

Öte yandan, bu şiirlere yenilerinin eklenmesi ve yeni kaynakların tespit edilmesiyle şiirler eklenebilir. (Tatcı, 2023: 13-15).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, dil bilimsel bir disiplinle hareket edilmiştir. Çalışmada teorik bir yaklaşım benimsenerek bilişsel dil bilimi (özelde bilişsel anlam bilimi) içerisinde gelişim gösteren KMT odağında çalışılmıştır. Söz konusu teori içerisindeki olay yapısı metaforları türünün bir alt metaforu olan ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforuna odaklanılmıştır. Bu kavramsal metaforun Yûnus Emre'nin Divân adlı eserindeki durumu, araştırılmıştır.

Araştırma Materyali

Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ının incelenmesinde, *Mustafa TATCI*'nin 2023 yılında H Yayınları'ndan çıkan *Yûnus Emre: Hayatı ve Dîvânı* isimli çalışması esas alınmıştır. Bu çalışmada, 3470 beyitten oluşan 418 şiir incelenerek bu beyitlerden ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforunu kapsayan beyitler fişlenmiştir. İnceleme süreci şu şekilde özetlenebilir:

1. **Aşama:** *Dîvân*'ın tamamı elle taranarak ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforundaki zorluk türlerini (*tıkanıklıklar, arazi özellikleri, yükler, karşı kuvvetler, enerji kaynağının eksikliği*) içeren beyitler tespit edilmiştir.
2. **İkinci aşama:** Bu beyitler fişlenerek bir tabloda toplanmıştır.
3. **Aşama:** Tespit edilen 69 beyit için sırasıyla şu işlemler yapılmıştır:
  - 3.1. Eski Anadolu Türkçesiyle yazılan beyitler, Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.
  - 3.2. Beyitler yorumlanarak ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforuna göre hangi zorluk kategorisini içerdiği tespit edilmiştir.
  - 3.3. Zorluk kategorilerine göre gruplandırılan beyitler BULGULAR bölümünde sunulmuştur

4. BULGULAR

Yûnus Emre Dîvân'ından ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforuna ait dilsel verilere ulaşılan beyitler aşağıda sıralanmıştır. Bu beyitler, zorluk türlerine göre gruplandırılırken birden fazla zorluk türünü içeren beyitler, farklı gruplarda tekrar kullanılmıştır.

Tıkanıklıklar

Beyit 1: *Bu Ferş'i gördük aldanduk henüz 'Arş'a iremedük*
Bu 'Arş'a Ferş'e iy hâce gör e ferrâş olan kimdür

(30/4) (Tatcı, 2023: 120)

TT: Bu dünyayı gördük, aldandık. Henüz gökyüzüne ulaşamadık. Ey hoca, bu göğe ve dünyaya iyice bak. Buraları düzenleyen kimdir?

Şair, dünyayı görüp ona aldanmıştır. Fakat gökyüzüne ulaşamamıştır. Oysaki burası, onun varmak istediği asıl yerdir. Dünyada takılı kalan Yûnus, hocaya seslenerek yeri ve göğü düzenleyen kim olduğunu sorar. Bu, cevabı bilinen bir sorudur. Çünkü Yûnus Emre'nin ulaşmak istediği dost, gökyüzündedir. Şairin dünyada başlayan yolculuğunda varış yeri Allah'ın yanıdır. Yürüyeceği yolu, ona ulaşmak için kat eder. Fakat o dünyayı görüp aldanarak aslında bir durak olması gereken yerde takılı kalmıştır. Bundan dolayı da göğe ulaşamamıştır. Dünyada gördükleri Yûnus'u aldatarak yolunda bir tıkanıklığa ve zorluğa sebep olmuştur.

Hareketi engelleyen zorluk: Dünyayı görüp aldanmak

Zorluklarla İlgili İfadeler

Ferş

Yolla ilgili ifadeler

İr-

Beyit 2: *Yûnus adun sâdıkadur bu yola geldünise*
Adın degşürmeyenler bu yola gelmediler

(38/6) (Tatcı, 2023: 126)

TT: Yûnus bu yola geldiysen ismin sadıktır. Adını değıştirmeyenler bu yola gelmediler.

Şair, beyitte kendisine seslenerek hakikat yolunda yürümek istiyorsa bu yola sadık kalması gerektiğini söyler. Bu yola sadık kalmayacak olanlar, yani sadakati göze almayanlar gelmemiştir. Sadakatin sadakatsizlik; hainlik ve döneklık etmeme, vefakârlık gösterme³³ anlamları göz önüne alındığında ihanet etme ve vefasızlık göstermenin yolculuğa engel teşkil eden durumlar olduğu anlaşılır. Öyle ki yola sadık olmayanlar hiç girmemişlerdir. Sadık olma özelliğinin yolculuk için gerekli olduğu göz önüne alındığında, sadakatsizlik hareketin engelidir. Bu durum da bir tıkanıklık olarak değerlendirilebilir.

Kolaylık: Yolcunun yola sadık kalması
Hareketi engelleyen zorluk: Sadakatsizlik etmek
Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**
Sâduka   Yola gel-
Ad değıştirmek

Beyit 3: *Dünyâyı bırak elden dünyâ hicâb bu yolda*
Biz veliden nebûden eyle işitdük haber

(39/2) (Tatcı, 2023: 126)

TT: Dünyayı bırak elden. Dünya bu yoldaki perdedir. Biz veliden ve peygamberden öyle duyduk.

Dünya, hakikat yolunda yürüyen kişi için hakikatlerin görünmesinin önündeki bir engeldir. Şair, velilerden ve peygamberlerden dünyayı düşünmenin yani nefsin arzularına uymanın bu yoldaki bir engel olduğunu işitmiştir. Veli ve peygamberlerin bu yoldaki deneyimleri, dünyaya kapılmama yönünde bir öğüttür. Dünya, bir yolculuk sırasında

³³ <https://lugatim.com/s/sadakat> (Erişim: 09.02.2025)

karşılaşılan fiziksel bir engele benzetilebilir. Bu engel aşılmadıkça yolda ilerlemek mümkün olmaz. Hakikat yolunun yolcusu, nefsinin arzularından sıyrılmadıkça yani hakikat perdesini aralamadıkça gerçeklerle karşılaşamaz ve istediği yere varamaz. Dolayısıyla dünya sevgisi, yolda ilerlenmesini engelleyerek bir tıkanıklığa sebep olur.

Hareketi engelleyen zorluk: Dünya sevgisi

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Dünya

Yol

Beyit 4: *Buhl u tama‘ sığmaz ana ‘izzet de kaldı bir yana
Yol bulmaz hırs u hevâ kimde ki bu devlet olur*

(45/6) (Tatcı, 2023: 130)

TT: Cimrilik ve açgözlülükle onur bir arada duramaz. Zenginliğe ulaştığında hırsa ve nefsinin arzularına kapılan kişi doğru yolu bulamaz.

Şair ilk dizede, cimrilik (buhl) ve açgözlülükle (tama) onurun (izzet) bir arada olamayacağını ifade eder. İkinci dizede; zenginliğe ulaşıldığında, makam sahibi olduğunda hırsa ve nefsinin arzularına uyan kişinin manevi anlamda doğru yolu bulamayacağını söyler. Cimrilik, açgözlülük, hırs ve hevâ; yolculuğu engelleyen unsurlardır. Cimrilikle açgözlülük birer yük gibi insanın sırtına binerek yolculuğunu engeller. Hırs ve hevâ da kişinin önünde engel oluşturarak doğru yolu bulmasını zorlaştırır. Yukarıda sayılan özellikler, kişinin dünyaya olan bağlılığından kaynaklanır. İnsan, ancak yüklerinden kurtulup tıkanıklıkları aştığında doğru yolu bulabilecektir.

Hareketi engelleyen zorluklar: Cimrilik, açgözlülük, hırs ve hevâ gibi dünya sevgisinden kaynaklanan özellikler

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Buhl

Yol

Tama

Hırs

Hevâ

Beyit 5: *Bunda kendözin gören ol durur yolda kalan
Benüm bir karıncaya va'llâh isnâdum vardur*

(51/5) (Tatcı, 2023: 135)

TT: Burada kendisini gören yolda kalır. Benim vallahi bir karıncaya bile dayanağım vardır.

Beytin ilk dizesinde, “kendözin gören” ifadesiyle yolculukta bencil davranarak nefesine takılan kişinin yolda kalacağı ifade edilir. Oysaki şair, ikinci dizede ifade ettiği gibi mütevazı bir duruş göstererek karıncanın bile yoldaşlığına ihtiyacı olduğunu dile getirir. Bu beyitte beyitte egoistlik (bencillik) ve mütevazılık çatışması vardır. Kendisini gören kişi, ego engeline takılarak yolda kalır. Halbuki mütevazı davranıp karınca gibi küçük bir varlığın bile yoldaşlığına gereksinim duyan kişi, engelleri aşarak yolculuk edebilecektir.

Kolaylık: Mütevazılık edip bir yoldaş edinmek

Hareketi engelleyen zorluk: Bencil davranmak

Zorluklarla İlgili İfadeler

Yolla İlgili İfadeler

Kendözin gör-

Yolda kal-

Beyit 6: *Evliyâ'ya münkirler Hak yoluna 'âsîdür
Ol yola 'âsî olan gönüllerün pâsıdur*

(64/1) (Tatcı, 2023: 143)

TT: Evliya'yı inkâr edenler, Hak yolunda isyancıdır. O yolu inkâr edenler gönüllerin kiridir.

Evliyalara inkâr eden kişiler, Allah yolunda isyan edenlerdir. Allah'ın yolunu inkâr etmeye sebep olan, gönüllerdeki kirdir. Evliyalar, Allah dostu olarak bilinen kişilerdir. O halde evliyalara inkâr edenler, Allah yolunda isyancılar olarak kabul edilir. Buna sebep olan durum, gönüllerinin kirlenmesidir. Manevi anlamdaki bu yolculukta kişinin engeli kendinden kaynaklı içsel bir durumdan kaynaklanır. Allah yolunda yürümek isteyenlerin gönüllerindeki kirleri (kötülükleri) temizlemeleri gerekir. O yolu inkâr eden/kabul etmeyen

kişilerin gönüllerindeki kir, hareketlerine bir engeldir. Dolayısıyla bu durum, yolculuğun bir tıkanıklıktan dolayı başlayamaması olarak değerlendirilebilir.

Harekete engel olan zorluk: Gönüllerin pası

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Gönüllerin pâsı

Hak yolu

Yol

Beyit 7: *Hûriler’le sırdaş olan Muhammed ile eş olan*

Ol îmânı yoldaş olan bunda yol yanılmayandır

(99/7) (Tatcı, 2023: 166)

TT: Hurilerle sırdaş olan Muhammed ile arkadaş olan (ona benzeyen), imanı yoldaş olan burada yolunu karıştırmaz.

Yolda doğru bir istikamette ilerlemenin sırrının anlatıldığı bu beyitte; hurilerle sırdaş olmak, Muhammed (s.a.v)’e benzemeye çalışmak ve imanlı yaşamak; yolu karıştırmamanın şartlarıdır. Doğru yolda ilerlemek, yolu karıştırmamak için gerekli olan şartlar, beyit içinde sıralanmıştır. Bunların eksikliğinde yanlış yollara gidilebilir. Yanlış yola sapmak, hareketin devam edememesine neden olur. Bu da yolcu için bir tıkanıklık oluşturacaktır.

Kolaylıklar: Hurilerle sırdaş olmak, Muhammed’e benzemek, imanı yoldaş etmek

Hareketi engelleyen zorluklar: Hurilerle sırdaş olmamak, Muhammed’den uzaklaşmak, imanı yoldaş etmemek

Zorluklarla İlgili İfadeler

Yolla İlgili İfadeler

Hurilerle sırdaş olmamak

Yoldaş

Muhammed’le yoldaş olmamak

Yol yanılmak

İmanı yoldaş olmamak

Beyit 8: *Bir nice kişilerün gaflet gözün bağlamış
Hak yolına dirisen bir yufkaya kıyamaz*

(105/2) (Tatcı, 2023: 169)

TT: Birçok kişinin gaflet gözünü bağlamış, hak yolu için istersen bir yufkaya bile kıyamaz.

Birçok kişi gaflete dalarak Allah'tan uzaklaşır. Öyle ki bu kişilerden Allah için bir şeyler istendiğinde yufka ekmeğe bile kıyamazlar. Sadaka, İslâm inancında kulları Allah'a yaklaştıran bir ibadettir. Allah'a manevi anlamda yakın olan kişinin basireti açılır. Fakat bazı kimseler gaflete dalarak hem çevrelerinde olup bitenlerden habersiz kalırlar hem de Allah'tan uzaklaşırlar. Bu insanlardan Allah için bir şeyler yapması, vermesi istendiğinde, sonrasında getirisinin daha fazla olmasına rağmen, bundan uzak dururlar. İnsanın gözlerinin bağlanması, önünü görmesine engel olduğu gibi gaflet de soyut anlamda kişinin manevi yolunu görmesini zorlaştırır. Bu insanlar, yufka ekmeği gibi bir şeyi bile Allah yolunda harcayamazlar. O hâlde sadaka Allah'a yakınlaşmayı kolaylaştırırken, sadakanın verilmemesi durumunda Allah'a yaklaşmak zorlaşır. Dolayısıyla bu durum bir tikanıklığa yol açar.

Hareketi engelleyen zorluk: Gaflet
Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler
Gaflet   Hak yolu

Beyit 9: *Nefs yolundan geçemezin 'ışk şarâbın içemezsin
Gönlüm kara açamazın dervîş olubilsem dervîş*

(123/2) (Tatcı, 2023: 180)

TT: Nefs yolundan geçemem, aşk şarabını içemem, gönlüm kara, açamam. Dervîş olabilsem dervîş.

Şairin kendini eleştirdiği bu beyitte Yûnus'un nefsinden geçemediği, aşk şarabını içemediği ve kararan gönlünü açamadığı dile getirilir. Şair bunları yerine getiremediği için de dervîş olmadığını söyler. Dervîşlik, yolun sonundaki varış noktası olarak düşünülürse

buraya ulaşmak için nefis yolundan geçmek, aşk şarabını içmek ve kararlı gönlü açmak gerekir. Fakat şair kendini eleştirerek bunları yapamadığını söyler. Fakat buna rağmen derviş olmak ister. Nefs, kişinin istek ve heveslerinin peşinden gitmesi durumudur. Bunu aşamayan kişi yola çıkamayacaktır. Yukarıda sıralanan üç durum, şairin dervişliğinin önünde tıkanıklık oluşturan engellerdir.

Hareketi engelleyen zorluklar: Nefs yolundan geçememek, aşk şarabını içememek ve gönlün kara olması

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Nefs yolundan geçemez	Yol
İşk şarabın içemez	
Gönlü kara açamaz	

Beyit 10: *Pâyânlu devr-i zamân çok egledi Yûnus'ı*
Pâyânsuz devre irdi devrânı yağmâya virdük

(143/9) (Tatcı, 2023: 195)

TT: Sonlu zaman Yûnus'u çok oyaladı, sonsuz bir döneme ulaştı. Zamanı yağmaya verdik.

Dünyanın sonlu zamanı Yûnus'u çok bekletmiştir, oyalamıştır. Sonsuz bir zamana ulaşan şair, zamanı yağmaya vermiştir. Yani zaman onun için önemini kaybetmiştir. Dünyadaki zamanın bir sonu vardır. Bu zaman, Yûnus Emre'yi çok oyalamıştır, yolunu tıkamıştır. Maddi dünyanın zamanı kısıtlıyken manevî alemde zamanın bir sınırı yoktur. Sonsuz bir döneme ulaşan şair içinse artık zaman önemini kaybetmiştir ve onu yağmaya vermiştir. Dünyada geçirdiği zamanı bir oyalanma, bekleme olarak gören şair için bu durum bir tıkanıklığa sebep olarak ulaşmak istediği yerde onu alıkoymuştur. Fakat sonrasında, bu zorluğun aşılmasıyla zamanın sonsuz olduğu bir döneme ulaşmıştır. Dolayısıyla zaman onun için önemini kaybetmiştir.

Kolaylık: Zamanın sonsuz olduğu bir dönem

Hareketi engelleyen zorluk: Dünyanın sınırlı zamanı

Zorluklarla İlgili İfadeler Yolla İlgili İfadeler

Pâyânlu devr-i zamân

Egle-

İr-

Beyit 11: *Yûnus'ula balık beni çekdi deme yutdı bile*

Zekeriyyâ'yula kaçdum Nûh'ula tûfândayıdum

(168/5) (Tatcı, 2023: 212)

TT: Yûnus peygamberle balık beni çekti. Hatta yuttu. Zekeriyya Peygamber'le kaçtım. Nuh Peygamber'le tufandaydım.

Manevî bir yolculuk halinde olan şair, bu dizelerde peygamber kıssalarına telmihte bulunur. Yûnus peygamberin balığın karnına girmesi olayında, Yûnus Emre da onunla birlikte. Zekeriyya Peygamber'le birlikte kavminden kaçmış, Nuh Peygamber'le birlikte tufan hadisesini yaşamıştır. Onlara yoldaşlık etmiştir.

Yûnus'un yaşadığı zorluklar, peygamberlerin başından geçen zorluklarla paralel ele alınacak olursa ilk olarak Yûnus Peygamber'in bir balığın karnında hapsedilmesi tikanıklık olarak yorumlanabilir. İlerlemek isteyen kişinin balık gibi bir engel tarafından hapsedilmesi yoluna devam edememesi ve yolculuğun sekteye uğramasına yol açmıştır. Zekeriyya Peygamber, kavminin baskılarına dayanamayıp onlardan kaçmıştır. Karşısındaki güçlerden dolayı ilerleyemeyen Hz. Zekeriyya (a.s.), bir ağaç kovuğuna sığınmak zorunda kalmıştır.

Kolaylıklar: Kavimden kaçıp ağaca sığınmak

Hareketi engelleyen zorluklar: Balık, kavmin baskısı

Zorluklarla İlgili İfadeler Yolla İlgili İfadeler

Çek-

Kaç-

Yut-

Beyit 12: *Yûsuf'ıla ben kuyıda yatdum bile çekdüm cezâ
Ya'kûb'ıla çok agladum bulınca figândayıdum*

(168/9) (Tatcı, 2023: 212)

TT: Yusuf peygamberle kuyuda yattım. Hatta ceza çektim. Yakup peygamberle çok ağladım. Yusuf'u bulduğumda feryat ediyordum.

Yusuf Peygamber'in kıssasına telmihte bulunulan bu dizelerde şair, onunla birlikte kuyuda kalmıştır. Ama bir yandan da Yusuf Peygamber bulunduğunda babası Yakup Peygamber'le birlikte ağlar. Şairin yolculuğu manevi olarak devam eder. Yusuf peygamberin kuyuda kaldığında kurtarılmayı beklemesi gibi o da onunla beklemiştir. Kendini onunla hemhâl kılmıştır. Harekete engel olan bu zorluk, ilerlemenin önündeki tıkanıklıktır.

Hareketi engelleyen zorluk: Kuyuda yatmak

Zorluklarla İlgili İfadeler

Kuyıda yat-

Beyit 13: *Cânın dirîg tutan kişi dost katından ırak düşer
Fidî kılâm yüz bin cânı ıraklıdan berü gelem*

(182/2) (Tatcı, 2023: 222)

TT: Canını diri tutan kişi, dost katından uzakta kalır. Yüz bin canım da olsa feda ederim ki ondan uzaktan yakına geleyim.

Şair, kişinin canını diri tutmasını dosttan uzaklaşma; canını feda etmesini ise dostla yaklaşma olarak değerlendirir. Bundan dolayı da yüz bin canı olsa da dostla yaklaşmak için feda etmeye razıdır. Yûnus'un manevi yolculuğundaki amacı, Dost olarak adlandırdığı Allah'a yaklaşımdır. Bunun yolu da canını feda etmekten geçer. Dost yolunda canın bir önemi yoktur. Âşık kişi canını feda ederek "Dost"a yaklaşır. Öyleyse "can" bir tıkanıklığa

yol açtığı için “Dost”a ulaşmayı engeller. Bunun için candan vazgeçip ona yaklaşmaya çalışılır.

Kolaylık: Canı feda etmek

Hareketi engelleyen zorluk: Canı diri tutmak

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Cânın dirîg tut-

Iraklı

Irak düş-

Berü gel-

Beyit 14: *Evvel benem âhir benem cânlara cân olan benem*
Azıp yolda kalanlara hâzır meded iden benem

(193/1) (Tatcı, 2023: 231)

TT: Önce benim, son benim. Canlara can olan benim. Azıp yolda kalanlara yardım eden benim.

Yûnus’un Allah’la bir olduğunun görüldüğü bu beyitte, şair kendisini Allah’ın bir parçası olarak ifade eder. Beyte, ezelden ebede var olan bir “ben” anlayışı hâkimdir. Allah’ın insanlara can vermesi gibi Allah’la bir olan Yûnus da bu can verme durumunu gerçekleştirir. Bunun yanında, yolda kalanlara da yardım eden yine odur. Dolayısıyla tasavvuftaki vahdet-i vücut anlayışının işlendiği bu beyitte Yûnus, Allah’la bir olmuştur. Beyitte geçen “azup” sözcüğünden yola çıkılacak olursa “azmak” sözcüğünün bir anlamının “Davranışlarında çok ileri gitmek, aşırı derecede taşkınlık göstermek, azıtmak”³⁴ olduğu görülecektir. O halde, davranışlarında ileri giden kişi yolda kalarak bir tikanıklık hâlini yaşar. Bu da hareketi zorlaştırarak engeller. Yûnus, yolda kalanlara engellerini aşmada yardımcı olarak yolculuklarının devam etmesini sağlar.

Kolaylık: Yûnus Emre’nin yardımı

Hareketi engelleyen zorluk: Azıp yolda kalmak

³⁴ <https://lugatim.com/s/azmak> (Erişim: 05.02.2025)

Zorluklarla İlgili İfadeler Yolla İlgili İfadeler

Azup

Yolda kal-

Beyit 15: *Sûretten gel sıfata yolda safâ bulasın*
Hayâllerde kalmagıl yoldan mahrûm kalasın

(242/1) (Tatcı, 2023: 266)

TT: Suretten sıfata gel ki yolda sefa bulasın. Hayallerde kalma. Yoldan mahrum kalırsın.

Bu beyitte, “Yolda huzur bulmak istersen görünen şeylerin ardındakini görmeye çalış. Hayallere takılıp kalırsan yoldan nasipsiz kalırsın.” öğüdü temel noktadır. Yûnus, mana yolunda yürür. Yukarıdaki beyit, onun bu yolculuğuna ilişkindir. Öğüt niteliğinde olan bu dizelerde şair, kişinin görünene takılmayıp onun ardındakine ulaşmaya çalıştığında huzur bulacağını söyler (sûretten gel sıfata). Görünene takılan kişi, rahatsız ve kaygılı bir ruha bürünecekken onun ardındakine ulaşmaya çalışan esenlik bulacaktır. Rahatsız ve kaygılı bir ruh hâli, yolculuğu zorlaştıracaktır. Bu durum, kişiye bir yük gibi ağırlık vererek hareketi engelleyecektir. İkinci dizede şair, hayallere takılıp kalmanın kişiyi yoldan uzak tutacağını belirterek bunun yapılmamasını öğütler. Hayallere dalıp gerçeklikten uzaklaşan kişi, yoldan uzak düşer. Bu durumda hayaller, kişinin yolunu tıkayarak yoldan çıkarabilir veya başka yollara saptırabilir.

Kolaylık: Suretten sıfata gelmek

Hareketi Engelleyen Zorluk: Surette ve hayallerde kalmak

Zorluklarla İlgili İfadeler Yolla İlgili İfadeler

Hayallerde kal-

Yol

Sûret

Yoldan mahrum kal-

Beyit 16: *Bu yol yavlak uzakdur dünyâ ana duzakdur*
Bu duzaga uğrayan komaya kılavuzun

(247/3) (Tatcı, 2023: 269)

TT: Bu yol pek uzaktır, dünya ona (gidişte) tuzaktır. Bu tuzağa düşen kılavuzunu bırakmasın

Şair, hakikat yolunun çok uzak olduğunu söyler. Dünya ve içindeki şeyler, hakikat yolunun tuzaklarıdır. İkinci beyitte öğüt verilir: Bu tuzaklara düşen, kılavuzunu (mürşidini) bırakmamalıdır.

Beytin ilk mısrasında, hakikat yolunun özellikleri sıralanır. Yol, uzundur. Dolayısıyla uzun bir yol, yolcu için zorlayıcı olacaktır. Bu zorluk, arazinin özelliğinden kaynaklıdır. Bu uzun yolda, dünya nimetleri yolcu için tuzaklardır. Halbuki yolcu, dünya nimetlerine tamah etmemelidir. İkinci beyitte, bu tuzaklara yakalanan kişilerin mürşitlerine bağlılıktan kopmamaları gerektiği öğütlenir. Tuzağa yakalanan yolcu, yoluna devam edemez. Bu tuzaktan ya kendi çabasıyla kurtulacaktır ya da başka birinin yardımında ihtiyaç duyacaktır.

Hareketi engelleyen zorluk: Yolun uzunluğu ve dünya tuzağı

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Yavlak uzak

Yol

Dünya tuzak

Beyit 17: *Erenlere gidelüm eteklerin tutalum*
Bugün eyle idelüm yolda kalmamag için

(251/3) (Tatcı, 2023: 272)

TT: Erenlere gidelim. Eteklerinden tutalım. Bugün, yolda kalmamak için öyle yapalım.

Yûnus Emre, yukarıdaki beyitte yolda kalmamak için erenlere gidip onların eteklerinden tutmayı öğütler. Çünkü yolcu, yolculuğunda desteğe ihtiyaç duyar. Herhangi

bir nedenden dolayı yolda kalmak, bir tıkanıklığa sebep olur. Bu tıkanıklık, erenlerin yardımıyla açılabilir.

Kolaylık: Erenlerin yardım etmesi

Hareketi engelleyen zorluk: Yolda kalmak

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Yolda kalmak

Git-

Yol

Beyit 18:   *Aceb oldu hâlüm bu ‘ışk elinden*
Göremezem yolum bu ‘ışk elinden

(262/1) (Tatcı, 2023: 279)

TT: Durumum bu aşk elinden şaşılacak oldu. Yolumu göremem bu aşk elinden

Aşka dair bir şikâyetin dile getirildiği yukarıdaki beyitte Yûnus, aşktan dolayı şaşılacak bir duruma geldiğini ve yolunu göremediğini ifade eder.

Aşk, şairin ulaşmak istediği bir şey olmasının yanında onun için bazı zorlukları da beraberinde getirir. Bunları bu beyitte görmek mümkündür. Yûnus, aşktan dolayı şaşılacak bir duruma gelmiştir. Aşka düştüğü için yolunu göremez. Bu durumda, yolda ilerleyişi zorlaşacaktır. Yolcunun yolunu görememesi için gözlerinin önünde görüşünü engelleyen bir unsur olmalıdır. Aşk, kişinin ulaşmak istediği bir şeyken yolunu görmesini engelleyen bir perde işlevi görür. Metafor bakımından “tıkanıklıklar” grubuna girer.

Hareketi engelleyen zorluk: Aşk

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Göremem

Yolumu

İşk eli

Beyit 19: *Taşdun yine deli gönül sular gibi çağlar mısın
Akdun yine kanlı yaşum yollarımı bağlar mısın*

(270/1) (Tatcı, 2023: 283)

TT: Taştın yine deli gönül. Sular gibi çağlar mısın? Aktın yine kanlı yaşım. Yollarımı bağlar mısın?

Yûnus, beytin ilk dizesinde gönlünü suya benzeterek bir denizin taşması gibi taşıdığını ve çağıl çağıl aktığını söyler. “Aktın yine kanlı yaşım.” diyerek gözyaşını çok üzüntülü bir halde döktüğünü ifade eder. Öyle ki üzüntüsünden yolları bağlanmıştır.

“Taşmak” fiilinin sözlüklerdeki anlamlarından biri “Öfke, heyecan, sabırsızlık gibi durumlardan dolayı kendisini tutamamak, kabına sığamayıp coşmak”³⁵’tir. Yûnus, yaşadığı duygu yoğunluğundan dolayı gönlünün mahzun olduğunu ve yoğun bir üzüntü durumunda olduğunu dile getirir. Öyle ki gözyaşları kanlı akar. Öyle ki yollarını bağlayıp önüne engel olacak duruma gelir. Metaforik olarak anlatılan bu durumda, gözyaşlarının yolu bağlaması, kişinin yaşadığı duygu yoğunluğunun yolda bir tıkanıklık oluşturmaya yol açar.

Hareketi engelleyen zorluk: Gözyaşlarının yolu bağlaması

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Kanlı yaş

Yollar

Beyit 20: *Yûnus gerçek ‘âşıkısan ırılmadın togru durgıl
İrilmadın togru varan ol göriserdür dîdârı*

(408/7) (Tatcı, 2023: 382)

TT: Yûnus, eğer gerçek aşıkısan ayrılmadan doğru dur. Ayrılmadan doğru giden Allah’ın cemâlini görür.

Yukarıdaki beyitte Yûnus, kendisine öğüt verir. Eğer gerçek aşıkısa yoldan ayrılmayıp dosdoğru durması gerekir. Bunun neticesi olarak Allah’ın cemâlini görebilecektir. Ulaşılmak istenen yere varabilmek için bazı gereklilikleri yerine getirmek gerekir. Bunlar olmadığında yolculuk zorlaşacaktır. Bunun bir örneğiyle bu beyitte karşılaşılır. Kişi eğer doğru durmayıp

³⁵ <https://lugatim.com/s/ta%C5%9Fmak> (Erişim: 24.02.2025)

yoldan ayrılırsa Allah'ın cemalini göremeyecektir. O hâlde, ayrılıp doğru durmamak zorluktur. Bu zorluk, bir tıkanıklık olarak değerlendirilebilir. Yoldan ayrılan kişi, istediği istikamette ilerleyemeyeceğinden bu bir tıkanıklığa yol açar.

Hareketi engelleyen zorluk: Yoldan ayrılmak

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

İrılmak

Var-

Togru durmamak

Arazi Özellikleri

Beyit 21:

*Ganî Cebbâr 'ışk erine bin Hamza'ca kuvvet virür
Dağları yerinden ırar yol eyler dosta gitmege*

(1/5) (Tatcı, 2023: 101)

TT: Ganî ve Cebbâr olan Allah, aşk erine Hamza gibi kuvvet verir. Dağları yerinden ayırır, dosta gitmek için yol yapar.

Şair, Ganî (Allah'ın hiçbir şeye ve hiçbir kimseye muhtaç olmayan ve kullarının bütün ihtiyacını karşılayan mutlak zengin anlamındaki ismidir.)³⁶ ve Cebbâr (Allah'ın dilediğini cebirle yapan ve hiç kimse tarafından kendisine cebir olunamayan ismi)³⁷ isimlerine sahip olan Allah'ın aşk yolundaki kişiye bin Hz. Hamza kadar güç verdiğini söyler. O öyle bir güç vericidir ki şair, dağları yerinden ayırarak dosta gitmek için yol yapar. Dağlar, aşk erinin dostuna (Allah'a) ulaşmasının yolundaki engellerdir. Allah'ın aşk erine kuvvet vermesiyle arazinin özelliğinden kaynaklanan bu engeller aşılr. Böylelikle aşk erinin yolu açılmış olur.

Kolaylık: Yolun düz oluşu

Hareketi Engelleyen Zorluk: Arazinin dağlık oluşu

³⁶ <https://lugatim.com/s/gani> (Erişim tarihi: 07.02.2025)

³⁷ <https://lugatim.com/s/cebbar> (Erişim tarihi: 07.02.2025)

Zorluklarla İlgili İfadeler Yolla İlgili İfadeler

Taglar

Yol eyle-

Git-

Beyit 22: *İven yolu durur mîşe mîşe kolaydur kolmaşa*
Mîşe olan yirde paşa hârâmî çok anterî var

(27/6) (Tatcı, 2023: 118)

TT: Acele edenin yolunda meşe ağaçları vardır. Bu yol, işsize kolaydır. Meşe olan yerde mânâ yolunun hırsızları çoktur.

Yûnus Emre'nin yolda aceleci davranan kişilerin yoluyla ilgili tespitlerinin bulunduğu yukarıdaki beytin ilk dizesinde, acele eden yolcunun yolunda meşe ağaçlarının olduğu söylenir. İşsiz güçsüz birisi için bu yolda yürümek kolaydır. İkinci dizede araziye dair bilgiler genişletilir: Meşe olan yerde (ormanda) haramiler, hırsızlar ve paşalar gizlenip yol kesmek, tuzak kurmak için bulunurlar. Yolda acele eden kişinin önüne meşe ağaçları gibi engeller çıkarak görüş açısını kısıtlar ve ilerlemeyi zorlaştırırlar. Bu meşelik ormanda aynı zamanda haramiler, paşalar ve onları bu mânâ yolunda soymaya çalışan hırsızlar vardır. Beyit, engeller açısından incelendiğinde; hırsızlar, paşalar ve haramiler yoldaki karşıt güçlerdir. Bunlar, yolcuyu türlü hilelerle kandırarak kimi zaman yoldan saptırır kimi zaman da oyalayarak yolculuğun uzamasına yol açarlar. Ormandaki meşe ağaçları da yolcunun önünü görmesini engeller. Önünü göremeyen kişi, karşısına çıkabilecek zorluklardan da vaktinde haberdar olamaz. Meşeler de arazinin özelliğinden kaynaklanan bir zorluktur.

Hareketi Engelleyen Zorluklar: Yolda meşe ağaçlarının oluşu ve harami, hırsız, paşa gibi yol kesiciler

Zorluklarla İlgili İfadeler Yolla İlgili İfadeler

Mîşe mîşe

İven yolu

Paşa

Hârâmî

Anterî

Beyit 23: *Hakikat bir denizdür şerî'atdur gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize talmadılar*

(38/2) (Tatcı, 2023: 125)

TT: Hakikat bir denizdir, gemisi şeriattır. Çokları gemiden çıkıp da denize girmediler.

Hakikat, bir denizdir. Bu denizde, şariat gemisine binilerek ilerlenir. Şariat, Kur'an'daki ayetlere ve Hz. Muhammed'in sözlerine dayalı İslam hukuku³⁸ olarak ele alındığında hakikat denizinde İslami kurallara uyularak ilerlendiği anlaşılr. Gemiyle seyahat edenlerin çoğu, korunaklı bir araç olan gemiden atlayıp da denize girmemişlerdir. Çünkü hakikate (Allah'a) ulaşmak için herhangi bir aracıya ihtiyaç olmadığından geminin aradan kalkması gerekir. Gemi, hakikat denizinde seyahat edenlerin hakikate ulaşmasının önündeki engeldir. Dolayısıyla engel, araziden kaynaklıdır. Bu beyitte dikkat edilmelidir ki gemiden çıkıp denize dalmamak şairin karşılaştığı bir engel değildir. Yûnus, gözlemlediği durumu anlatır. Şeriata (İslâm dininin kuralları) takılıp hakikate giremeyen yolcular için yolda ilerlemek zorlaşır.

Kolaylık: Gemiden çıkıp denize girmek

Hareketi engelleyen zorluk: Şariat gemisinde kalmak

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Gemi

Gemi

Hakikat denizi

Deniz

Beyit 24: *Taglar aşup berye söküp ırak yire emek döküp
İstedüğün bundayiken bu ne 'aceb sefer durur*

(61/2) (Tatcı, 2023: 141)

TT: Ey dağları aşıp, çölleri geçip uzak yere giden, istediğin sendeyken acaba bu nasıl seferdir?

³⁸ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 09.02.2022)

Şair, yolcuya seslenerek şunları söyler: Ey dağları aşıp, çölleri geçip uzak yerlere emek vererek giden kişi, oralarda aradığın şey sendeyken neden bu kadar zahmete girersin? Aradığın şey her neyse sendedir.

Beyitte seslenilen söz konusu yolcu, aradığı/istediği şeyi bulmak için dağları aşmak, çölleri geçmek, uzak yerlere uğraş vererek gitmektedir. İlk dizede bu yolcu, arazi koşullarından kaynaklanan zorluklarla karşı karşıyadır. Dağlar ve çöller, fiziksel engeller olarak kişinin yolculuğunu zorlaştırır. Fakat yolcu, bu engelleri aşmıştır. Şair, ikinci dizede yolcuya bir gerçeği göstermeye çalışarak aradığı şeyin kendisinde olduğunu, neden bu kadar emek verdiğini sorar. Yolcunun bunu görememesi, yeterli enerjisinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu beytin bir diğer öne çıkan özelliği, hem kişinin içsel yani manevî yolculuğuna hem de somut anlamda bir yolculuğa değiniyor olmasıdır. Aradığı şeyi/hakikati bulmaya çalışan kişi, ona ulaşmak adına bir yolculuğa çıkar. Dağları, çölleri aşıp ne kadar uzağa giderse aradığı şeyi orada bulacağına inanır. Bu noktada; dağ, çöl gibi fiziksel unsurlar yolcuya birer engel olarak görünür. Halbuki insanın istediği şeye ulaşmasının önündeki engel kendisidir.

Hareketi engelleyen zorluklar: Dağlar, çöller ve insanın kendisi

Zorluklarla İlgili İfadeler	Yolla İlgili İfadeler

Dağlar aş-	Sefer dur-
Berye sök-	
Irak yire emek dök-	

Beyit 25: *Yidi deniz gördüm anda birisi oddanadı
Bu harâbât ehlinün dirler yolu andan geçer*

(67/4) (Tatçı, 2023: 145)

TT: Yedi deniz gördüm orada, birisi ateştendi. Bu tekkedekilerin yolunun oradan geçtiğini söylerler.

Şair, manevî olarak yolculuk ettiği yerde yedi tane deniz gördüğünü ve bu denizlerden birinin ateşten olduğunu söyler. Tekke ehli olan müritlerin, dervişlerin yolunun o yedi denizden ateş denizi olandan geçer. Bu durum, tekkede mürit olmak isteyen birinin aşk ateşinde yanması gerektiği olarak yorumlanabilir.

Su ve ateş birbirinin zıddı olarak tanımlanan sözcüklerdir. Su; yaşamı sembolize eder. Bunun yanında ferahlık vermesi, ateşi söndürmesi ve içinde çeşitli taşıtlarla seyahat edilebilmesi gibi özellikleri açısından ateşe göre insanlara kolaylık sağlar. Ateşe yakıcı özelliğiyle olumsuz ve zorlayıcı tarafta yer alır. Bunun yanında ateşin, kötülükleri yok ettiğine ve günahkârları günahlarından arındırdığına da inanılır. Öte yandan ham olan şeyleri pişirmeye yarar. Şairin ve harabat ehlinin (tekkedeki müritler) de yolu, sudan oluşan denizler yerine ateş denizinden geçer. Bu deniz, harabat ehlinin yolculuk etmesi gereken bir ortam olarak öne çıkar. Ateşten bir denizde seyahat etmek, arazi şartlarından kaynaklanan bir zorluktur. Ateş denizi hareketlerine engel olsa da onların bu yolda yürüyebilmeleri için gerekli bir unsurdur.

Hareketi engelleyen zorluk: Tekkedeki müritlerin yolunun ateş denizinden geçmesi

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Od

Yidi deniz

Yol

Beyit 26:   ***Bu yol uzaktır menzili çokdur***
Geçidi yokdur derin sular var

(79/3) (Tatcı, 2023: 153)

TT: Bu yol uzaktır, varış yeri çoktur. Geçidi yoktur, derin sular vardır.

Şairin yolun özelliklerini sıraladığı bu beyitte yolun uzak olması, menzilin çok olması, geçidinin olmaması ve yolda derin suların olması gibi olumsuz özelliklere değinir.

Beytin olumsuz havasından hareketle her bir özelliğin yoldaki bir zorluk olduğu yorumu yapılabilir. Yolun uzak oluşu, yolcu için zorlayıcı bir durumdur. Uzun bir yolda ilerlemek için yolcunun fazla enerji harcaması gerekir. Bir sonraki zorluğa geçildiğinde menzil sözcüğü, çeşitli anlamlarda değerlendirilebilir. *Varış yeri* ve *konaklama yeri* anlamları ilk bakışta öne çıkanlardır. Yolun uzunluğu göz önünde bulundurulduğuna “menzil”i *konaklanacak yer*³⁹ olarak değerlendirmek mümkündür. Her iki anlamda da çeşitli zorluklarla karşılaşılacaktır. Duraklamadan yolculuk etmek yolcu için zor bir durumdur.

³⁹ <https://lugatim.com/s/MENZ%C4%B0L> (Erişim: 12.02.2025)

Fakat çok fazla menzilin olması da yolun uzunluğunu gösterir. Yolun sonunda birden fazla yere varılması ihtimali (menzili çokdur), yolcu için tedirginlik yaratarak yolculuğu güçleştirir. Son zorluğa geçildiğinde, yolda derin suların olduğu bölümlerle karşılaşılır. Buralarda, suları aşmak için geçitler bulunmaz. Geçidi olmayan yerde karşı tarafa geçmek için ya farklı yollar aranacak ya da arazinin özelliklerine uygun araçlara başvurulacaktır. Bunlar da zorlayıcı durumlardır. Yukarıda sıralanan dört durum da yolun yani arazinin özelliklerinden kaynaklı engellerdir.

Hareketi engelleyen zorluklar: Yolun uzak ve menziline çok oluşu, geçidinin olmaması ve yolda derin suların bulunması

Zorluklarla İlgili İfadeler	Yolla İlgili İfadeler

Uzak	Uzak

Menzili çok	Menzil

Geçidi yok	Yol

Derin sular var	Geçit

Beyit 27: *Tag ne kadar yüksekise yol onun üstünden aşar*
Yûnus Emrem yolsuzlara yol gösterür vü hoş ıder

(79/6) (Tatcı, 2023: 154)

TT: Dağ ne kadar yüksekse yol onun üstünden geçer. Yûnus Emre'm yolsuzlara yol gösterir ve onları hoş eder

Yolcunun yolculuğu sırasında karşısına çıkan dağ ne kadar yüksek olursa olsun, yol bir şekilde onun üstünden geçip devam eder. Yûnus Emre, yolunu bulamayanlara yollarını göstererek yardımcı olur ve onları sevindirir.

Yol yapılırken yolun geçeceği güzergahta kimi zaman bir dağa rastlanır. Bu dağın yüksek olması, yolun zor olduğuna işarettir. Çünkü zorlu arazi şartları, düz bir yola göre ilerlemeye engel bir durumdur. Fakat bu dağın ne kadar yüksek olduğu fark etmeksizin yol bir şekilde onun da üstünden geçerek devam eder. Yûnus Emre bu beytin ikinci mısrasında, yol gösterici olarak öne çıkar. Kendisi yürüdüğü yolda çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır ve yolun şartlarının farkındadır. Dolayısıyla bir yolu olmayanlara (yolsuzlara) yol gösterip onlara yardımcı olur ve işlerini kolaylaştırır. Bu anlamda yol hem maddî hem manevîdir.

İnsanın yolsuz olması, zorluklar karşısında ne yapacağını bilememesidir. Dağların aşılıp yolların yapılması ve Yûnus Emre'nin yol göstericiliği, zorlukları kolaylaştırıcı durumlardır. Böylelikle yolculukla ilgili tamamen olumsuz bir atmosfer çizilmediği, zorluklarla birlikte kolaylıkların da olduğu görülür.

Kolaylık: Dağı aşıp yol yapmak ve Yûnus Emre'nin yol göstericiliği

Hareketi engelleyen zorluk: Yol güzergahında dağın olması

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Yüksek dağ

Yolsuzlar

Yolsuzluk

Yol göster-

Yol

Beyit 28:

'İşk şerbetinden içdüm on iki ırmak geçdüm

Denizler bendin deşdüm 'ummândan taşup geldüm

(181/7) (Tatcı, 2023: 221)

TT: Aşk şerbetinden içtim, on iki ırmaktan geçtim. Denizlerin tuzağından kurtuldum, okyanustan taşıp geldim

Şairin yolculuğu sırasında yaşadıklarının anlatıldığı bu beyitte, Yûnus öncelikle aşk şerbetini içmiştir. Sonra, on iki ırmaktan geçen şair, denizlerin tuzağından kurtularak okyanustan taşıp gelmiştir.

Aşk şerbetinden içen şair, aşkı tadarak ruhsal bir yolculuğa başlamıştır. Bu yolculukta, öncelikle on iki ırmaktan (âlemden) geçmiştir. Beytin iki dizesinde de yolculuk, ana maddesi su olan ortamlarda sürmüştür. On iki âlemi geçen şair, denizlerdeki tuzaklardan kurtulmuştur. Daha sonra, okyanustan taşıp gelmesi gerekmiştir. Yûnus'un yaşadığı zorluklar, arazinin deniz olmasından kaynaklandığı için arazi özellikleri grubuna dahil edilebilir. Deniz, Yûnus Emre'nin beyitlerinde kullandığı mekânlardandır. Fakat bu mekânın soyut mu somut mu olduğu belirsizdir. Yaşadığı manevi yolculuk göz önüne alındığında deniz ve okyanusun bu beyitte somutlaştırma yoluyla kullanıldığı düşünülmüştür.

Hareketi engelleyen zorluk: On iki ırmak, denizlerin bendi, umman

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Denizler bendi

Geç-

Ummân

Gel-

On iki ırmak

Beyit 29:   *Çün kim girdüm bu denize ne kenâr var ne cezîre*
Çün dört yanumdan mevc ura tekne kavî hiç batmayam

(183/8) (Tatcı, 2023: 223)

TT: Bir denize girdim ki ne kenarı var ne adası var. Dört yanımdan dalga vursa da tekne sağlamdır. Hiç batmayayım.

Şair öyle uçsuz bucaksız bir denize girmiştir ki yönünü tayin edebilecek ne bir kıyısı ne de bir adası vardır. Bu denizde dört yanından dalgalar vursa da teknesi sağlamdır, hiç batmaz.

Kişi, denize girerek bir yolculuğa başlamıştır. Bu denizde herhangi bir kenar/kıyı ya da ada yoktur. Bu durum, kişinin yönünü belirlemesini engelleyerek bir zorluk oluşturur. Bu zorluk, arazinin özelliğinden kaynaklanır. İkinci beyitte, bu denizde şairin teknesine dalgalar vurarak yolculuğun zorlu hâle gelmesinden bahsedilir. Dalgalar, yolculuğu zorlaştıran dışsal karşıt güçlerdir. Fakat bu ilerlemeye engel değildir çünkü Yûnus'un hiç batmayan sağlam bir teknesi vardır.

Kolaylık: Teknenin sağlam olması

Hareketi engelleyen zorluklar: Denizde bir kenar ve ada olmaması, dalgaların tekneye çarpması

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Ne kenâr var ne cezîre

Denize gir-

Mevc ura

Beyit 30: *Bundan 'ışkun şehrine üç yüz deniz geçerler*
Üç yüz deniz geğüben yidi Tamu bulasın

(242/4) (Tatcı, 2023: 266)

TT: Buradan aşkın şehrine varmak için üç yüz deniz (mertebe) geçerler. Üç yüz denizi geğince yedi (seviye) cehennem bulursun

Aşkın şehrine ulaşmak için üç yüz mertebeyi geçmek gerekir. Bu mertebeler aşılnca da yedi kat cehennemle karşılaşılr.

Şairin aşk yolculuğunu anlattığı bu beyitte varış noktası, aşk şehridir. Bu şehre varmak için önce üç yüz deniz olarak isimlendirilen mertebeler aşılmalıdır. Bunlar aşıldıktan sonra, yedi katmandan oluşan cehennemle karşılaşılr. Bu noktada, su ve ateş zıtlığına değinmek gerekir. Suyun insanı boğma, ateşinse yakma özelliğı vardır. Bu açıdan deniz ve cehennem, birbirinin tam karşıtı ortamlardır. Aşk, şehrine ulaşmak isteyen yolcu, önce denizleri aşar. Bu engel atlatıldıktan sonra, yedi katmandan oluşan cehennem engelini aşması gerekecektir. Deniz ve cehennemde yaşanan zorluklar, bu ortamların özelliklerinden kaynaklanır.

Hareketi engelleyen zorluklar: Üç yüz deniz, yedi cehennem

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Üç yüz deniz

Geç- x2

Yidi tamu

Beyit 31: *Bu yol yavlak uzakdur dünyâ ana duzakdur*
Bu duzaga uğrayan komaya kılavuzun

(247/3) (Tatcı, 2023: 269)

TT: Bu yol pek uzaktır, dünya ona (gidişte) tuzaktır. Bu tuzağa düşen kılavuzunu bırakmasın

Şair, hakikat yolunun çok uzak olduğunu söyler. Dünya ve içindeki şeyler, hakikat yolunun tuzaklarıdır. İkinci beyitte öğüt verilir: Bu tuzaklara düşen, kılavuzunu (mürşidini) bırakmamalıdır.

Beytin ilk mısrasında, hakikat yolunun özellikleri sıralanır. Yol, uzundur. Dolayısıyla uzun bir yol, yolcu için zorlayıcı olacaktır. Bu zorluk, arazinin özelliğinden kaynaklıdır. Bu uzun yolda, dünya nimetleri yolcu için tuzaklardır. Halbuki yolcu, dünya nimetlerine tamah etmemelidir. İkinci beyitte, bu tuzaklara yakalanan kişilerin mürşitlerine bağlılıktan kopmamaları gerektiği öğütlenir. Tuzağa yakalanan yolcu, yoluna devam edemez. Bu tuzaktan ya kendi çabasıyla kurtulacaktır ya da başka birinin yardımında ihtiyaç duyacaktır.

Hareketi engelleyen zorluk: Yolun uzunluğu ve dünya tuzağı

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Yavlak uzak

Yol

Dünya tuzak

Beyit 32:   *Menzili ırak bu yolun bu yola kim varası*
                  Müşkili çok bu hâlün bunu kim başarası

(375/1) (Tatcı, 2023: 359)

TT: Bu yolun varış yeri uzaktır, bu yolda kim gidecek? Bu hâlin zorluğu çoktur, bunu kim başaracak?

Şair, bu beyitte iki bilgi verir ve bu bilgilerle ilgili ikişer de soru sorar. Bunlardan ilki, yolun varış yerinin uzakta olduğudur. Şair bu bilgiye istinaden “*Bu yolda kim gidecek?*” sorusunu sorar. İkinci bilgi, bu yolda ilerlemenin zorluğunun çok oluşudur. Buna istinaden de “*Bunu kim başaracak?*” sorusunu sorar.

Yûnus, ilerlediği manevi yolun sonunun çok uzakta olduğunu söyler. O halde yolculuk uzun sürecektir. Yolun zorluğu karşısındaki hayretini bu yolda kimin gideceğini sorgulayarak dile getirir. Çünkü uzun yolculuklar için dayanıklı kimselere ihtiyaç vardır. Yolun uzun ve varış yerinin uzak oluşu, arazinin özelliğinden kaynaklanan bir zorluktur. Şair, “*Müşkili çok bu hâlün*” diyerek yolda çok zorlanılacağını söyler. Bu yolculuğun üstesinden kimin geleceğiyle merak konusudur.

Hareketi engelleyen zorluk: Yolun varış yerinin uzak oluşu

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Menzili ırak

Yol

Müşkil

Var-

Beyit 33:   *Yüzgeçlik öğrenimeyen kul girmesün bu denize*
‘İşk denizi derin olur ‘aceblemen batdugını

(401/4) (Tatcı, 2023: 375)

TT: Dalgıçlık öğrenemeyen kul, bu denize girmesin. Aşk denizi derin olur. Battığına şaşırmayın

Aşk yolculuğuna dair bir uyarıda bulunulan bu beyitte, dalgıçlığı bilmeyen kişinin aşk denizine girmemesi söylenir. Devamında nedeni açıklanır: Aşk denizi derindir. Dolayısıyla eğer bu kişi batarsa şaşırmayın.

Yûnus’un denizi beyitlerde sıklıkla kullandığı görülür. Yukarıdaki beyitte de AŞK DENİZDİR şeklindeki metaforik bir yaklaşımla aşka ulaşmak isteyen kişinin dalgıçlığı öğrenmesinin gerekliliği vurgulanır. Dalgıçlıktan kasıt, aşkın içindeki türlü hâllere dayanabilmenin ve o yolda ilerlemek için gerekli özelliklere sahip olabilmenin ifadesidir. Bunlara sahip olmayan kişi batacaktır. Bu durum, denizin yani arazinin özelliklerinden kaynaklanır.

Hareketi engelleyen zorluk: Aşk denizinin derin oluşu

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Dalgıçlık öğrenimeyen

Denize gir-

Bat-

Yükler

Beyit 34: *Ne kalduk işbu iklîmde ağır yüklerün altında
Bu yükleri bu yapıları döküp hâldeş olan kimdür*

(30/2) (Tatcı, 2023: 120)

TT: Bu ülkede, bu ağır yüklerin altında neden kaldık? Bu yükleri, bu malları bırakıp bizimle aynı hâlde olan kimdir?

Şairin iki ayrı sorusunun yer aldığı bu beyitte ilk soru Yûnus'un bu ülkede, ağır yüklerin altında neden kaldığını sorgulamasına dayanır. İkinci dizede, yükleri ve malları bırakarak onunla aynı durumu paylaşanların kim olduğunu merak ederek sorgular.

Yûnus, yürüyüp yoluna devam etmek ister fakat bir ülkede, ağır yüklerin altında kalmıştır. Şair, ilk olarak bu durumun nedenini sorgular. Bu sorgulamanın içinde, söz konusu yüklerin nasıl edinildiğine dair de hayret duygusu sezilir. Öte yandan, yüklerin ne olduğuyula ilgili bilgi verilmez. İkinci mısırada, bu yükleri ve malları bırakmasına rağmen onunla aynı hâlde olanların kimler olduğunu sorgulanır. Dolayısıyla yüklerden kurtulmak da yola devam etmeye yeterli değildir. Yûnus, söz konusu ülkeden gidememenin önünde başka bir engel daha olduğunu sezer. Fakat beyitte açıkça ifade edilen zorluk, ağır yüklerdir.

Hareketi engelleyen zorluk: Ağır yükler

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Ağır yükler

Kal-

Beyit 35: *Vuslat eri olan kişi gerek varlıktan mahv ola
İşbu yola girmeklige tur görelüm yarak nedür*

(37/2) (Tatcı, 2023: 125)

TT: Vuslata ermeyi (Allah'a kavuşmayı) amaç edinen kişi varlığından vazgeçmelidir. Bu yola girmeye hazırlanan kişinin azağı nedir görelim

Kişinin amacı, Allah'a ulaşmaktır. Bu amaca ulaşmak için beden gibi dünyaya dair tüm maddî şeylerden vazgeçmelidir. Bunu söyleyen şair ikinci mısırada, Allah'a ulaşmak isteyen kişiye bunun için ne gibi hazırlıklar yaptığını sorar.

Allah’a giden yolda kişi, hiçbir maddî unsura değeri vermemelidir. Dünya sevgisi, onun için bir zorluk teşkil edecektir ve ona yük olarak onun yolculuğunu engelleyecektir. Kişi ne zaman bunlardan vazgeçerse yolculuğunun önündeki engel kalmış olur.

Kolaylık: Varlıktan vazgeçmek

Hareketi engelleyen zorluk: Dünyaya değeri vermek

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Varlık

Yola gir-

Azık

Beyit 36: *Koyup gel nakş u nigâr nakşa yol virme zinhâr*
Nakşıla yola giren ‘âkıbet dünyâ sever

(39/1) (Tatcı, 2023: 126)

TT: Dünyanın süsünü bırak. Süse asla yol verme. Dünyanın süsüne aldanıp yola giren sonunda dünyayı sever.

Dünyanın süsüne püsüne aldanıp da bunlara kanmamalı. Dünyanın süslerine aldanıp yola giren kişi, nefsinin arzularına uymuş olur. Halbuki bu yolda yürümek için nefsi öldürmek gereklidir.

Nakş u nigâr (dünyanın süsü), insanı oyalayan ve hakikate ulaşmasını engelleyen unsurlar olarak görülebilir. Hedefine ilerlemek ve ulaşmak isteyen insan bu gibi yüklerden kurtulmalıdır. Yûnus, süse püse takılıp kalmamayı ve yol üzerindeki engellerden kaçmayı öğütler. Yolculukta “nakş u nigâr”a kapılan kişi engellere takılı kalarak yolculuğunu tamamlayamaz.

Hareketi engelleyen zorluk: Dünyanın süslerine aldanmak

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Nakş u nigâr

Yol vir-

Yola gir-

Beyit 37: *Yâ sevgil dünyâ dutgıl yâ gelgil yol iletgil
İki da'vî bir ma'nî bu yolda sığmaz dirler*

(39/3) (Tatcı, 2023: 126)

TT: Ya dünyayı sevip ona yönel ya gelip yola çık. İki dava, bir mana bu yola sığmaz derler

Şair, manevi yolda yürümek isteyen kişiye iki seçenek sunar: Ya dünyayı tercih edecektir ya da bu yolculuğu. Çünkü dünya sevgisiyle bu yolda yürüme isteği aynı anda gerçekleşemez.

Yûnus, dünya sevgisinin yolculuğa çıkmanın önünde bir engel olduğunu söyler. Öyle ki yolda ilerlemek isteyen kişi bir tercih yapmalıdır. Dünyayı seçerse ağır yük taşıyan bir yolcu gibi dünya yüküyle hareket etmesi zordur. Dünyayı terk edip ağırlıklarından kurtulursa yolda ilerleyebilecektir. Şair bu durumu, iki davanın (dünya ve yol sevgisi) yola sığmayacağını söyleyerek ifade eder. Yolda ilerlemek isteyen kişi bu engeli aşmalıdır.

Kolaylık: Yolculuğu tercih etmek

Hareketi engelleyen zorluk: Dünya sevgisi

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Dünya sevgisi

Yol

Beyit 38: *Buhl u tama' sığmaz ana 'izzet de kaldı bir yana
Yol bulmaz hurs u hevâ kimde ki bu devlet olur*

(45/6) (Tatcı, 2023: 130)

TT: Cimrilik ve açgözlülükle onur bir arada duramaz. Zenginliğe ulaştığında hırsla ne nefsinin arzularına kapılan kişi doğru yolu bulamaz

Şair ilk dizede, *cimrilik (buhl)* ve *açgözlülükle (tama)* onurun (*izzet*) bir arada olamayacağını ifade eder. İkinci dizede; zenginliğe ulaşıldığında, makam sahibi olduğunda hırsla ve nefsinin arzularına uyan kişinin manevi anlamda doğru yolu bulamayacağını söyler.

Cimrilik, açgözlülük, hırs ve hevâ; yolculuğu engelleyen unsurlardır. Cimrilikle açgözlülük birer yük gibi insanın sırtına binerek yolculuğunu engeller. Hırs ve hevâ da kişinin önünde engel oluşturarak doğru yolu bulmasını zorlaştırır. Yukarıda sayılan özellikler, kişinin dünyaya olan bağlılığından kaynaklanır. İnsan, ancak yüklerinden kurtulup tikanıklıkları aştığında doğru yolu bulabilecektir.

Hareketi engelleyen zorluklar: Cimrilik, açgözlülük, hırsa ve hevâ gibi dünya sevgisinden kaynaklanan özellikler

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Buhl

Yol

Tama

Hırs

Hevâ

Beyit 39: *Eğer gerçek ‘âşıkısan boynundaki menşûr nedür
Hak yoluna sâdıkısan yanlış sanu tezvîr nedür*

(56/1) (Tatcı, 2023: 137)

TT: Eğer gerçek aşıkısan boynundaki ferman nedir? Allah’ın yolunda sadıkısan söze yalan karıştırmak nedir?

Şair Allah yoluna girdiğini söyleyen kişiye/kendine seslenerek şu soruları sorar: Eğer gerçek âşıkısan boynundaki bu dünyalık mallar (menşûr) niyedir? Allah yoluna giren, dünyadan vazgeçmelidir. Allah’ın yolunda sadık olduğunu söylüyorsan neden yalan söylüyorsun? Şair, Allah yoluna girenin dünyadan vazgeçmesi gerektiğini ve bu yolda sadık olan kişinin yalan söylememesi gerektiğini savunur.

Allah yolunda yürüyebilmek için dünyaya ait şeylerden vazgeçmek ve yalan söylemek gibi kötü alışkanlıklardan uzak durmak gerekir. Gerçek aşık, dünya mallarına olan sevgisinden vazgeçip yalnızca Allah sevgisini seçen kişidir. Dünya malları, kişiye yük olarak ilerlemeyi engeller. Yola sadık olduğunu söyleyen insan, dünya sevgisinden ve yalandan uzaklaşmalıdır.

Hareketi engelleyen zorluklar: Dünya malları, yalancılık

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Menşûr

Allah'ın yoluna sadık

Yanlış sanu tezvir

Beyit 40:   *Âh bu 'ıskun eseri her kime ugrarısıa*
Derdine sabretmeyen yolda kalagan olur

(96/3) (Tatcı, 2023: 164)

TT: Âh bu aşkın etkisi kime rastlarsa derdine sabretmeyen yolda kalır

Yukarıdaki beyitte, âşık olan insanın dertli olduğu ifade edilir. Aşk, sabır gerektirir. Bu derde sabretmeyen kişi, yolda kalır.

Aşk, insanı etkileyen bir duygudur. Âşık olan kişi, aynı zamanda dert sahibi de olur. İnsan eğer yolda ilerlemek isterse bu derde karşı sabır göstermelidir. Dert, bir yük olarak değerlendirilecek olursa bu yükü taşıyamayan kişi yolda kalacaktır. Dert yükünü taşımanın yolu sabırlı olmaktan geçer. O halde sabırsız kişi, manevi anlamda enerji eksikliği yaşıyordur. Bu durumda yaşanan temel zorluk, enerji kaynağının eksikliğidir. İnsanın yolda kalmaması, sabır göstermesine bağlıdır.

Hareketi engelleyen zorluk: Dert ve sabırsızlık göstermek

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Dert

Yolda kalagan ol-

Beyit 41:   *Var imdi miskîn Yûnus 'uryan olup gir yola*
Yüz çukallu gelürse yalıncagı soyamaz

(105/5) (Tatcı, 2023: 169)

TT: Âciz Yûnus, dünyalık şeyleri bırakıp gir şimdi yola. Yüz zırhlı gelse de bir çıplağı soyamaz

Bu beyitte Yûnus kendisine hitap ederek dünyalık ünvanlardan, rütbelerden sıyrılarak yola girmesini söyler. Bunu da “uryan (üryan)” sözcüğüyle somutlaştırır. Sebebi,

ikinci dizededir. Çıplak olan kişiyi herhangi bir yol kesici, haydut ya da haraminin soyamayacağı gibi dünyadan uzaklaşan kişiyi de Allah yolundan hiçbir şey alıkoyamaz.

Dünyaya ait mal mülk, ün, ünvan gibi beşerî şeyler, kişinin Allah yolunda ilerlemesini zorlaştırır. Yûnus da bunu fark ederek tüm bu şeylerden sıyrılıp üryan (çıplak) bir şekilde Allah'ın yoluna girmesi gerektiği sonucuna ulaşır. Çünkü kıymetli kıyafetleri, parası, değerli eşyaları olan bir yolcu; soyguncular için dikkat çekicidir. Oysaki bunlara sahip olmayana dönüp bakmazlar bile. Bunun gibi dünyaya ait varlıklar ve işler, yolcu için tehdit oluşturur. Yolda bu yüklerle ilerleyen kişi, zorluklarla karşılaşacaktır. Bu manevî yükleri bırakabilen için yolculuk daha kolay olacaktır.

Kolaylık: Dünyalık şeylerden vazgeçmek (üryan olmak)

Hareketi engelleyen zorluk: Dünya malı

Zorluklarla İlgili İfadeler	Yolla İlgili İfadeler

Üryan	Gir yola

Beyit 42: *Bunda korkmazısan Yûnus anda korkudurlar seni
Eger dirliğün hakkısa Sırât'ı geçesin sehel*

(153/8) (Tatcı, 2023: 203)

TT: Burada korkmazsan Yûnus, orada korkuturlar seni. Eğer yaşamın doğruysa sırat köprüsünü kolay geçersin.

Kendine seslenen şair, eğer dünyada ahiretten korkup Allah'ın buyruklarına uygun yaşamazsa ahirette korkutulacağını söyler. Yaşamı doğru olduğu takdirde de Sırat Köprüsü'nü kolaylıkla geçeceğini kendine hatırlatır.

İnsanların sırat köprüsünden geçerek cennete ulaşacağına inanılır. Dünyada iyi amellerde bulunanlar bu köprüyü geçerek cennete varabilecekken amelleri kötü olanlar köprüyü geçemeyip cehenneme düşecektir. Beyitte bu durum hatırlatılmıştır. Dolayısıyla günahlar kişiye yük olarak cennete ulaşmaya engel olurlar. Günahının yükü altında zorlanmayan insanlarsa sıratı rahatlıkla geçerler.

Kolaylık: Yaşamın doğru olması

Hareketi engelleyen zorluk: Günahların çokluğu

Zorluklarla İlgili İfadeler Yolla İlgili İfadeler

Sırat

Geç-

Beyit 43: *İy Yûnus Hakk'ı bilen söylemez hergiz yalan
İkilik ile gelen toğrı yol bulmuş degül*

(167/5) (Tatcı, 2023: 212)

TT: Ey Yûnus, Hakk'ı bilen asla yalan söylemez. İkilikle gelen doğru yolu bulamaz

Şair bu beyitte kendisine seslenerek şu öğütleri verir: Allah'ı tanıyan kişi asla yalan söylemez. Allah'a ortak koşan kişi (ikilikle gelen), doğru yolu bulamaz.

İkilik (Allah'a ortak koşma), kişinin kendisi tarafından üretilen bir zorluktur. İnsan eğer bu düşünceye sahipse doğru yolu bulamaz. İkilik, kişinin kendine yüklediği bir yükür. Tevhit (Allah'ın birliği) inancına sahip olan insan yolda yürümekte zorlanmazken ikilik, insana bir yük olarak ilerlemesini engeller. Bu engel, doğru yolu bulamama olarak karşısına çıkar.

Kolaylık: Tevhit inancı

Hareketi engelleyen zorluk: İkilik

Zorluklarla İlgili İfadeler Yolla İlgili İfadeler

İkilik

Togrı yol

Bulamaz

Beyit 44: *‘Âşıkları sorarsan bî-mezheb ü bî-millet
Yolda kalupdur sakın gice vü gündüz sayan*

(236/5) (Tatcı, 2023: 263)

TT: Âşıkları sorarsan mezhepsiz ve milletsizdirler. Gece ve gündüzü sayan yolda kalır

Yukarıdaki beytin ilk dizesinde âşıkların iki özelliğine yer verilir: mezhepleri ve dinleri yoktur. İkinci dizede, gece ve gündüzün hesabını yapanın yolda kalacağı söylenir.

Âşıklar yani kendini Allah yoluna adayanlar, herhangi bir mezhebe ve millete ait olmak istemezler. Bu isteğin arkasında; insanların milletlerin ve inançlarından dolayı birbirlerinden uzaklaşmaması gerektiği inancı vardır. Eğer böyle ayrımlar yapılırsa insanlar arasında ikilikler ortaya çıkar ve birbirlerinden uzaklaşırlar. Halbuki Hak âşıkları için böyle şeylerin önemi yoktur. Onlar için herkes birdir. İkinci dizede, “gice vi gündüz sayan (geceyi gündüzü hesaplayan)”ın yolda kalacağı ifade edilir. Gece ve gündüz, dünyanın günlük hareketine ait kavramlardır. Öyleyse günlük işlerin hesabını yapanların yolda kalacağı söylenebilir. Kendisini âşık olarak niteleyen kişi için dünyalık işlerin hesabını yapmak anlamsızdır. Bu gibi hesaplar kişide manevî ağırlığa sebep olarak ilerlemeye engel oluşturacaktır. Çünkü insan gece gündüz hesabı gibi işlerle ilgilendiğinde dünya yükünü yüklenmiş olur.

Hareketi engelleyen zorluk: Gece ve gündüzü saymak gibi günlük işlerin hesabını yapmak

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Gice vi gündüz sayan   Yolda kal-

Beyit 45: *Hele biz işbu yola gelmedük riyâyıla*
Bu melâmetlik tonın bizümle geyen gelsün

(237/2) (Tatcı, 2023: 263)

TT: Biz bu yola iki yüzlülükle gelmedik. Bu melametlik donunu bizimle giyen gelsin.

Şair, dervişlik yoluna ikiyüzlülükle (riyâyıla) gelmemiştir. Öyleyse yola girmek, ikiyüzlü olmamayı gerektirir. Kişi ancak riyadan arınıp melametlik donunu giydiğinde onlarla birlikte yürüyebilecektir. Yola girmenin koşulu budur.

Yûnus’un onlarla gitmek isteyenlerden isteği, riyadan uzaklaşıp melametlik donunu giymeleridir. İkiyüzlü olamayan kişi; dürüst ve samimidir. Tasavvufa göre melamet, nefsi devamlı yererek ve kınayarak toplumun övgülerinden uzaklaşıp Hakk’a yaklaşmaya dayanan anlayıştır.⁴⁰ O halde, Yûnus’un yolundan yürümek isteyen iki yüzlülük gibi kötü

⁴⁰ <https://lugatim.com/s/MEL%C3%82MET> (Erişim: 23.02.2025)

özellikleri bırakıp nefsini yenmelidir. İki yüzlülük, söz konusu yola gidilmesini engeller. Yolda olup gitmek isteyen kişi, nefsini öldürerek bu yükten kurtulmalıdır.

Kolaylık: Melamet donu giymek

Hareketi engelleyen zorluk: Riya

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Riyâ

Gelmedük

Gelsün

Beyit 46: *Sûretten gel sıfata yolda safâ bulasın*
Hayâllerde kalmagıl yoldan mahrûm kalasın

(242/1) (Tatcı, 2023: 266)

TT: Suretten sıfata gel ki yolda sefa bulasın. Hayallerde kalma. Yoldan mahrum kalırsın.

İnsan, yolda huzur bulmak isterse görünen şeylerin ardındakini görmeye çalışmalıdır. Hayallere takılıp kalan kişi, yoldan nasibini alamaz.

Yûnus, mana yolunda yürür. Yukarıdaki beyit, onun bu yolculuğuna ilişkindir. Öğüt niteliğinde olan bu dizelerde şair, kişinin görünene takılmayıp onun ardındakine ulaşmaya çalıştığında huzur bulacağını söyler (sûretten gel sıfata). Görünene takılan kişi, rahatsız ve kaygılı bir ruha bürünecekken onun ardındakine ulaşmaya çalışan esenlik bulacaktır. Rahatsız ve kaygılı bir ruh hali, yolculuğu zorlaştıracaktır. Bu durum, kişiye bir yük gibi ağırlık vererek hareketi engelleyecektir. İkinci dizede şair, hayallere takılıp kalmanın kişiyi yoldan uzak tutacağını belirterek bunun yapılmamasını öğütler. Hayallere dalıp gerçeklikten uzaklaşan kişi, yoldan uzak düşer. Bu durumda hayaller, kişinin yolunu tıkayarak yoldan çıkarabilir veya başka yollara saptırabilir.

Kolaylık: Suretten sıfata gelmek

Hareketi Engelleyen Zorluk: Surette kalmak ve hayallerde kalmak

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Hayallerde kal-

Yol

Sûret

Yoldan mahrum kal-

Beyit 47:   *Üçüncü nişânı budur cümle heveslerden geçe*
                  Hevesler eri yolda kor yitemez yol varanlara

(298/5) (Tatcı, 2023: 304)

TT: Üçüncü işareti budur: Bütün heveslerden geçmeli. Hevesler kişiyi yolda bırakır, yetmez yol gidenlere.

Yûnus Emre, 283 numaralı şiirin ilk beytinde “*Vasf-ı hâlüm eydiserem vuslat hâlin bilenlere/ Yidi dürlü nişân gerek hakîkate irenlere (TT: Kavuşma halini bilenlere hâlimi söyleyeyim/ Hakikate ulaşanlara yedi çeşit işaret gerekir)*” (298/1) (Tatcı, 2023: 304) diye başlayıp hakikate ulaşanların yedi işarete sahip olduğunu söyleyerek bunları sıralar. Yukarıdaki beyitte de üçüncü işareten söz edilir: Hakikate ulaşanlar, nefislerinin tüm arzularından vazgeçmiş olmalıdır. Çünkü nefsin istekleri yolcuyu yolda bırakır, yolculuk etmek isteyenler için yeterli değildir.

Yolcunun varış yeri hakikattir. Buraya ulaşabilmek için de çeşitli özelliklere sahip olması gerekir. Bunlardan biri, dünyalık arzulardan (hevesler) vazgeçmektir. Bu arzular, kişide adeta manevi bir yük olarak onu yolda bırakır. Bu beyitteki zorluk, “yükler” grubuna girer.

Kolaylık: Bütün heveslerden geçmek

Hareketi engelleyen zorluk: Hevesler

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Hevesler

Yolda bırak-

Yol gidenler

Beyit 48: *Ol geçidün korkusu uş beni yoldan kodı*
Geçemez degme kişi köprüsin kıldan kodı

(369/1) (Tatcı, 2023: 354)

TT: O geçidin (sırat köprüsü) korkusu beni şimdi yoldan uzaklaştırdı. Herhangi bir kişi geçemez, köprüsünü kıldan ince yaptı

Sırat köprüsü etrafında şekillenen bu beyitte şair, buradan geçme korkusundan dolayı yoldan uzaklaştığını ve herhangi bir kişinin köprüden geçemeyeceğini çünkü kıldan ince olduğunu söyler.

Yûnus'u gitmek istediği yoldan alıkoyan sırat köprüsünden geçerken yaşayacağı zorluğun korkusu olmuştur. Çünkü İslam inancına göre bu köprüden günahları çok olanlar geçemeyerek cehenneme düşecektir. Şair de bundan dolayı (belki de) yapmak istediği kötü bir davranıştan uzaklaşmıştır. Çünkü sıradan bir kimse bu köprüden geçemeyecektir, yalnızca sevapları günahlarından fazla olanlar geçebilecektir. O halde bu köprüdeki hareketin engeli, kişinin günah yükleridir.

Hareketi engelleyen zorluk: Günahlar

Zorluklarla İlgili İfadeler	Yolla İlgili İfadeler
Köprünün kıldan ince olması	Geçit Yoldan ko- Geç- Köprü

Beyit 49: *İşitdün Meryemoglı dostına varur iken*
Gör âhir yarım igne 'Îsâ'yı yoldan kodı

(369/8) (Tatcı, 2023: 354)

TT: İşittin ki Meryem oğlu İsa, dostuna giderken gör ki son bir yarım iğne İsa'yı yolundan koydu

Beyitte, Hz. İsa'nın (a.s.) göğe yükselirken üzerinde dünya malı olarak bir iğne kalmasına telmihte bulunulur. Hz. İsa (a.s.), bu iğneden dolayı göğün bir katında takılı kalıp daha fazla yükselememiştir.

Kişinin yolculuğuna engel olan zorluklardan biri de yüklerdir. Bu yükler maddi ağırlıklar olabileceği gibi manevi de olabilir. Yukarıdaki beyitte, manevi yükselişte maddi unsurların engel olması söz konusudur. Dolayısıyla bir yük olarak değerlendirilen bu iğne, yolculuğu engellemiştir.

Hareketi engelleyen zorluk: Dünya malı olan iğne

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Yarım iğne

Varur iken

Yoldan ko-

Karşı Kuvvetler

Beyit 50: *İven yolu durur mîşe mîşe kolaydur kolmaşa
Mîşe olan yirde paşa hârâmî çok anterî var*

(27/6) (Tatcı, 2023: 118)

TT: Acele edenin yolunda meşe ağaçları vardır. Bu yol, işsize kolaydır. Meşe olan yerde mânâ yolunun hırsızları çoktur.

Yûnus Emre'nin yolda aceleci davranan kişilerin yoluyla ilgili tespitlerinin bulunduğu yukarıdaki beytin ilk dizesinde, acele eden yolcunun yolunda meşe ağaçlarının olduğu söylenir. İşsiz güçsüz birisi için bu yolda yürümek kolaydır. İkinci dizede araziye dair bilgiler genişletilir: Meşe olan yerde (ormanda) haramiler, hırsızlar ve paşalar gizlenip yol kesmek, tuzak kurmak için bulunurlar.

Yolda acele eden kişinin önüne meşe ağaçları gibi engeller çıkarak görüş açısını kısıtlar ve ilerlemeyi zorlaştırırlar. Bu meşelik ormanda aynı zamanda haramiler, paşalar ve onları bu mânâ yolunda soymaya çalışan hırsızlar vardır. Beyit, engeller açısından incelendiğinde; hırsızlar, paşalar ve haramiler yoldaki karşıt güçlerdir. Bunlar, yolcuyu türlü hilelerle kandırarak kimi zaman yoldan saptırır kimi zaman da oyalayarak yolculuğun uzamasına yol açarlar. Ormandaki meşe ağaçları da yolcunun önünü görmesini engeller. Önünü göremeyen kişi, karşısına çıkabilecek zorluklardan da vaktinde haberdar olamaz. Meşeler de arazinin özelliğinden kaynaklanan birer zorluktur.

Hareketi Engelleyen Zorluklar: Yolda meşe ağaçlarının oluşu ve harami, hırsız, paşa gibi yol kesiciler

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Mîşe mîşe

İven yolu

Paşa

Hârâmî

Anterî

Beyit 51: *Kibr ü menidür subaşı delim kişidür yoldaşı
Sen olmagıl anun eşi buna uyan yoldan azar*

(83/6) (Tatcı, 2023: 155)

TT: Komutan, kibir ve kendini beğenmedir; birçok kişi onun yoldaşıdır. Sen, ona benzeme. Ona uyan yoldan çıkar.

Yûnus'un bir uyarıda bulunduğu yukarıdaki beytin ilk dizesinde, kibir ve kendini beğenmenin (meni) bir komutan olduğu bilgisi vardır. İkinci dizede “Sen ona benzeme. (*Sen olmagıl anun eşi*)” denerek bir uyarıda bulunulur. Çünkü o komutanla birlikte olanlar, yoldan çıkar.

Kibir ve kendini beğenme, olumsuz özelliklerdir. Bu beyitte, bir komutana benzetilen söz konusu özelliklerin insanı yönettiği varsayılırsa kibrin ve kendini beğenmenin emrinde olanlar hoş karşılanmazlar. Fakat pek çok kişi onlarla aynı saftadır. İkinci dizede bir uyarıda bulunan şair, ona benzememeyi öğütler. Çünkü ona uyan yoldan çıkacaktır. Bu noktada, kibir ve kendini beğenme, yoldaki bir karşıt güç olarak ele alınabilir. Olası senaryoda yolda yürüyen bir kişi vardır. Bu kişi, subaşıyla (kibr ü meni) karşılaşır. Subaşını karşısında gören insan onun yönlendirmesiyle başka bir yola sapar. Bu güce karşı koyamazsa yoldan çıkar. O halde insan, bu gibi kötü niyetli kişilere aldanmayıp alçakgönüllü ve mütevazı davranmalıdır.

Kolaylık: Alçakgönüllülük ve mütevazılık

Hareketi engelleyen zorluk: Kibir ve kendini beğenme özelliğine sahip olan subaşı

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Kibr

Yoldan uz-: yoldan çıkmak

Meni

Yoldaş

Beyit 52:   *Yûnus'ıla balık beni çekdi deme yutdı bile*
Zekeriyyâ'yıla kaçdum Nûh'ıla tûfândayıdum

(168/5) (Tatcı, 2023: 212)

TT: Yûnus peygamberle balık beni çekti. Hatta yuttu. Zekeriyya Peygamber'le kaçtım. Nuh Peygamber'le tufandaydım.

Manevî bir yolculuk halinde olan şair, bu dizelerde peygamber kıssalarına telmihte bulunur. Yûnus peygamberin balığın karnına girmesi olayında, Yûnus Emre da onunla birliktedir. Zekeriyya Peygamber'le birlikte kavminden kaçmış, Nuh Peygamber'le birlikte tufan hadisesini yaşamıştır. Onlara yoldaşlık etmiştir.

Yûnus'un yaşadığı zorluklar, peygamberlerin başından geçen zorluklarla paralel ele alınacak olursa ilk olarak Yûnus Peygamber'in bir balığın karnında hapsolması tıkanıklık olarak yorumlanabilir. İlerlemek isteyen kişinin balık gibi bir engel tarafından hapsedilmesi yoluna devam edememesi ve yolculuğun sekteye uğramasına yol açmıştır. Zekeriyya Peygamber, kavminin baskılarına dayanamayıp onlardan kaçmıştır. Karşısındaki güçlerden dolayı ilerleyemeyen Hz. Zekeriyya (a.s.), bir ağaç kovuğuna sığınmak zorunda kalmıştır.

Kolaylıklar: Kavimden kaçıp ağaca sığınmak

Hareketi engelleyen zorluklar: Balık, kavmin baskısı

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Çek-

Kaç-

Yut-

Beyit 53: *Ben bunda garîb geldim ben bu ilden bî-zârem
Bu tutsaklık tuzagın demi geldi üzerem*

(170/1) (Tatcı, 2023: 214)

TT: Ben buraya kimsesiz geldim. Ben bu şehirden usanmışım. Bu tutsaklık tuzagını vakti geldiğinde bozarım.

Şair, bir yol kat edip varış noktasına ulaşmıştır. “...garîb geldim” ifadesinden yolculuğu sırasında bir yol arkadaşı olmadığı gibi geldiği yerde de kimsesi olmadığı, yalnız birisi olduğu anlaşılır. Bununla birlikte, geldiği şehirden de bıkmış usanmıştır. İkinci dizedeyse şairin tutsak olduğu ve bu tutsaklıktan vakti geldiğinde kurtulmak istediği anlamı vardır.

Yûnus, geldiği yere kimsesiz bir hâlde varmıştır. Yolculukta bir yol arkadaşının olması yolu keyifli ve kolay duruma getirirken tek başına yapılan yolculuklar, daha zorlayıcı olabilir. Yoldaşı olan insan yolculukta daha az zorlanacaktır. Fakat yolculuğun yalnız yapılması kişiyi enerjisi bırakacaktır. Dolayısıyla burada, enerji kaynağının eksikliğinden kaynaklanan bir zorluk vardır.

Yûnus, geldiği şehirden sıkılmıştır. Bu sıkıntı ikinci dizede, “tutsaklık tuzagı” olarak ifade edilir. Bulunduğu yerden gitmek isteyen şair bu hissini, sıkıntı tuzagını vakti geldiğinde bozacağını söyleyerek ifade eder. Tutsaklık, bir karşıt güç tarafından gerçekleştirilir. Tutsak edilen insan, ilerlemesi engellendiği için yoluna devam edemeyecektir.

Hareketi engelleyen zorluklar: Bir yoldaşın eksikliği, tutsaklık

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Tutsaklık tuzagı

Gel-

Garîb gel-

Beyit 54: *Dostlar ögüt virür bana gitgil anun yakınından
Dahı yakın varam meger andan ayruk varıamazam*

(174/6) (Tatcı, 2023: 217)

TT: Dostlarım bana “Onun yanından git.” Diye ögüt verirler. Ona daha yakın olayım çünkü ondan ayrı gidemem.

Şaire dostları ne kadar onun yanından uzaklaşmasını söylese de o, Allah’a daha da yaklaşır. Çünkü ondan ayrı ilerleyemez.

Bu beyitteki zorluk, açıkça ifade edilmemiştir. Beytin anlamına odaklanıldığında zorluğun Yûnus’un “O” dediği Allah’tan ayrı olarak ilerleyemediği bilgisine ulaşılır. Şair, dostlarının “O’ndan uzaklaş.” Uyarısına rağmen daha da yaklaşır. Çünkü “O” olmazsa gidemez, ilerleyemez. Bu noktada, dostların onu yolundan alıkoymak istemesi, karşı kuvvetler tarafından oluşturulan zorluklar olarak değerlendirilebilir. Yûnus’un O’na yakın olmak istemesi, O’dan ayrı ilerleyemeyeceğini düşünmesinden kaynaklanır. Çünkü O’ndan ayrı kalırsa gücü ilerlemek için yetersiz kalacaktır. Bu da hareketi engelleme bağlamında, enerji kaynağının eksikliği olarak yorumlanabilir.

Hareketi engelleyen zorluklar: Dostların verdiği ögütler, O’nun yokluğu

Zorluklarla İlgili İfadeler	Yolla İlgili İfadeler

Andan ayru	Gitgil

	Yakın

	Var-

Beyit 55: *Ol dördün birisi cân biri dîn biri îmân
Biri nefsümdür düşmân anda savaşıp geldüm*

(181/5) (Tatcı, 2023: 221)

TT: O dört şeyden biri can, biri din, biri iman. Biri düşman olan nefsimdir ki onunla savaşıp geldim

Bir önceki beyit göz önüne alındığında bu beytin anlamı daha net ortaya çıkacaktır:

“Dört kişidür yoldaşum vefâdârum râzdaşum/ Üçile hoşdur başum birine başup geldim” (181/4) (Tatcı, 2023: 221)

(TT: Dört kişidir yoldaşım, vefalım ve sırdaşım/ Üçüyle aram iyidir, birisine öfkelenip geldim)

Bu beyitte geçen “ol dördün” ifadesinin önceki beyte bakarak dört kişiden söz ettiği anlaşılır. Yûnus; “cân, dîn, îmân ve nefis”i birer insana benzeterek somutlaştırmıştır. İlk üçüyle arası iyiiken nefsiyle arası kötüdür.

Yûnus’un yolculuğunda; cân, dîn ve îmân ona sorun çıkarmazken nefsi ona düşmanıdır. Nefis; kişinin öz varlığı, kişiliğidir.⁴¹ Tasavvuf inancında nefis, “Kulun kötü, beğenilmeyen, bayağı ve hayvânî arzuları, huy ve fiilleri, kibir gazap, kin, haset, hırs, tahammülsüzlük, hasislik, dedikodu, şehvet, ihtiras, hevâ vü heves gibi zaafalarının merkezi”⁴² anlamıyla öne çıkar. Bu bakımdan, insan nefsiyle sürekli bir mücadele ve çatışma halindedir. Nefis, insanı yoldan çıkarması veya yanlış yollara sürüklemesiyle bilinir. Yukarıdaki beyitte, şair yola çıkmak ister. Fakat nefis onun karşısında durarak yoldan alıkoymak için uğraşır. O halde kişi, yola çıkmaya hem isteklidir hem de bunun için önce kendi öz benliğini yenmelidir. Yûnus Emre; cân, dîn ve imanı yoldaş edip nefsiyle de savaştıktan sonra ancak yola çıkabilmiştir. İlerlemenin önündeki bir karşıt güç olan nefis, şairin yolculuğunu engellemeye çalışsa da amacına ulaşamamıştır.

Kolaylık: Can, din, iman

Hareketi engelleyen zorluk: Nefis

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Nefis

Gel-

Savaş

⁴¹ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 19.02.2025)

⁴² <https://lugatim.com/s/NEF%C4%B0S> (Erişim: 19.02.2025)

Beyit 56: *Çün kim girdüm bu denize ne kenâr var ne cezîre*
Çün dört yanumdan mevc ura tekne kavî hiç batmayam

(183/8) (Tatcı, 2023: 223)

TT: Bir denize girdim ki ne kenarı var ne adası var. Dört yanımdan dalga vursa da tekne sağlamdır. Hiç batmayayım.

Şair öyle uçsuz bucaksız bir denize girmiştir ki yönünü tayin edebilecek ne bir kıyısı ne de bir adası vardır. Bu denizde dört yanından dalgalar vursa da teknesi sağlamdır, hiç batmaz.

Kişi, denize girerek bir yolculuğa başlamıştır. Bu denizde herhangi bir kenar/kıyı ya da ada yoktur. Bu durum, kişinin yönünü belirlemesini engelleyerek bir zorluk oluşturur. Bu zorluk, arazinin özelliğinden kaynaklanır. İkinci beyitte, bu denizde şairin teknesine dalgalar vurarak yolculuğu zorlu hâle getirir. Dalgalar, yolculuğu zorlaştıran dışsal karşıt güçlerdir. Fakat bu ilerlemeye engel değildir çünkü Yûnus'un hiç batmayan sağlam bir teknesi vardır.

Kolaylık: Teknenin sağlam olması

Hareketi engelleyen zorluklar: Denizde bir kenar ve ada olmaması, dalgaların tekneye çarpması

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Ne kenâr var ne cezîre   Denize gir-
Mevc ura

Beyit 57: *Aldı benüm gönlümü n'oldugum bilimezem*
Yavı kıldum ben beni isteyüp bulamazam

(188/1) (Tatcı, 2023: 228)

TT: Aldı benim gönlümü. Ne olduğumu bilmiyorum. Kaybettim ben kendimi. İstedğim halde bulamıyorum.

Gönlü, bir güç tarafından ele geçirilen şair, bundan dolayı ne olduğunu bilemez bir durumdadır. Gönlüyle birlikte kendini de kaybetmiştir. İstese de kendini bulamaz.

Yûnus Emre'nin karşısındaki kuvvet, öyle güçlüdür ki onun gönlünü ele geçirmesiyle şair tüm gücünü yitirmiştir. “n’oldugum bilimezem” diyerek kim olduğunun, ne halde olduğunun bilincinde olmadığını ifade eder. Şair, kendini kaybetmiştir. İnsanın kendini kaybetmesi, ne yöne gideceğini ve nasıl hareket edeceğini bilememesine yola açabilir. Kendine dair bilinç kaybı yaşayan şair, ne kadar istese de kendini bulmaya güç yetiremez. Yûnus, karşısındaki kuvvetten dolayı enerjisini toplayamaz. Bu durum da zorlanmasına ve dilediği gibi hareket edememesine neden olur. Bu hareketsizlik, somut anlamda düşünülmemelidir. Kişinin içsel yolculuğunda manevi anlamda bir kaybolma yaşamasına dayanır.

Hareketi engelleyen zorluklar: Şairin gönlünün ele geçirilmesi ve kendini kaybetmesi

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Aldı benüm gönlümü

Yavı kıldum

Beyit 58: *Ben toprak oldum yoluna sen aşuru gözedürsin
Şu karşıma göğüs gerüp taş bağırılı taglar mısın*

(270/4) (Tatcı, 2023: 238)

TT: Ben yoluna toprak oldum. Sen daha fazlasını beklersin. Şu karşıma göğüs geren taş bağırılı dağlar mısın?

Şair, karşısındakine seslenip onun yoluna toprak olduğunu ama onun daha fazlasını beklediğini söyleyerek sitem eder. İkinci dizede, bu sitemini daha ileri götürerek onu karşısında duran dağlara benzetir.

Yûnus’un yola toprak olması alçak gönüllülüğünü gösterir. O öyle mütevazı davranmıştır ki (muhtemelen) sevdiği için onun yoluna toprak olmayı göze almıştır. Fakat o daha fazlasını bekler. Şair, bunun üzerine sitemini “Şu karşıma göğüs gerüp taş bağırılı taglar mısın” diyerek dile getirir. Yûnus, sevgilisinin yoluna toprak olduğu için ondan olumlu bir işaret beklerken aksi bir durumla karşılaşmıştır. Bu durumda onu “taş bağırılı dağ”ın yolcunun karşısında durarak yol vermemesi gibi merhamet göstermeyen taş kalpli birine benzetir. Nasıl ki bir dağ, yolcunun karşısında aşılması gereken bir engel olup karşı

kuvvet uyguluyorsa sevgilisi de onun karşısında merhamet göstermeden durarak manevi anlamda ilerleyişini kısıtlar.

Hareketi engelleyen zorluk: Taş bağırılı dağ

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Taş bağırılı dağ

Yol

Beyit 59:   *Îmân aldaguçları bilün çokdur bu yolda*
Nefsine uyanların gitmez yüzi karası

(375/3) (Tatcı, 2023: 359)

TT: Bilin ki nefsin aldaticıları çoktur bu yolda. Nefsine uyanların yüzünün karası gitmez

Şairin yoldaki tehlikeleri işaret ettiği bu beyitte, kişinin nefsini aldatan şeylerin yoldaki çokluğuna değinilir. Nefsine uyan kişinin yüzünün karası gitmez. Yüz karası sözlükte, “Utanılacak bir durum veya şey; yüz kırı”⁴³ anlamıyla karşılanır. O hâlde, nefsinin istekleriyle hareket eden yolcunun utanacak şeylerinin tükenemeyeceği söylenebilir.

Yûnus’un yolunda, kişinin önüne çıkan ve nefsini aldatmaya çalışan unsurlar (*îmân aldaguçları*) sayıca oldukça fazladır. İlerlemenin önüne engel olan bu aldaticılar, yolcunun yoluna çıkarak onu yolundan alıkoymaya veya başka yollara sevk etmeye çalışırlar. İkinci mısrada bunlara karşı uyarıda bulunan şair, bu aldaticılara uyan kişilerin utanmaktan kurtulamayacağı konusunda uyarıda bulunur. “*Îmân aldaguçları*” bu yönleriyle zorluk türlerinden karşı kuvvetler grubunda yer alır.

Hareketi engelleyen zorluk: Îmân aldaguçları

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Îmân aldaguçları

Yol

⁴³ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 24.02.2025)

Beyit 60: *Yitmiş bin riyâ çeri vardur bu yolda bilün
Nefs öldürmiş er gerek ol çeriği kırası*

(375/4) (Tatcı, 2023: 359)

TT: Yetmiş bin iki yüzölölük askeri vardır bu yolda, bilin. O askerleri yok etmek için nefsinin öldürmüş kişi gerekir

Şairin yürüdüğü yolda yetmiş bin riyâkâr (ikiyüzlü) asker (insan) vardır. “Bilün.” eylemi kullanılarak bu duruma karşı bir uyarıda bulunulur. O riyâkâr insanlardan kurtulmak, onları yok etmek için nefsinin isteklerinin karşısında durmuş bir kişiye ihtiyaç vardır.

Yûnus’un yürüdüğü yola dair bilgi verdiği bu beyitte, yolun olumsuz bir özelliği aktarılır. Yolda, yetmiş bin, (Çokluğu anlatmak için büyük bir sayı kullanılmıştır.) ikiyüzlü kişi vardır. Bu ikiyüzlü kişiler, yolcuyla yolundan döndürmeye çalışır. Şair buna karşı bir uyarıda bulunur. Yolda ilerlemenin karşısında bir kuvvet oluşturan ikiyüzlülüğün yenilebilmesi için kişinin nefsinin isteklerinden yüz çevirmesi gerekir.

Hareketi engelleyen zorluk: Yitmiş bin riyâ çeri

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Yitmiş bin riyâ çeri

Yol

Beyit 61: *Nefsdür eri yolda koyan yolda kalur nefse uyan
Ne işün var kimseyile nefsüne kakı buş yürü*

(403/3) (Tatcı, 2023: 377)

TT: Nefistir kişiyi yolda bırakan, yolda kalır nefse uyan. Kimseye ne işin var? Nefsine kızıp öfkelen, yürü.

Şair bu beyitte, kişinin yolda kalmasının suçlusu olarak nefsi görür. Nefsine uyan kişi yolda kalır. Beytin ikinci dizesinde, öğüt vererek başka kimselere takılıp kalmamayı ve kişinin nefsinin azarlayıp yoluna devam etmesini söyler.

Nefs, kişinin karşısında durarak yürümesini engeller. Onu türlü bahanelerle kandırarak yolundan alıkoyar. Buna dikkati çeken şair, kişiyi yola bırakanın nefs olduğu

konusunda bir uyarıda bulunur. Buna çözüm olarak da nefsi azarlayıp ona öfkelenmeyi sunar.

Hareketi engelleyen zorluk: Nefse uymak

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Nefs

Yolda ko-

Nefse uy-

Yolda kal-

Yürü-

Enerji Kaynağının Eksikliği

Beyit 62:   *Sensüz yola girürisem çârem yok adım atmaya*
Gevdemde kuvvetüm sensin başum götürüp gitmege

(1/1) (Tatcı, 2023: 101)

TT: Yola sensiz girersem adım atmaya çarem yok. Başımı götürüp gitmek için gövdemdeki kuvvetim sensin.

Şairin Allah’a seslendiği bu beyitte, yola O olmadan girdiğinde adım atmaya çaresinin olmadığı anlaşılır. Yûnus’un yürüyebilmesi için gerekli güç ve kuvvet de Allah tarafından sağlanır. Burada, “çâre”ye odaklanıldığında sözcüğün “1. İstenen noktaya varmak, bir engeli aşmak için tutulması gereken yol, çıkar yol. 2. İlâç, devâ, tedbir. 3. Kurtuluş yolu”⁴⁴ gibi anlamlara sahip olduğu görülür. *Çâre* sözcüğü, beytin anlamsal çerçevesini çizebilmek için önemlidir. Şair ilk dizede bu sözcüğü kullanarak âcizliğini dile getirir. O’nun yardımı olmadan herhangi bir deva, yol yoktur ki adım atabilsin. Öyleyse Allah tarafından sağlanan kuvvetin daha yolun başlangıcında adım atmak gibi basit bir eylem için dahi son derece gerekli olduğu anlaşılır.

Allah’ın şaire güç vererek yardım etmesi onun adım atmasını, yolda ilerlemesini, hareket etmesini kolaylaştıran bir durumdur. Yûnus Emre’ye, Allah tarafından yardım gelmediğinde kuvveti tükenir ve ilerleyemez. Dolayısıyla bu yardım, hareket için enerji kaynağıdır ve yokluğunda hareket edilemez. Bu durum şu şekilde daha net anlaşılabilir:

⁴⁴ <https://lugatim.com/s/%C3%87%C3%82RE> (Erişim tarihi: 17.12.2024)

Kolaylık: Allah'ın verdiği kuvvet

Hareketi Engelleyen Zorluk: Yola Allah'ın yardımı olmadan girildiğinde yaşanan güçsüzlük durumu

Zorluklarla İlgili İfadeler	Yolla İlgili İfadeler
Çare	Yola gir-
Kuvvet	Adım at-
	Götürüp git-

Beyit 63: *Taglar aşup berye söküp ırak yire emek döküp
İstedüğün bundayiken bu ne 'aceb sefer durur*

(61/2) (Tatcı, 2023: 141)

TT: Ey dağları aşıp, çölleri geçip uzak yere giden, istediğin sendeyken acaba bu nasıl seferdir?

Şair, yolcuya seslenerek şunları söyler: Ey dağları aşıp, çölleri geçip uzak yerlere emek vererek giden kişi, oralarda aradığın şey sendeyken neden bu kadar zahmete girersin? Aradığın şey her neyse sendedir.

Beyitte seslenilen söz konusu yolcu, aradığı/istediği şeyi bulmak için dağları aşmak, çölleri geçmek, uzak yerlere uğraş vererek gitmektedir. İlk dizede bu yolcu, arazi koşullarından kaynaklanan zorluklarla karşı karşıyadır. Dağlar ve çöller, fiziksel engeller olarak kişinin yolculuğunu zorlaştırır. Fakat yolcu, bu engelleri aşmıştır. Şair, ikinci dizede yolcuya bir gerçeği göstermeye çalışarak aradığı şeyin kendisinde olduğunu, neden bu kadar emek verdiğini sorar. Yolcunun bunu görememesi, yeterli enerjisinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu beytin bir diğer öne çıkan özelliği, hem kişinin içsel yani manevî yolculuğuna hem de somut anlamda bir yolculuğa değiniyor olmasıdır. Aradığı şeyi/hakikati bulmaya çalışan kişi, ona ulaşmak adına bir yolculuğa çıkar. Dağları, çölleri aşıp ne kadar uzağa giderse aradığı şeyi orada bulacağına inanır. Bu noktada; dağ, çöl gibi fiziksel unsurlar yolcuya birer engel olarak görünür. Halbuki insanın istediği şeye ulaşmasının önündeki engel kendisidir.

Hareketi engelleyen zorluklar: Dağlar, çöller ve insanın kendisi

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Taglar aş-

Sefer dur-

Berye sök-

Irak yire emek dök-

Beyit 64:   *Mescid ü medrese sende sen yürürsin perâkende*
Irak kaldun bu erkânda katı bu iş düşvâr durur

(61/8) (Tatcı, 2023: 141)

TT: Mescit ve medrese sendedir. (Fakat) Sen darmadağın yürürsün. Bu yoldan uzak kaldın. Bu iş çok zordur.

Karşısındaki kişiye seslenen şair, onun mescit ve medrese gibi şeylerin sahibi olmasına rağmen manevi yolda darmadağın olduğunu söyleyerek ekler: Yoldan uzak kaldığın için işin çok zordur.

İnsanın mescitte ve medresede bulunması manevi anlamda güçlü ve dirayetli olması olarak yorumlanır. Fakat şairin seslendiği kişi buna rağmen yolda darmadağın bir hâlde yürür. Burada bir zıtlık vardır. İkinci beyitte bir tespitte bulunan Yûnus, dağınık şekilde yürüyen kişinin (belki kendisi) yoldan uzak kaldığını söyler. Dolayısıyla da işi çok zordur. Bu beyitte yolcunun karşılaştığı zorluk, sahip olması gereken şeylerin onda olmasına rağmen yolda darmadağın olmasıdır. Bu da onu yoldan uzaklaştırarak işini zorlaştırır. Öyleyse zorluklar yalnızca dışsal nedenlerden kaynaklanmaz. İnsanın kendisinden kaynaklı zorluklar da vardır. Kişinin enerji kaynağı yetersiz kaldığı için (sahip olması gereken her şeye sahip olduğu hâlde) yolculuğu da zorlaşmıştır.

Hareketi engelleyen zorluk: Yoldan uzak kalmak

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Perâkende

Yürü-

Irak kal-

Beyit 65: *Ne bilsün bu 'ışkı usanlar uyalar*
Ne döysün bu yola azıksuz yayalar

(62/1) (Tatcı, 2023: 142)

TT: Ne bilsin bu aşkı bıkanlar, tembeller? Nasıl tahammül etsin bu yola azıksuz yayalar?

Yolda yürümekten bıkkınlık göstererek ve tembellik ederek vazgeçenler bu aşkı bilemezler. Yola azıksız çıkanların yolculuğa dayanması zordur. Azık hem maddi hem manevi anlamda yorumlanabilir. Yolculuğa çıkan kişi yanına yeteri kadar gıda almazsa güçsüz düşecektir. Aynı zamanda, manevi anlamda birikimli olmayan yolcunun da yolculuğun zorlu şartlarına uyum sağlaması zorlaşacaktır.

Aşk yoluna azıksız çıkmak, yolculuğa tahammülü zorlaştırır. İlk dize ve ikinci dize arasındaki bağlantı göz önüne alındığında, yolculuğa sebep olan aşkı, tembellik eden ve bıkkınlık gösteren kişilerin anlayamayacağı açıktır. Tembelliğin zıddı çalışkanlık, bıkkınlığın zıddı da tahammül göstermek olarak değerlendirildiğinde çalışkanlık ve tahammülkârlık bu yoldaki azıklardır. Azığın olmaması da yolculuğa dayanmayı zorlaştırdığından bu yolculuğa gereken tahammülü gösterilemeyecektir ve yorgun düşülecektir. Dolayısıyla harekete engel olan durum, enerji kaynağının eksikliğidir.

Harekete engel olan zorluklar: Tembellik, bıkkınlık ve azığın olmaması

Zorluklarla İlgili İfadeler	Yolla İlgili İfadeler
Azuksuz yaya	Azık
	Yaya
	Yol

Beyit 66: *Âh bu 'ışkun eseri her kime ugrarısı*
Derdine sabretmeyen yolda kalagan olur

(96/3) (Tatcı, 2023: 164)

TT: Âh bu aşkın etkisi kime rastlarsa derdine sabretmeyen yolda kalır

Yukarıdaki beyitte, âşık olan insanın dertli olduğu ifade edilir. Aşk, sabır gerektirir. Bu derde sabretmeyen kişi, yolda kalır.

Aşk, insanı etkileyen bir duygudur. Âşık olan kişi, aynı zamanda dert sahibi de olur. İnsan eğer yolda ilerlemek isterse bu derde karşı sabır göstermelidir. Dert, bir yük olarak değerlendirilecek olursa bu yükü taşıyamayan kişi yolda kalacaktır. Dert yükünü taşımanın yolu sabırlı olmaktan geçer. O halde sabırsız kişi, manevi anlamda enerji eksiliği yaşıyordur. Bu durumda yaşanan temel zorluk, enerji kaynağının eksikliğidir. İnsanın yolda kalmaması, sabır göstermesine bağlıdır.

Hareketi engelleyen zorluk: Dert ve sabırsızlık göstermek

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Dert

Yolda kalagan ol-

Beyit 67:   *Gönlüm bana yoldaş iken zühd ü tâ'at kılurıdum*
Yıkıldı bu terfûblerüm gönülsüzem elim irmez

(104/4) (Tatcı, 2023: 169)

TT: Gönlüm bana yoldaşken ibadet ederdim. Düzenim bozuldu, gönülsüzüm. Elim iş yapmaya gitmez.

Şair yukarıdaki beyitte, gönlü ona yoldaşken ibadet ettiğini ve gönlünü kaybettiğindeyse düzeninin bozularak ibadet etmeye isteksiz duruma geldiğini ifade eder.

İbadetler, kulun Allah’a manevi olarak yaklaşmasını sağlar. İnsan ibadet ettiğinde Allah’a olan yolculuğu kolaylaşmış olur. Bu beyitte, kişinin ibadet ederken gönlünün ona yoldaş olması kolaylaştırıcı bir etkidir. Fakat ibadetlerini gönülsüz (isteksiz) yapan kişinin düzeni bozulur. Kişi, ataletе düşer. Bu durumda, yolculuğu zorlaşır. Yukarıdaki beyitte, “elim irmez” denerek iş yapmaya elinin gitmediği, ibadet etmek için gerekli gücü bulamadığı ifade edilir. Yeterli enerjiye sahip olmayan kişinin yolculuğu zorlaşır.

Hareketi engelleyen zorluk: İbadet etmeye gönülsüz olmak

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Yıkıldı

Yoldaş

Gönülsüzem

Elim irmez

Beyit 68: *Gözüm içinde sensin bile bakan
Eğer sen bakmasan yolum görünmez*

(107/2) (Tatcı, 2023: 170)

TT: Gözümün içinde benimle birlikte bakan sensin. Eğer sen bakmazsan yolum görünmez.

Şair, Allah’a seslenerek onunla bir olduğunu (vahdet-i vücud) ve her nereye bakarsa baksın onunla birlikte baktığını söyler. Eğer onun bakışı olmasa yolunu göremez.

Yûnus’un yolculuğunda tek başına olmadığı, dostla (Allah’la) birlikte/bir olarak yolunda yürüdüğü pek çok beyitte görülür. Bu beyitte, gözlerinin de onunla birlikte baktığı ifade edilir. “...sen bakmasan yolum görünmez” denilerek Allah’ın rehberliğinin gerekliliği vurgulanır. Hareketin sürdürülebilmesi için bir yol göstericiye ihtiyaç duyulur. Eğer onun bakışı olmazsa şair yolunu göremez. Dostun bakışı, şaire güç verir. Öyle ki onun verdiği güçle yolunu görebilir. O olmazsa Yûnus, yolunu kaybedebilir. Bu noktada zorluk, enerji kaynağının eksikliğidir.

Kolaylık: Allah’ın yol göstericiliği

Hareketi engelleyen zorluk: Allah’ın yardımının olmaması

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Bakmazsan

Yolum görünmez

Beyit 69: *Benüm münâcâtum senden yanadur
Sana varur yolum sensüz varılmaz*

(107/3) (Tatcı, 2023: 170)

TT: Benim yalvarışım senden tarafadır. Yolum sana ulaşır, sensiz ulaşmaz.

Yukarıdaki beyitte, hedefe varmak bir koşula bağlanmıştır. “...sensüz varılmaz” ifadesiyle yolculuğun ancak bu yol arkadaşıyla mümkün olduğu anlatılır. Şair, bunun için Allah’a yalvarır.

Yûnus, Allah’a yalvararak yolun sonunda ona ulaşacağını ve bu yolculuğu da onun yardımıyla yapacağını söyler. Önceki beyitte görülen vahdet-i vücud anlayışı burada da

hâkimdir. Şairin O'na ulaşması yine O'nun yardımıyla olacaktır. Dolayısıyla Allah'ın yardımını olmadan ilerleyemez. İlerlemesini sağlayan gücü O verir. “Sensüz” sözcüğüyle O'nun yokluğunda varılacak noktaya ulaşılamayacağı ifade edilir. Böylelikle bu durum, enerji kaynağının eksikliği olarak harekete engel olur.

Kolaylık: Yolculuğun Allah'la birlikte yapılması

Hareketi engelleyen zorluk: Allah'ın yardımının olmaması

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Sensiz varılmaz

Var-

Yol

Beyit 70:   *Ben beni senden ayru kanda bulam*
                  Ki sensüz Hak nefes 'ömrüm sürülmez

(107/2) (Tatcı, 2023: 171)

TT: Ben beni senden ayru nerede bulabilirim? Kaldı ki sensiz (Hak nefesi olmadan) ömür sürülmez

Kul ile Allah'ın bir olduğunun ifade edildiği yukarıdaki dizelerde Yûnus, varlığının Allah'tan olduğunun idrakiyle kendisini bulmasının ancak Allah'ın yardımı ve yolda onunla birlikte olmasıyla mümkün olduğunu ifade eder. İkinci dize de bu görüşünü kuvvetlendirerek Allah olmadan ömrünü sürdürmenin imkânsız olduğunu dile getirir.

Tasavvuf inancında kul Allah'la o kadar yakındır ki kişinin kendini bulabilmesi ve kendisi olabilmesi için Allah'ın yardımı mutlaka gereklidir. İnsanın bir yolcu olarak konumlandırıldığı bu senaryoda aranan (kayıp olan) da arayan da kişinin kendisidir. İnsanın kendisini bulması için de Allah'la bir olması muhakkak gereklidir. Allah'ın varlığı öyle gereklidir ki o olmadan ömür sürülmez. Bu yolculukta Allah, insana gerekli gücü sağlar. Onunla bir olan kul kendisini bulabilir. Yokluğundaysa güçsüz ve enerjisiz kalır.

Hareketi engelleyen zorluk: Allah'ın yardımının olmaması

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Senden ayru

Bul-

Beyit 71: *Yûnus bu tevhide gark oldı gitti*
Girü gelmeklige ‘aklı dirilmez

(107/12) (Tatcı, 2023: 171)

TT: Yûnus bu tevhit denizinde boğuldu gitti. Geri gelmeye aklını toplayamaz

Yûnus Emre, tevhit inancında boğulup (gark olmak) gitmiştir (kaybolmuştur). Onu geri getirebilmek için aklı yetersiz kalır. Hakikate ulaşan kişi, artık eski anlayışına geri dönemez.

Yukarıdaki beyitle de bağlantılı olarak yorumlanabilecek bu dizelerde Yûnus, Allah’ın birliğine duyduğu inanç içerisinde kaybolup gitmiştir. Gark olmak; batmak, o şeyde boğulmak⁴⁵ anlamlarıyla yorumlandığında bu inancın bir deniz olarak nitelendiği görülür (TEVHİT DENİZDİR). O hâlde şair, deniz gibi bir ortamda yolculuk yapmaktadır. Kendini Allah’la bütünleştiren Yûnus, bu inancın derinlerine inip kaybolmuştur. Öyle ki geri dönebilmesinde aklının gücü yetersiz kalır. Bu durum, enerji kaynağının eksikliği olarak yorumlanabilir.

Hareketi engelleyen zorluk: Tevhit denizinde boğulmak

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Gark ol-

Git-

Girü gel-

Beyit 72: *Âlem ‘ilmin okıyan dört mezheb sırrın tuyan*
‘Âciz kaldı bu yolda bu ‘ışka el uramaz

(110/3) (Tatcı, 2023: 172)

TT: Âlemin ilmini okuyan, dört mezhebin sırrını duyan bu yolda zayıf kaldı, aşka el süremez.

Kişi dünyaya dair bilgileri (zahiri bilgi) öğrense, dört mezhebi bilse bile bu yolda güçsüz ve zayıf kalır. Çünkü Allah’a ulaşma yolunda dünyalık bilgiler yeterli değildir. Bu hâle (aşk) el sürebilmek için dünya bilgisinden başka şeyler gereklidir.

⁴⁵ <https://lugatim.com/s/gark> (Erişim: 13.02.2022)

Bu beyitteki zorluğun net görülebilmesi adına önceki beyte bakmak gerekir:

“İlmile hikmetile kimse irmez bu sırra/ Bu bir ‘acâyip sırdur ‘ilme kitaba sığmaz”
(110/2) (Tatçı, 2023: 172)

(TT: Kimse ilim ve hikmetle bu sırra ulaşamaz/ Bu öyle acayip bir sırdır ki ilme kitaba sığmaz)

Bu iki beyit birlikte düşünüldüğünde şu sonuca varılacaktır: Aşk sırrına ilim ve hikmetle ulaşılmaz. Bu öyle değişik bir sırdır ki ne ilme sığar ne de herhangi bir kitaba. Öyleyse aşka ulaşmak isteyen kişilerin mevcut bilgileriyle yollarıyla devam etmeleri mümkün olmayacaktır. Kişi dünyadaki bütün bilgilere sahip olsa da bu yolda zayıf kalır. Bu bilgiler, onun yolculuğu için gereken gücü vermez. İnsanın yalnızca aklı ve bilgisiyle ilerlemeye çalışması, maneviyat yolunda ilerlemesini zorlaştıracaktır.

Hareketi engelleyen zorluk: Yalnızca dünya bilgisiyle ilerlemeye çalışmak

Zorluklarla İlgili İfadeler	Yolla İlgili İfadeler

Âciz kal-	Yol

El urama-	

Beyit 73: *Ben bunda garîb geldim ben bu ilden bî-zârem*
Bu tutsaklık tuzagın demi geldi üzerem

(170/1) (Tatçı, 2023: 214)

TT: Ben buraya kimsesiz geldim. Ben bu şehirden usanmışım. Bu tutsaklık tuzağını vakti geldiğinde bozarım.

Şair, bir yol kat edip varış noktasına ulaşmıştır. “...garîb geldim” ifadesinden yolculuğu sırasında bir yol arkadaşı olmadığı gibi geldiği yerde de kimsesi olmadığı, yalnız birisi olduğu anlaşılır. Bununla birlikte, geldiği şehirden de bıkmış usanmıştır. İkinci dizedeyse şairin tutsak olduğu ve bu tutsaklıktan vakti geldiğinde kurtulmak istediği anlamı vardır.

Yûnus, geldiği yere kimsesiz bir hâlde varmıştır. Yolculukta bir yol arkadaşının olması yolu keyifli ve kolay duruma getirirken tek başına yapılan yolculuklar, daha zorlayıcı olabilir. Yoldaşı olan insan yolculukta daha az zorlanacaktır. Fakat yolculuğun yalnız

yapılması kişiyi enerjisiz bırakacaktır. Dolayısıyla burada, enerji kaynağının eksikliğinden kaynaklanan bir zorluk vardır.

Yûnus, geldiği şehirden sıkılmıştır. Bu sıkıntı ikinci dizede, “*tutsaklık tuzağı*” olarak ifade edilir. Bulunduğu yerden gitmek isteyen şair bu hissini, sıkıntı tuzağını vakti geldiğinde bozacağını söyleyerek ifade eder. Tutsaklık, bir karşıt güç tarafından gerçekleştirilir. Tutsak edilen insan, ilerlemesi engellendiği için yoluna devam edemeyecektir.

Hareketi engelleyen zorluklar: Bir yoldaşın eksikliği, tutsaklık

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Tutsaklık tuzağı

Gel-

Garîb gel-

Beyit 74:   *Dostlar öğüt virür bana gitgil anun yakınından*
Dahı yakın varam meger andan ayruk varıamazam

(174/6) (Tatcı, 2023: 217)

TT: Dostlarım bana “Onun yanından git.” diye öğüt verirler. Ona daha yakın olayım çünkü onda ayrı gidemem.

Şaire dostları ne kadar onun yanından uzaklaşmasını söylese de o, Allah’a daha da yaklaşır. Çünkü ondan ayrı ilerleyemez.

Bu beyitteki zorluk, açıkça ifade edilmemiştir. Beytin anlamına odaklanıldığında zorluğun Yûnus’un “O” dediği Allah’tan ayrı olarak ilerleyemediği bilgisine ulaşılır. Şair, dostlarının “O’ndan uzaklaş.” uyarısına rağmen daha da yaklaşır. Çünkü “O” olmazsa gidemez, ilerleyemez. Bu noktada, dostların onu yolundan alıkoymak istemesi, karşısındaki bir kuvvet tarafından oluşturulan zorluklar olarak değerlendirilebilir. Yûnus’un O’na yakın olmak istemesi, O’dan ayrı ilerleyemeyeceğini düşünmesinden kaynaklanır. Çünkü O’ndan ayrı kalırsa gücü ilerlemek için yetersiz kalacaktır. Bu da hareketi engelleme bağlamında, enerji kaynağının eksikliği olarak yorumlanabilir.

Hareketi engelleyen zorluklar: Dostların verdiği öğütler, O’nun yokluğu

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Andan ayru

Gitgil

Yakın

Var-

Beyit 75:   *Yavı kıldum ne çâre yürürem dün-gün âvâre*
Soranlara cevâb budur isteyüben soru gelem

(182/6) (Tatcı, 2023: 222)

TT: Kaybedildim. Buna çare yok. Gece gündüz perişan bir şekilde gezerim. Soranlara cevabım budur. Araştırıp sorar dururum.

Şair, kaybedilmiştir ve bu durumun bir çözümü yoktur. Bundan dolayı sabah akşam, başıboş ve perişan bir şekilde yürür. Ne yaptığını soranlara cevabı budur: Araştırıp sorup durmaktadır.

Yûnus, “yavı vardım (kayboldum)” değil “yavı kıldum (kaybedildim)” ifadesini kullanır. O halde şair, önceden birinin yanındayken onu yanında tutan kişi kaybetmiştir. Yanında olmak istediği her kimse tekrar yan yana gelebilmelerinin şartı, onun tarafından bulunmasıdır. Kendisinin onu bulmaya gücü yetmez. Bundan dolayı gece gündüz başıboş, nereye gideceğini bilemez bir şekilde yürür. Böyle ne yaptığını soranlara cevabı budur. Nereye gideceğini araştırıp sorar durur. Yûnus’un yolunu bulamamasının ve istediği yere gidememesinin önündeki zorluk, bunu nasıl yapacağını bilememesinden kaynaklanır.

Hareketi engelleyen zorluk: Kaybedilmek

Zorluklarla İlgili İfadeler   Yolla İlgili İfadeler

Yavu kılın-

Yürürem

Beyit 76: *Aldı benüm gönlümü n'oldugum bilimezem*
Yavı kıldum ben beni isteyüp bulmazam

(188/1) (Tatcı, 2023: 228)

TT: Aldı benim gönlümü. Ne olduğumu bilmiyorum. Kaybettim ben kendimi. İstediğim halde bulamıyorum.

Gönlü, bir güç tarafından ele geçirilen şair, bundan dolayı ne olduğunu bilemez bir durumdadır. Gönlüyle birlikte kendini de kaybetmiştir. İstese de kendini bulamaz.

Yûnus Emre'nin karşısındaki kuvvet, öyle güçlüdür ki onun gönlünü ele geçirmesiyle şair tüm gücünü yitirmiştir. “n'oldugum bilimezem” diyerek kim olduğunu, ne halde olduğunu bilincinde olmadığını ifade eder. Şair, kendini kaybetmiştir. İnsanın kendini kaybetmesi, ne yöne gideceğini ve nasıl hareket edeceğini bilememesine neden olabilir. Kendine dair, bilinç kaybı yaşayan şair, ne kadar istese de kendini bulmaya güç yetiremez. Yûnus, karşısındaki kuvvetten dolayı enerjisini toplayamaz. Bu durum da zorlanmasına ve dilediği gibi hareket edememesine yol açar. Bu hareketsizlik, somut anlamda düşünülmemelidir. Kişinin içsel yolculuğunda manevi anlamda bir kaybolma yaşamasına sebep olur.

Hareketi engelleyen zorluklar: Şairin gönlünün ele geçirilmesi ve kendini kaybetmesi

Zorluklarla İlgili İfadeler Yolla İlgili İfadeler

Aldı benüm gönlümü

Yavı kıldum

Beyit 77: *Gönülsüz girdüm yola hâlüm hoş gelmez dile*
Bir dem derdüm dimege bir dertlü bulmazam

(188/2) (Tatcı, 2023: 228)

TT: Bu yola isteksiz girdim. Hâlim zaten dile gelmez. Bir an için derdimi anlatmaya dertli bulamam.

Şair, yola girerek hareketi başlatmıştır. Fakat bunu isteksizce (gönülsüz) yapar. Hâli, bunu belli etmez. Bu derdini anlatabilmek için derdinden anlayacak kendisi gibi bir dertli de bulamamıştır.

Yûnus Emre, bir yolda yürür. Fakat bunu kendi arzusuyla değil istemeyerek yapar. Bu durumunu anlatmak ister. Bu durum, vücut dilinden anlaşılmaz. Derdini anlatmak ister. Fakat kendisini anlayabilecek bir başka dertli insan da bulamamıştır. Yolculuğa hevesli, istekli başlayan kişi için yol boyunca her şey daha olumlu ilerleyecektir. Fakat yola istemeyerek giren kişi; yol boyunca zorlanabilir, karşılaştığı zorluklara güç yetiremeyebilir. Dolayısıyla onun bu durumu, hareketi sırasında kendisine engel oluşturacaktır.

Hareketi engelleyen zorluk: Yola isteksiz girmek

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Gönülsüz gir-

Gir-

Beyit 78:   *Gitdi cânım kaldum eyle nâ-çâr olup girdüm yola*
Dostlar şâd olduğın bile göreyim andan varayım

(210/4) (Tatcı, 2023: 245)

TT: Canım gitti. Öylece çaresiz olup yola girdim. Dostların sevinçli olduğunu göreyim. Ondan sonra varayım.

Bu beytin anlamı, kendinden önceki beyitle birlikte düşünüldüğünde ortaya çıkacaktır:

“Cân alıcı hod geliser emâneti vir diyiser/ Ben emâneti ıssına vireyim andan varayım” (210/3) (Tatcı, 2023: 245)

(TT: Azrail gelirse, “Emanetini ver!” derse/ Ben emaneti sahibine vereyim. Ondan sonra varayım.)

Yûnus Emre, bu iki beyitte kendi ölümünü hayal ederek çeşitli yorumlarda bulunur. Ölümüyle birlikte gireceği yolu anlatır: Azrail gelip ondan canını istediğinde emanetin (canının) asıl sahibi olan Allah’a canını teslim edecektir. Canını teslim eden insan, çaresizce yola girer. Şair, bundan sonra sevdiklerinin (dostlarının) iyi olduğundan emin olmak ister. Dostlarının sevinçli olduğundan emin olduktan sonra gideceği yere varacaktır.

İnsanın dünyadaki yolculuğu ölümle son bulsa da devamında ahiret yolculuğu başlayacaktır. Yûnus, Allah’ın Azrail aracılığıyla canını almasından sonra ahiret yolculuğuna başlar. Dünya hayatı için çok önemli olan canını Azrail’e verdikten sonra

kendini çaresiz hisseder. Çünkü canının ahiret için bir önemi kalmamıştır. Yola çaresiz giren şair için bu zor bir durumdur. Yolculukta onun güçsüz hissetmesine neden olabilir.

Hareketi engelleyen zorluk: Canını veren kişinin çaresiz kalması

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Nâ-çâr ol-

Girdüm yola

Beyit 79:   *Senün ‘ışkun denizine düşübeni gark olayum*
                  Kimsenem yok elüm ala koma beni batmayayum

(215/3) (Tatcı, 2023: 249)

TT: Senin aşkının denizine düşüp boğulayım. Elimi tutacak (beni denizden kurtaracak) kimsem yok. Bırakma beni. Batmayayım.

Yûnus, (Allah’a seslenerek) onun aşkının denizine düşüp boğulmak istediğini söyler. Bunu isterken bir yandan da Allah’tan o denizde batmamak için yardım ister. Çünkü onu denizden kurtaracak kimsesi yoktur.

Yûnus Emre, manevi yolculuğunda Allah’ın aşkını bir denize benzetir. Öyle ki bu denizde boğulmak, aşkı en kuvvetli şekilde hissetmek ister. Şair, denizde yol almak yerine boğulmayı tercih etmiştir. Fakat buna karşılık denizde batmayı istemez. Bunun için Allah’tan yardım isteyerek engeli aşmaya çalışır. Şairin karşısına çıkan zorluk, ona yardım edecek kimsesi olmadığı için denizin üstünde kalmaya gücünün yetmemesidir. Hem aşkın denizinde olmayı ister hem de boğulmamayı. Fakat buna gücü yetmediğinden Allah’ın yardımını ister.

Kolaylık: Allah’ın yardımı

Hareketi engelleyen zorluk: Denizde su üstünde kalmaya gücünün yetmemesi

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Bat-

Beyit 80: *Göziyle gördüğünü örte etegiyle
Bu yol key ince yoldur yüreği döyen gelsün*

(237/3) (Tatcı, 2023: 263)

TT: Gözüyle gördüğünü etegiyle örte. Bu yol iyice ince yoldur. Yüreği dayanan gelsin.

İlk dizeye gör kişi, gözüyle gördüğünü etegiyle örterse hakikati bildiği halde gizlemiş olur. İkinci dizede yolun oldukça ince olduğu yüreği dayanabilecek olanların gelmesi gerektiği uyarısı yapılır.

İki dize birbiriyle bağlantı kurularak ele alındığında gözüyle gördüğü gerçekleri görmezden gelen kimseye ikinci dizede uyarıda bulunulduğu görülür: Bu yol, epey incedir. “İnce” sözcüğünün sözlük anlamlarından biri, “iyiden iyiye, enikonu, ayrıntılı” dır.⁴⁶ Dervişlik yolu, manevi anlamda soyut bir yoldur. “iyice ince yol” tamlamasında yolun inceliği mecazi anlamdadır. Yûnus Emre, “Dervişlik yolu; oldukça detaylı, meşakkatli ve her ayrıntısına emek verilmesi gereken bir yoldur.” demek ister. Dolayısıyla bu yola girmek isteyenlerin, çeşitli zorlukları göze alması gerekecektir. Buna kalbi dayanamayan yola giremez. Kişinin manevi anlamdaki güçsüzlüğü, dervişlik yolunda ilerlemesini engeller. Bu durum, enerji kaynağının eksikliğidir.

Hareketi engelleyen zorluk: Yolun çok ince olması

Zorluklarla İlgili İfadeler   **Yolla İlgili İfadeler**

Key ince

Yol x2

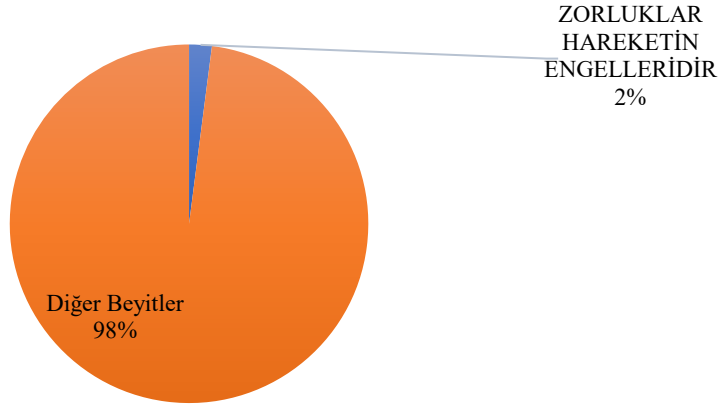
Gel-

⁴⁶ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 23.02.2025)

5. TARTIŞMA

Dîvân'da yer alan 3470 beytin 69'unda ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforuna rastlanmıştır. Bu oran, bir pasta grafiğiyle gösterilecek olursa aşağıdaki şekil elde edilir.

ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR
Metaforunun Diğer Beytlere Oranı

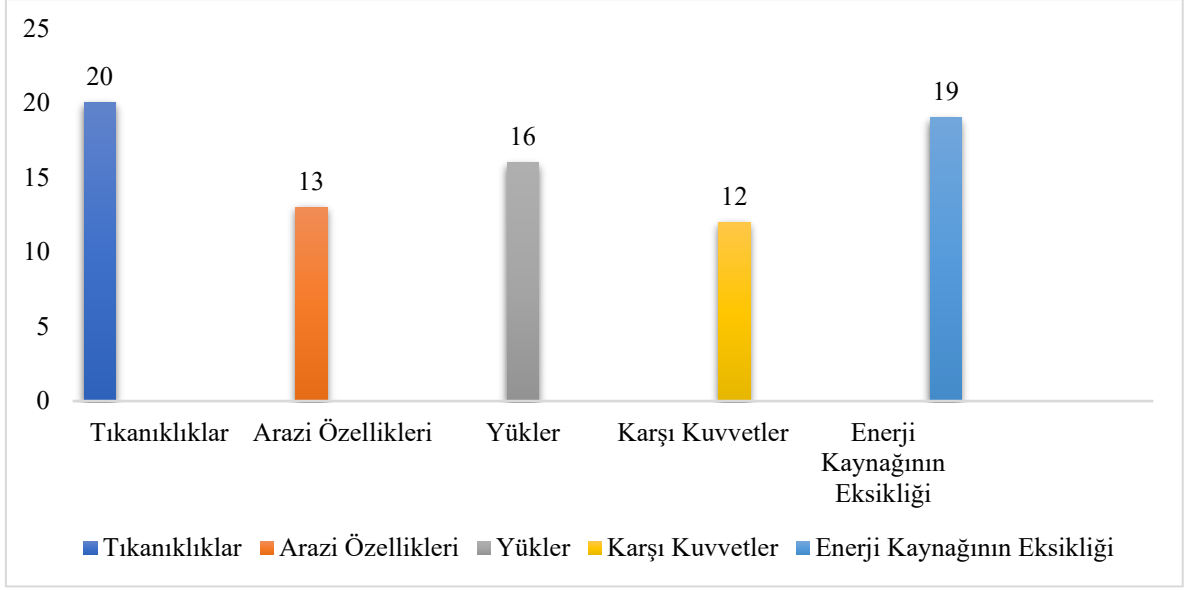

Şekil 12. ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforunun diğer beytlere oranı

ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR, tüm beyitler göz önüne alındığında %2'lik bir orana sahiptir. Bu metaforun, olay yapısı metaforları sistemi içerisindeki kavramsal metaforlardan yalnızca biri olduğu göz önüne alındığında %2'lik bir oran, diğer metaforların da incelenebilmesi adına umut vericidir.

İncelenen 69 beyitte ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforunda tanımlanan 5 zorluk türünün dağılımı şu şekildedir:

Tıkanıklıklar	: 20
Arazi Özellikleri	: 13
Yükler	: 16
Karşı Kuvvetler	: 12
Enerji Kaynağının Eksikliği	: 19

Şekil 13. Zorluk türlerinin dağılımı

Yukarıdaki veriler göz önüne alındığında, en fazla karşılaşılan zorluk türünün 20 beyitle tıkanıklıklar olduğu görülür. Enerji kaynağının eksikliği, 19 beyitte; yükler 16 beyitte ve arazi özellikleri, 13 beyitte tespit edilen zorluklardır. En az karşılaşılan zorluk, 12 beyitle karşı kuvvetlerden kaynaklıdır. 69 beyitte, zorlukların dile getirildiği 80 dilsel ifade tespit edilmiştir. 11 beyitte, 2’şer zorluk türü birlikte kullanılmıştır. Bunlar şöyle listelenebilir: Enerji Kaynağının Yetersizliği-Karşı Güçler (3), Arazi Özellikleri-karşı Kuvvetler (2), Yükler-Tıkanıklıklar (2), Arazi Özellikleri- Enerji Kaynağının Yetersizliği (1), Yükler-Enerji Kaynağının Yetersizliği (1), tıkanıklıklar-Karşı Güçler (1), Arazi Özellikleri-Tıkanıklıklar (1).

ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforunun zorluk türlerine göre Dîvân’daki görünümü aşağıda tartışılmıştır:

Tıkanıklıklar

Somut yaşam durumlarında, yolculukta fiziksel bir engelle karşılaşıldığında tıkanıklığın açılabilmesi için fazladan enerji harcanması gerekir. Bu çıkarımsal yapı, olaylar üzerine haritalandığında, fiziksel bir tıkanıklığın aşılmasında kullanılan dile başvurulur. Örneğin, çalıştığınız yerde bir iş arkadaşınız sizin yükselmenizi engellediğinde, “Yoluma taş koydu.” gibi bir cümle kullanabilirsiniz.

Yûnus Emre, “tıkanıklık” engelinin geçtiği 20 beyitte hayatta karşılaştığı tıkanıklıklardan söz etmiştir. Fakat onun yaşadığı tıkanıklıklar, bununla sınırlı değildir. Aynı zamanda Allah’a ulaşmak için manevî bir yolculuk yapan şair, manevî tıkanıklıkların da harekete engel olduğunu göstermiştir. Bundan dolayı, ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforu, MANEVÎ ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR olarak genişletilebilir. Hayat durumlarındaki tıkanıklıklara da bu anlamda manevi tıkanıklıklar eklenebilir.

Yûnus’un Allah’a ulaşmasının önündeki tıkanıklıklar şöyle sıralanabilir: Ferş (dünya), sadakatsizlik, dünya sevgisi, hırs, hevâ, bencillik, gönüllerin pası, hurilerle sırdaş olmamak, Muhammed’den uzaklaşmak, imanı yoldaş etmemek, gaflet, nefs yolundan geçmemek, aşk şarabını içmemek, gönlün kara olması, dünyanın sınırlı zamanı, balık tarafından hapsedilmek, kuyuda yatmak, can, azmak (hareketlerinde ileri gitmek), surette ve hayallerde takılı kalmak, yolda kalmak, aşk, gözyaşları, yoldan ayrılmak. Yûnus Emre’nin yolu tıkayan engeller arasında insanın olumsuz özellikler (hırs, hevâ, bencillik vb.) taşıması gibi dünya sevgisi ve dünyanın sınırlı zamanı gibi durumlar dar vardır. Öyle ki beyitlerden hareketle DÜNYA TUZAKTIR metaforuna ulaşılabilir. Aşk yolunda yürüyen kişinin âşık olması dahi zaman zaman ona engel olur.

Dîvân, “tıkanıklık” engeli bakımından ele alındığında KMT’yi destekleyici verilere ulaşılmıştır. Amacı, Allah’a ulaşmak olan Yûnus’un önüne çıkan söz konusu tıkanıklıklar kimi zaman aşılammamıştır. Şair, bu engelleri aşmanın yöntemlerini de beyitlerinde dile getirmiştir. Öte yandan, yoldaki tıkanıklıkların yalnızca kendi rastladığı durumlar olmadığı görülmüştür. Bunlar; genel durum tespitleri, kendine karşı özeleştiri ve öğüt niteliğindedir.

Arazi Özellikleri

Fiziksel yolculuklarda, zaman zaman arazinin (yolun) yapısından kaynaklanan yokuş, girintili çıkıntılı, fazla yumuşak, fazla sert, dar, geniş olma gibi engellerle karşılaşılabilir. Zihnimizde, bu gibi engellerle hayatta karşılaşılan zorluklar eşlenerek kavramsal bağlar kurulur. “Yaşadığı kayıplardan dolayı dibe battıkça batıyordu.” cümlesi örnek alınıp incelendiğinde kişinin ruhsal olarak zor bir durumda olmasının bir bataklıkta olmakla eşlendiği görülür.

Dîvân’da tespit edilen 13 beyitte, Yûnus Emre’nin “arazi özellikleri”nden kaynaklı zorluklardan söz ettiği görülür. Bu zorluklar şöyle listelenebilir: dağlık arazi, meşe ağaçları, şeriat gemisinde kalmak, dağlar, çöller, yolun uzunluğu, ateş denizi, yoldaki menzillerin

çokluğu, yolda geçidin olmaması, derin sular, dağ, on iki ırmak, deniz, çöl, denizde kıyı ve ada olmaması, üç yüz deniz, yedi cehennem, denizin derin olması.

Yûnus, yukarıda sıralanan engelleri kimi zaman aşabilir, kimi zaman da aşmak için kendince çözüm önerileri sunar. Beyitlerin birkaçında, yola çıkacak kişilere uyarılarda bulunup öğütler verir. Bu açıdan, yol gösterici bir kimliği vardır. Fakat öte yandan kendisinin de güç yetiremediği durumlar olmuştur. Arazi olarak özellikle “deniz”in kullanımı dikkat çekicidir. Denizin derinliği, kıyısının ve adasının olmaması yanında “üç yüz deniz”, “ateş denizi” gibi tamlamalar da kullanarak denize farklı özellikler tanımlamıştır. Bunların yanında “şeriat gemisinde kalmak” ifadesiyle denizde yolculuk etmekte kullanılan bu aracın esasen yolculuğu kolaylaştırdığı bilinirken beyitte, zorlaştırıcı etkiye sahiptir.

Yûnus’un manevi yolculuğunda karşılaştığı engellerin “arazi özellikleri” kaynaklı olanları, KMT ile tutarlılık gösterir. Şair, manevi yolculuğunu şiir diline dökerken somut yaşam durumlarıyla bağ kurmuştur. Somut dünya yaşamında arazi özelliklerinden kaynaklı zorlukların anlatılmasında kullanılan dil, Yûnus’un manevi zorlukları anlatırken kullandığı dile de yansımıştır.

Yükler

ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforu için tanımlanan zorluklardan biridir “yükler”. Fiziksel anlamda yük taşıyan bir insanın taşıdığı yük, ilerlemesini engelleyecektir. Kişinin psikolojik olarak yaşadığı zorluklar, zihninde engellerle eşlenerek bağ kurulduğunda “yükler”e karşılık gelmiştir. “*Sorumluluklarının altında ezildi.*” gibi bir cümlede “sorumluluklar”, insana yük olarak onun hayatını zorlaştırır.

Yûnus Emre’nin Dîvân’ındaki 16 beyitte “yükler”e dayalı zorluklarla karşılaşmıştır. Yûnus’un Allah’a ulaşma yolunda yük olarak gördüğü şeyler genellikle dünyanın kendisi ya da dünyaya ait şeylerdir. Bunlar, olumsuz insan özellikleri olabildiği gibi çeşitli günahlar da olabilir. Beyitlerde rastlanan zorluklar şunlardır: ağır yükler, dünyaya değer vermek, dünyanın süslerine aldanmak, dünya sevgisiyle bundan kaynaklı cimrilik, açgözlülük, hırs ve hevâ gibi özellikler, dünya malları, yalancılık, dert, sabırsızlık, günahlar, ikilik, günlük işlerin hesabını yapmak, riya, surette ve hayallerde takılı kalmak. Yûnus’un yüklerle ilişkilendirdiği kavramlara bakıldığını özellikle “dünya” vurgusu dikkati çeker. Böylece DÜNYA YÜKTÜR ve metaforuna ulaşılabilir.

Yûnus’un yolculuğunu dünya yükü engeller. Beyitlerde yüklerden yalnızca kendi yolculuğunu engelleyen unsurlar olarak söz etmez. Onları, zaman zaman öğüt vermek zaman zaman da yola niyet eden kişilere uyarıda bulunmak için kullanır. Sonuçta yükler, KMT ile

tutarlıdır. Elde edilen dilsel veriler de teoriyi ve özelde ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforunu destekleyici veriler sunar.

Karşı Kuvvetler

Fiziksel anlamda bir yolda ilerlemek isteyen kişinin karşısına başka biri çıkıp onu durdurmaya çalıştığında hareketi engellenecektir. Bu, kısa süreli bir aksama olabileceği gibi yolculuğun bitmesine de neden olabilir. “Yasa çıkmadığı için işine başlayamadı.” gibi bir cümlede, “yasanın çıkmaması” kişinin işine başlamasını zorlaştıran karşısındaki güçten kaynaklı bir engeldir.

Somut yüklerin, psikolojik ve zihinsel zorluklarla eşlendiği bu durum, Yûnus Emre’nin Dîvân’daki 12 beytinde kendini gösterir. Onun hareketi engelleme anlamında zorluklarla ilişkilendirdiği kavramları şunlardır: hırsız, paşa, haramiler, kavim baskısı, kibir, kendini beğenme, tutsaklık, dostların öğütleri, nefis, dalgalar, gönlün ele geçirilmesi, iman aldaguçları, riya.

Yukarıdaki listeye bakıldığında KMT’yi destekleyen deliller vardır. Örneğin temsili olarak kullanılan hırsız, paşa, haramiler, kavim baskısı, tutsaklık, dostların öğütleri, dalgalar, gönlün ele geçirilmesi ve iman aldaguçları kişiye dışarıdan müdahale edilerek yolculuğu zorlaştıran kuvvetlerdir.

Öte yandan, Yûnus’un Allah’a yaklaşmasının önünde kendinden kaynaklı zorluklar vardır: “kibir, kendini beğenme, riya” ve bu özelliklerin ortaya çıkmasına yol açan “nefis”. Bu noktada ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforundaki “karşıt kuvvet” engeline yeni bir yorum getirilmesi gerekir. Kişinin karşısındaki kuvvet, zaman zaman da kendisidir. Kişinin öz varlığı olan nefsi bir yandan heveslerinin ve arzularının peşinden gitmek isterken diğer yandan insanın mantıklı makul tarafı onu doğru yola iletmeye çalışır. Böylece insan kendi içinde bir çatışma yaşayacaktır. O halde kişi, kendi hareketini engelleyici bir etmendir.

Enerji Kaynağının Eksikliği

Somut yaşam durumlarında; benzini biten bir araç, acıkan bir binek hayvanı veya elektrik bağlantısı kesilen bir teleferik hareketini devam ettiremez. Söz konusu varlıkların enerjilerinin yetersizliği, hareketlerini engellemiştir. Bu durum, ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforu bağlamında ele alındığında hayattaki “hevessizlik, yaşam enerjisinin düşüklüğü, tükenmişlik” gibi psikolojik ve bilişsel zorlukların somut engellerle eşlenerek bağ kurulduğu görülür.

Yûnus Emre'nin aşk yolculuğunda enerji kaynağının eksikliğine neden olan durumlar şunlardır: Allah'ın yardımının olmaması, kendisi, tembellik, bıkkınlık, azığının olmaması, dertli olmak, sabırsızlık göstermek, ibadet etmeye isteksiz olmak, dünya bilgisinin yetersizliği, yoldaşının olmaması, kaybedilmek, şairin gönlünün ele geçirilmesi, isteksizlik, can vermek, manevi dirayetsizlik.

Kişinin enerjisi kendi içinden geldiği gibi zaman zaman başka güçlerin desteğiyle de kuvvet bulabilir. Tembellik etmek, bıkkınlık, dertli olmak, sabırsızlık gösterme, ibadet etmeye isteksiz olmak, dünya bilgisinin yetersizliği, isteksizlik ve manevi dirayetsizlik kişinin kendisinden kaynaklanan durumlardır. Öte yandan, insanın yoldaşının olmaması başka birinden destek beklerken bu desteğin görülmediği durumlarda yaşanan bir güçsüzlüğe işaret eder. Yûnus'un güçsüz düşmesinin asıl nedeni, Allah'ın yardımının eksikliğidir. Beytilerin çoğunda dile getirdiği enerji eksikliğine yol açan diğer durumlar da aslında buna bağlanır. Yûnus'un Allah'a manevi olarak yaklaşması için yine Allah'ın kudretine ihtiyacı vardır.

Dîvân'daki 19 beyitte, enerji kaynağının eksikliğinden kaynaklı zorluk tespit edilmiştir. Bu zorlukların ulaşıldığı dilsel veriler, KMT ile tutarlıdır. Yûnus manevî güçsüzlüğünü somut hareket alanlarıyla eşleyerek bunlar arasında kavramsal bağlar kurmuştur. Şairin manevi güçsüzlüğü hareketine engel olmuştur.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Metafor, esas itibarıyla Batıdaki felsefi tartışmalardan ortaya çıkmış düşünsel bir kavramdır. Retorik içerisinde konumlandırılarak sözün etkili ve ikna edici bir özelliğe sahip olması amacıyla kullanıldığı düşünülmüştür. Doğulu âlim ve sanatçıların bu kavramla tanışması üzerine zaten hâlihazırda kendi kültürlerinde var olan söz sanatlarıyla karşılaşmaya çalışılmıştır. Bu durum, zamanla çok fazla söz sanatının metafora denk kabul edilmesine yol açmıştır. Metafor, Doğuda bir söz sanatı olarak kabul görürken Batı cephesinde, zaman içerisinde kavram üzerindeki çalışmalar çeşitlenip detaylanmış ve metaforun bilişsel dil bilimi alanında incelenmesiyle birlikte zihinsel bir süreç ve günlük konuşma dilinin asıl unsurlarından biri olduğu üzerine çalışılan teoriler kuvvetlenmeye başlamıştır. Öyle ki metaforun dilsel bir süs unsuru olmanın çok ötesinde, insanın dünyayı anlamlandırmanın isteğinin bir sonucu olarak zihnin kavramsal süreçleri neticesinde ortaya çıktığını destekleyici veriler artmaya başlamıştır.

Batıda metafor çalışmaları bilişsel dil bilimi odağında yoğunlaşırken Doğu eksenli çalışmaların kavram karmaşasını aşamaması bu kavrama gereken ilginin gösterilmesinin önündeki büyük bir engeldir. Bu engel aşılmalıdır. Çünkü KMT'nin de ifade ettiği gibi dilsel verilerin incelenmesiyle düşünsel süreçler ortaya konabilecektir.

Bu çalışmada Yûnus Emre'nin şiirlerinin yer aldığı Dîvân, KMT içerisinde gelişen olay yapısı metaforlarının bir görünümü olan ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİR metaforu bağlamında incelenmiştir. Yapılan çözümlemeler sonucunda 69 beyitte bu metaforu destekleyici 80 dilsel ifadeye ulaşılmıştır. Çalışmanın teorik bir temele sahip olması, Dîvân incelenirken aşırı ve öznel yorumdan kaçınılmasına olanak tanımıştır. Böylelikle tutarlı ve geçerli sonuçlara ulaşılması mümkün olmuştur.

Çalışmanın başında sorulan *“KMT'nin iddia ettiği üzere dilsel ifadelerden yola çıkılarak yazarın düşünsel arka planı hakkında akıl yürütülebilir mi?”* sorusu şöyle cevaplanabilir: Yukarıda detaylı incelenen 80 dilsel ifade, Yûnus Emre'nin ZORLUKLAR'ı ENGELLER kavramsal alanıyla eşlediğini açık biçimde ortaya koymakta ve onun düşünsel dünyasında bu metaforik eşlemelerin var olduğunu göstermektedir. Arazi özellikleri ve karşı kuvvetler, kişinin kendisinden kaynaklı olmayan zorluklardır. Yûnus bu zorlukları dile getirirken suçlayıcı, şikâyet veya isyan edici bir tavır takınmaktansa durumu kabullenen bir dili tercih etmiştir. Arazi özelliklerinden söz ederken dağ, çöl, deniz, cehennem gibi yerlerin özelliklerinden söz edip onlarla ilgili olumsuz yorumlar yapmamıştır. Bunun yerine, var olan durumu ortaya koymakla yetinmiştir. Zorluklar, hareketine engel olsa da onları aşmak için

ya çözüm bulmayı tercih etmiş ya da bunun için yardım istemiştir. Bundan dolayı umutsuz bir tablo çizmez. Şairin karşısındaki kuvvetler, onun için bir engel olduğu gibi aynı zamanda birer tehlikedir. Bunlara karşı tedbirli davranmalıdır.

Yûnus'u en çok engelleyen zorluk, yoldaki tıkanıklıklardır. Bunlar da çoğunlukla kişinin olumsuz özelliklerinden kaynaklanır. Bu açıdan bakıldığında şairin sorumluluk alan bir düşünme yapısına sahip olduğu görülür. “Kişinin yolculuğuna en büyük engel kendisi olabilir.” yorumunu getirmek bu noktada yanlış olmaz.

Dünyayı görüp aldanmak	Sadakatsizlik etmek	Dünya sevgisi	Açgözlülük	Hırs ve hevâ gibi dünya sevgisinden kaynaklanan özellikler	Bencil davranmak
Gönüllerin pası	Hurilerle sırdaş olmamak	Muhammed'den uzaklaşmak	İmanı yoldaş etmemek	Gaflet	Nefs yolundan geçememek
Aşk şarabını içememek	Gönlün kara olması	Dünyanın sınırlı zamanı	Balık	Kuyuda yatmak	Canı diri tutmak
Azıp yolda kalmak	Suret ve hayallerde kalmak	Yolun uzunluğu	Dünyanın tuzağı	Yolda kalmak	Aşk
		Gözyaşlarının yolu bağlaması	Yoldan ayrılmak		

Şekil 14. Tıkanıklıklar

Yukarıdaki listede (Şekil 14) yer alan ifadeler, ZORLUKLAR HAREKETİN ENGELLERİDİRİ metaforunun “tıkanıklık” engelinin Yûnus'un dizelerinde nasıl işlendiğine dair oldukça güçlü kanıtlar sunar. 20 beyitte geçen 26 dilsel ifadede şair; dünyayı, nefsi, gafleti ve geçici istekleri manevi yolculukta karşılaşılan engeller olarak kavramsallaştırmıştır. Yûnus'un metaforunun temelinde yaşam/manevi gelişim bir yolculuk olarak görülürken nefsi ve ruhsal durumlar, bu yolculuğu engelleyen tıkanıklıklardır. Engeller hem içsel (nefs, bencillik...) hem de dışsal (kavim baskısı, dünya tuzağı...) olarak yansıtıldığı için hareketi engelleyen şeylerin bireyin içinde çevresinde olabileceğine ilişkin bir metaforik zenginlik ortaya çıkar. Şairin şiirlerinde bu gibi ifadeleri tercih etmesi, manevi ilerleyişi bir hareket olarak görürken dünyevi veya nefsi unsurları da bu hareketi engelleyen tıkanıklıklar olarak görmesini açıkça yansıtır.

Yûnus, enerji kaynağı olarak Allah'ı görür. Bu konuda kendisinden kaynaklı engeller olsa da esas olarak Allah'ın yardımı olmadan enerji bulamayacağını söyler. Bu konudaki âcizliğini sık sık vurgular.

Yola Allah'ın yardımı olmadan girilmesi	Dağlar	Çöller	İnsanın kendisi	Yoldan uzak kalmak
Tembellik	Bıkkınlık	Azığının olmaması	Sabırsızlık göstermek	İbadet etmeye gönülsüz olmak
Allah'ın yardımının olmaması (x3)	Tevhit denizinde boğulmak	Yalnızca dünya bilgisiyle ilerlemeye çalışmak	Bir yoldaşın eksikliği	O'nun yokluğu
Kaybedilmek	Şairin kendini kaybetmesi	Yola isteksiz girmek	Canını veren kişinin çaresiz kalması	Denizde su üstünde kalmaya gücünün yetmemesi
Yolun çok ince olması				

Şekil 15. Enerji kaynağının eksikliği

Bu ikinci listede (Şekil 15) yer alan ifadeler, enerji eksikliğinin şiirsel ifadeleridir. Şair manevi yolculukta karşılaşılan kimi zorlukları; ilerleme gücünü, motivasyonu, yönü veya içsel desteği kaybetmek olarak sunar. Buradaki odak noktası; bir engelle karşılaşmak değil hareket için gerekli olan gücün, yönün veya motivasyonun eksik olmasıdır. 19 beyitte, 23 dilsel ifadede kendini gösteren bu durum; şairin manevi ilerlemeyi yalnızca bir yolculuk değil aynı zamanda enerji isteyen bir süreç olarak da gördüğünü gösterir. İlerleme, yeterli içsel ve dışsal kaynağa sahip olmakla mümkündür. Enerji; aşk, iman ve ilahi yardım gibi tasavvufi kavramlarla beslenen bir güçtür. Dolayısıyla şuna varılabilir:

Yolculuk = manevi güç

Enerji = aşk, ilahi yardım, sabır, yoldaşlık

Enerji eksikliği = gönülsüzlük, yönsüzlük

Yûnus'un enerji kaynağı olarak Allah'ı görmesi onun kavramsal dünyasını açıklığa kavuşturmak adına özellikle şu soruların cevaplanmasını gerekli kılar:

- İlahî yardımın “enerji” ile ilişkilendirilmesi, Yûnus'un Allah-insan ilişkisini nasıl bir yapıda sunduğunu gösterir?

- Yûnus’un “enerji kaynağı” olarak Allah’ı göstermesi, modern içsel enerji kavramlarıyla karşılaştırıldığında ne gibi benzer ve farklı yönler ortaya çıkacaktır?
- Enerji kaynağıyla ilişkilendirilen sabır ve ibadet gibi kavramlar, bir tasavvuf sistemi içinde nasıl işlevselleştirilmiştir?

Bu soruların bundan sonra yapılacak çalışmalarda cevap bulmasıyla Yûnus’un kavramsal dünyasına dair daha geniş ve tutarlı sonuçlara ulaşılabilecektir.

Yükler noktasında da kendisini sorumlu tutan şair, en büyük yük olarak dünyayı görür. Dünya ve insanın kötü özellikleri manevi yolun zorluklarıdır.

Ağır yükler	Dünyaya değer vermek	Dünyanın süslerine aldanmak	Dünya sevgisi	Cimrilik
Açgözlülük	Dünya malları	Yalancılık	Dert	Dünya malı
Günahların çokluğu	İkilik	Yalnızca dünya bilgisiyle ilerlemeye çalışmak	Riya	Surette kalmak
Hayallerde kalmak	Hevesler	Günahlar	Dünya malı olan iğne	

Şekil 16. Yükler

“Yükler” engel türünün dilsel yansımalarını ortaya koyan yukarıdaki liste (Şekil 16), yolculuğun aynı zamanda yükten arınmakla ilgili olduğunu gösterir. 16 beyitte geçen 19 dilsel ifade; manevi yolculuğu zorlaştıran dünyevi ve ahlaki problemlerin taşınan, sırtlanan veya kişinin üzerinde baskı oluşturan ağırlıklar olarak temsil edildiğinin göstergesidir. Metaforun işleyişi şu eşitlikler üzerinden yorumlanabilir:

Dünya ve mal sevgisi = ağırlık

Ahlaki zaaflar = ruhsal ağırlıklar

Dert = taşınan yük

Yükler, Yûnus Emre’de bilişsel ve algısal bir düzeyde işler; bağlayıcı, bağımlılık yaratan ve aşağı çeken şeylerdir. Şair, bu yüklerin farkına varılmasını ve bırakılmasını metaforik yolla telkin eder. Çünkü bu yükler bırakılmadıkça yürümek de yükselmek de mümkün değildir.

Arazinin dağlık oluşu	Meşe ağaçları	Şeriat gemisinde kalmak	Dağlar	Çöller
Tekkedeki müritlerin yolunun ateş denizinden geçmesi	Yolun uzak oluşu	Yolun menziline çok oluşu	Yolun geçidinin olmaması	Yolda derin sular bulunması
Yol güzergahında dağ olması	On iki ırmak	Denizlerin bendi	Umman	Denizde bir kenar ve ada olmaması
Üç yüz deniz	Yedi cehennem	Yolun uzun olması	Yolun varış yerinin uzak oluşu	Aşk denizinin derin oluşu
Hevesler				

Şekil 17. Arazi özellikleri

Yukarıdaki liste (Şekil 17), arazi özelliklerinden kaynaklı zorluklara dair 13 beyitte geçen 21 dilsel yansımayı sunar. Yûnus, ilerlediği manevi zeminin (üzerinde yürünmesi gereken yolun) doğal koşullar gibi algılanan soyut zorluklarla dolu olduğunu ifade eder. Bu gibi zorluklar, insanın ruhsal yolculuğunun içsel engellerin yanında çevresel engellerle de çeşitlendiğinin göstergesidir.

Şair, manevi yolculuğu haritalanabilir bir yol gibi betimlerken yolun coğrafi unsurlarını içsel ve dışsal zorluklara denk getirir. Bu yolculuğun her adımının sabır gerektirdiğini vurgular.

Şekil 18. Karşı kuvvetler

Yukarıdaki listede (Şekil 18), şairin manevi ilerleyişini engelleyen karşı kuvvetlerden kaynaklı zorluklara ilişkin 12 beyitte geçen 14 dilsel ifadeye ilişkindir. Karşı kuvvetler; fiziksel ve psikolojik saldırılar gibi doğrudan engelleyen güçler olabileceği gibi içten gelen kuvvetler de olabilir. Şairin karşı kuvvetlere dair kullandığı ifadeler; çevresel, toplumsal ve ilâhî sınamaların yanında kendi içsel zayıflıklarıyla da sürekli çatışma halinde olduğunu gösterir. Manevi yolculuk bu anlamda hem bir savaş hem de kuşatma gibidir. Yolcu, düşmanlarla dolu bir yol izlerken bir yandan da kendi içinden gelenlerle mücadele eder.

Yukarıda sıralanan beş engel türü şu şekilde kategorize edilebilir:

Tıkanıklıklar: Hareketi doğrudan engelleyen içsel ve dışsal setler

Enerji Kaynağının Eksikliği: Yolculuğun sürmesi için gereken ilâhî destek veya içsel motivasyonun eksikliği

Yükler: Kişinin taşıdığı dünyasal, ahlaki ve psikolojik ağırlıklar

Arazi Özellikleri: Yolun zorlu ve karmaşık doğası

Karşı Kuvvetler: Yolcunun karşısına çıkan aktif düşmanlar ve engelleyici otoriteler

Çalışmanın cevap bekleyen ikinci sorusu: “*Çağdaş bir bilişsel dil bilimi teorisi olan KMT, Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış bir esere uygulandığında nasıl sonuçlara ulaşılacaktır?*” Bu soruya yanıt aranırken temel hedef, KMT’nin tarihsel metinler üzerindeki açıklayıcılık gücünü sınamak olmuştur. Soru, şu şekilde cevaplanabilir:

XX. yüzyılda geliştirilen KMT, XIII. yüzyıl Anadolu Türkçesinin bir örneği olan Divân’a uygulandığında tutarlı ve anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Eserden ulaşılan dilsel

veriler, teörinin temel varsayımlarını kanıtlar niteliktedir. Bu durum, KMT'nin tarihsel dil verileriyle uyumlu çalışabildiğini gösterirken teörinin geçerliliğini pekiştirmektedir.

Çalışmanın son sorusu: *“Elde edilen bulgular, iddia edildiği gibi, olay yapısı metaforlarının evrensellik düzeyini destekleyici kanıtlar sunar mı?”* Yu (1999)'nın Çince'deki Gen'in (2015) Özbek Türkçesindeki olay yapısı metaforlarını incelediği çalışmalar bu metaforun İngilizce dışındaki dillerde de varlığını kanıtlayıcı sonuçlar sunmuştur. Bu çalışma da olay yapısı metaforlarının evrenselliğine dair umut vaat eden kanıtlar ortaya koymuştur.

Sonuç olarak bu çalışma, olay yapısı metaforlarının Türkçedeki varlığına dair yeterli kanıt sağlamıştır. Dîvân üzerinde yapılacak daha detaylı çalışmalarla bunlar güçlenecektir.

7. KAYNAKLAR

- Aksan, D. (2017). *Yûnus Emre şiirinin gücü* (2. Baskı). Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2021a). *Anlambilim: anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi* (4. Baskı). Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2021b). *Şiir dili ve Türk şiir dili* (3. Baskı). Bilgi Yayınevi.
- Altıntop Taş, G. (2022). *Türkçede ağrının dili bilişsel dil bilimsel bir yaklaşım*. [Doktora tezi, Dicle Üniversitesi]. <https://acikerisim.dicle.edu.tr/items/31e5feeb-7008-4914-9389-2b9dd0861195>
- Aristoteles. (2022). *Poetika-şiir sanatı üzerine* (11. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristoteles. (2023). *Retorik* (11. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2022). *Yûnus, ne hoş demişsin: cumhuriyet sonrası Yûnus Emre yorumları* (3. Baskı). Kapı Yayınları.
- Barikan Topçu, Ç. (2024). Fuzulî'nin duygu ülkesi: Leylâ ve Mecnûn'da DUYGU MEKÂNDIR metaforu. *Dil Araştırmaları*, 35, 181-202. <https://doi.org/10.54316/dilarastirmalari.1455379>
- Benzer, A. (2009). Dil bilimi kaynaklarında edebî sanatların kullanımı. *Turkish Studies* 4(8), 725-746. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.975>
- Bilgegil, M. K. (1980). *Edebiyat bilgi ve teorileri I belâgat* (1. Baskı). Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Brown, K. ve Miller, J. (2013). *The Cambridge Dictionary of linguistics* (1. Baskı). Cambridge University Press.
- Cebeci Oğuz. (2019). *Metafor ve şiir dilinin yapısal özellikleri* (2. Baskı). İthaki Yayınları.
- Coşkun, M. (2014). *Sözün büyüğü edebî sanatlar* (4. Baskı). Dergâh Yayınları.
- Croft, W. ve Cruse, D. A. (2004). *Cognitive linguistics* (1. Baskı). Cambridge University Press.

- Çalışkan, N. (2009a). *Kavramsal anahtar modeliyle iki dilli çocuklara metafor ve deyim öğretimi*. [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/568834>
- Çalışkan, N. (2009b). Metaforların izinde bir yazarın kavramlar dünyasına giriş: Cemil Meriç'in Bu Ülke'sinde kitap metaforları. *Dil Araştırmaları*, 4(4), 87-100.
- Demir, G. Y. (2007). *Sosyal bir fenomen olarak dilin belirsizliği*. [Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi.]
- Demir, G. Y. (2022). *Metaforlar hayat anlam ve dil* (1. Baskı). Minotor Kitap.
- Demir, M. (2009). Batı metafor'u ve doğu istiare'sinin mukayeseli olarak incelenmesi. *Türkbilig*, 18, 64-90.
- Dilçin, C. (2009). *Örneklerle Türk şiir bilgisi* (9. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Diñer, A. (2015). Metaforların izinde: Hayat yolculuktur. *Türklük Bilgisi Araştırmaları* "Çekirge budu. Festschrift in honor of Robert Dankoff", 44, 201-214.
- Doğan, S. (2024). *Metafor* (1. Baskı). Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Duman, M. A. (2019). *Retorikten belâgate mecazdan metafora* (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ercilasun, A. B. (2023). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi* (24. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Evans, V. (2007). *A glossary of cognitive linguistics* (1. Baskı). Edinburgh University Press.
- Evans, V. ve Green, M. (2006). *Cognitive linguistics an introduction* (1. Baskı): Edinburgh University Press.
- Evans, V., Bergen, B. ve Zinken, J. (2007). The cognitive linguistics enterprise: An overview. *The Cognitive Linguistics Reader*, 2-36.
- Fillmore, C. J. (1975). An alternative to checklist theories of meaning. *Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, 123-131. <https://doi.org/10.3765/bls.v1i0.2315>
- Gen Kaya, S. (2022). Olay yapısı metaforlarının bir görünümü: Zorluklar hareketin engelleridir. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1091-1115. <https://doi.org/10.32321/cutad.1177270>

- Gen, S. (2015). *Özbekçede metaforlar*. [Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi].
- Gemici, H. İ. (2021). *Garib-Nâme’de aşk metaforu*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TEZ/ET002930.pdf>
- Gemici, H.İ. ve Çiçekler, A.N. (2023). Garib-nâme’de Aşk Metaforu. *Türkiyat Mecmuası*, 33(1), 161-174. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1108007>
- Gölpınarlı, A. (1992). *Yûnus Emre ve tasavvuf* (2. Baskı): İnkılap Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (2023). *Yûnus Emre hayatı ve bütün şiirleri* (17. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gürcan, İ. (2023). *Yûnus Emre’nin Risâletü’n-Nushiyye adlı eserinde kavramsal metaforların kullanımı*. [Onsekiz Mart Üniversitesi]. <https://avesis.comu.edu.tr/yonetilen-tez/63e6fe44-d534-4221-85c8-f08b3b1d87f7/Yûnus-emrenin-risaletun-nushiyye-adli-eserinde-kavramsal-metaforların-kullanımı>
- Harmancı, M. (2012). *İslâm felsefesinde metaforik üslûp* (1. Baskı). Hece Yayınları.
- İmer K., Kocaman A. ve Özsoy A. Sumru. (2011). *Dilbilim Sözlüğü* (1. Baskı). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Johnson, M. (1987). *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason* (1. Baskı). The University of Chicago Press.
- Johnson, M. (1993). Conceptual metaphor and embodied structures of meaning: A reply to Kennedy and Vervaeke. *Philosophical Psychology*, 6(4), 413–422. <https://doi.org/10.1080/09515089308573101>
- Kabaklı, A. (2012). *Yûnus Emre* (12. Baskı). Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü* (2. Baskı). Say Yayınları.
- Karaağaç G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü* (1. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karacan, N. (2024). *Metafor nedir? Ne değildir?* (1. Baskı). Paradigma Akademi Yayınları.
- Kocakaplan, İ. (2017). *Açıklamalı edebî sanatlar* (9. Baskı). Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2023). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* (6. Baskı). Alfa Yayıncılık.
- Kövecses Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction* (2. Baskı). Oxford University Press.

- Kövecses, Z. (2003). Language, figurative thought, and cross-cultural comparison. *Metaphor and Symbol*, 18(4), 311-320. https://doi.org/10.1207/S15327868MS1804_6
- Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in culture* (1. Baskı). Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2008). Conceptual metaphor theory some criticisms and alternative proposals. *Annual Review of Cognitive Linguistics*, 6, 168-184. <https://doi.org/10.1075/arcl.6.08kov>
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor a practical introduction* (2. Baskı). Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2015). *Where metaphors come from* (1. Baskı). Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2020). *Extended conceptual metaphor theory* (1. Baskı). Cambridge University Press.
- Kubbealtı Lugatı. “Azmak”. Erişim: 05.02.2025. <https://lugatim.com/s/azmak>
- Kubbealtı Lugatı. “Cebbar”. Erişim: 07.02.2025. <https://lugatim.com/s/cebbar>
- Kubbealtı Lugatı. “Çâre”. Erişim: 17.12.2024. <https://lugatim.com/s/%C3%87%C3%82RE>
- Kubbealtı Lugatı. “Gani”. Erişim: 07.02.2025. <https://lugatim.com/s/gani>
- Kubbealtı Lugatı. “Gark”. Erişim: 13.02.2025. <https://lugatim.com/s/gark>
- Kubbealtı Lugatı. “Melamet”. Erişim: 23.02.2025. <https://lugatim.com/s/MEL%C3%82MET>
- Kubbealtı Lugatı. “Menzil”. Erişim: 12.02.2025. <https://lugatim.com/s/MENZ%C4%B0L>
- Kubbealtı Lugatı. “Nefis”. Erişim: 19.02.2025. <https://lugatim.com/s/NEF%C4%B0S>
- Kubbealtı Lugatı. “Sadakat”. Erişim: 09.02.2025. <https://lugatim.com/s/sadakat>
- Kubbealtı Lugatı. “Taşmak”. Erişim: 24.02.2025. <https://lugatim.com/s/azmak>
- Küçük O. (2016). *Çağdaş metafor teorisi: George Lakoff ve Mark Johnson*. [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi]. <https://avesis.uludag.edu.tr/yonetilen-tez/b22b0cfc-c9c0-4c6b-b1a2-f2849fd549f8/cagdas-metafor-teorisi-george-lakoff-ve-mark-johnson>
- Külekci, N. (2016). *Açıklamalar ve örneklerle edebî sanatlar* (7. Baskı). Akçağ Yayınları.

- Lakoff, G. (1986). A figure of thought. *Metaphor and Symbolic Activity*, 1(3), 215–225.
https://doi.org/10.1207/s15327868ms0103_4
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind* (1. Baskı). University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1990). The invariance hypothesis: Is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics*, 1(1), 39-74. <https://doi.org/10.1515/cogl.1990.1.1.39>
- Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and Thought* (2. Baskı, s. 202-251). Cambridge University Press.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (1980). Conceptual metaphor in everyday language. *The Journal of Philosophy*, 77, 453-486.
<https://doi.org/10.2307/2025464>
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*. (1. Baskı). Basic Books.
- Lakoff, G. ve Turner, M. (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor* (1. Baskı). The University of Chicago Press.
- Peña Cervel, M. S. (2004). The image-schematic basis of event structure metaphor. *Annual Review of Cognitive Linguistics*, 2(1), 127-158. <https://doi.org/10.1075/arcl.2.05pen>
- Rohrer, T. (2007). Embodiment and experientialism. Geeraerts, D. ve Cuykens, H. (Ed.). *The Oxford handbook of cognitive linguistics* (s. 25-47) içinde. Oxford University Press.
- Roush, D. R. (2018). *Event structure metaphors through the body* (1. Baskı). John Benjamin Publishing Company.
- Sağ Yener, Z. (2024). *Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde kavramsal metaforlar*. [Doktora Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi].
- Saraç, M. A. Y. (2014). *Klâsik edebiyat bilgisi belâgat* (12. Baskı). Gökkuşbu. Yayınevi
- Saruhan, M. S. (2024). *İslam düşüncesinde istiare (metafor)* (1. Baskı). Fecr Yayınları.
- Şahan, K. (2020). *Şiirde derin yapı metafor: modern Türk şiiri üzerine bir inceleme* (1. Baskı). Ebabil Yayınları.

- Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics: concept structuring systems* (1. Baskı). MIT Press.
- Tatçı, M. (2022). *Yûnus Emre: hayatı ve dîvânı* (1. Baskı). H Yayınları.
- Tepebaşılı Fatih. (2013). *Metafor yazıları* (1. Baskı). Çizgi Yayınevi.
- Tunç, G. (2014). Kavramsal metafor ve şiirsel metafor ilişkisi bağlamında Ahmet Haşim'in "Merdiven" adlı şiiri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6(11), 186-191.
- Tunç, G. (2022). *Kavramlar ve kuramlarla modern Türk şiiri okumaları* (1. Baskı). Ötüken Neşriyat
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük* (11. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "İnce". Erişim: 23.02.2025. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Nefis". Erişim: 19.02.2025. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Şeriat". Erişim: 09.02.2025. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. "Yüz karası". Erişim: 24.02.2025. <https://sozluk.gov.tr/>
- Uçan Eke, N. (2017). *Klâsik Türk edebiyatında metaforik üslûp* (1. Baskı). Akçağ Yayınları.
- Uğur, N. (2007). *Anlambilim* (10. Baskı). Doruk Yayıncılık.
- Üşümiş, Y. (2022). *Garib-nâme'nin ikinci cildinde aşk metaforu*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Vardar Berke. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü* (1. Baskı). Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yılmaz, E. (2022). *Mahtumkulu eserlerinde metafor*. [Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi].
- Yu, N. (1998). *The contemporary theory of metaphor: a perspective from Chinese* (1. Baskı). John Benjamin Publishing Company.
- Yunusoğlu, M. K. (2020). *Budist Türk çevresi eserlerde metaforlar* (2. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.

8. EKLER

EK 1 – ÇALIŞMADA KULLANILAN GÖRSELLER⁴⁷

Görsel 1: DURUMLAR MEKÂNLARDIR

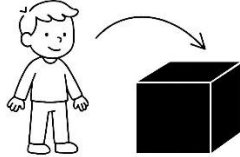
Kaynak: OpenAI. (2025). Kavanozun içinde düşünen insan görseli [Yapay zekâ destekli görsel üretimi]. ChatGPT-4o (DALL·E). <https://chat.openai.com>

Görsel 2: NEDENLER KUVVETLERDİR ve NEDENSELLİK ZORUNLU HAREKETTİR metaforları

Kaynak: OpenAI. (2025). Uçurumun kenarındaki insan görseli [Yapay zekâ destekli görsel üretimi]. ChatGPT-4o (DALL·E). <https://chat.openai.com>

Görsel 3: Tıkanıklık engelinin tıkanıklık/engel imaj şeması

Kaynak: OpenAI. (2025). Önündeki tıkanıklığı aşmaya çalışan çocuk görseli [Yapay zekâ destekli görsel üretimi]. ChatGPT-4o (DALL·E). <https://chat.openai.com>

⁴⁷ Bu görseller, OpenAI tarafından geliştirilen ChatGPT-4o modeline verilen betimleyici komutlar doğrultusunda 2025 yılında yazar tarafından üretilmiştir

Görsel 4: Arazi özellikleri engelinin yol imaj şeması

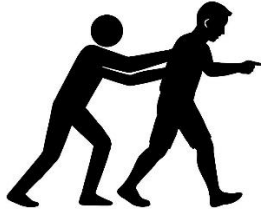
Kaynak: OpenAI. (2025). Zorlu bir arazide yürüyen insan görseli [Yapay zekâ destekli görsel üretimi]. ChatGPT-4o (DALL·E). <https://chat.openai.com>

Görsel 5: Şekil 9. Yükler engelinin engel imaj şeması

Kaynak: OpenAI. (2025). Ağır bir yük taşıyan insan görseli [Yapay zekâ destekli görsel üretimi]. ChatGPT-4o (DALL·E). <https://chat.openai.com>

Görsel 6: Karşı kuvvetler engelinin ön-arka imaj şeması

Kaynak: OpenAI. (2025). Önündekini iten insan görseli [Yapay zekâ destekli görsel üretimi]. ChatGPT-4o (DALL·E). <https://chat.openai.com>